بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 1100
Halk Kitapları: 261

Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel SALMAN

Yayın Koordinatörü
Yunus AKKAYA

Tashih
Ramazan ÖZALPDEMİR

Grafik & Tasarım
Ali YÜCEER

Baskı:
Mattek Mat. Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.
Tel.: (0312) 433 23 10

1.Baskı
Ankara 2015

ISBN 978-975-19-6368-0

Sertifika No: 12930

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 20.11.2014/33

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

AHLAK VE HUKUK EKSENİNDE

AİLE HAYATIMIZ

Prof. Dr. Ahmet YAMAN
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

DİB YAYINLARI

ÖN SÖZ

İnsan için en önemli ve vazgeçilmez 'somut' değer, hiç kuşkusuz ailedir. İnsan, gözünü açtığı ailesi veya kendisine aile sıcaklığı sağlayan ortam içinde hayata tutunur. Bu ortamda kimliğini kazanır, gelişir ve sosyalleşir. Yetişkin bir birey olunca da gerçek mutluluğu ve huzuru, evlenerek kurduğu yuvası içinde bulur. Diğer bütün mutluluklar ve hazlar, aslında aile huzurunun birer türevidir ve onunla anlamlı hale gelir. Bu gerçek, daha ilk insanın yaratılış serüveninde somut bir biçimde görüldüğü gibi, her birimizin yaratılış kodlarına yerleştirilmiştir:

"*Sizi bir tek nefisten/candan yaratan ve kendisiyle mutlu olsun diye eşini de aynı şeyden var eden O'dur...*" (A'râf 7/189; bk. Zümer 39/6).

Eşler arasındaki sevgi ile bunun doğurduğu aile huzuru ve mutluluğu o kadar önemlidir ki, Yüce Allah bunu, kendi varlığının bir ispat aracı olarak sunar:

"*Allah'ın varlığının belgelerinden biri de, içinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesidir. Bunlarda düşünen bir toplum için dersler vardır.*" (Rûm 30/21).

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim'e ve Peygamberin tatbikatına baktığımızda, işte bu arka plan sebebiyledir ki, aileye kurumsal varlık kazandırmanın ve onun üzerine titremenin aslî bir görev olarak belirlendiğini görürüz. "*İçinizdeki bekârları ve erkek-kadın hizmetçilerinizden durumu uygun olanları evlendirin! Eğer onlar fakir iseler Allah onları kendi lûtfuyla zenginleştirir. Allah; her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir.*" (Nûr 24/32) ayeti bu görevi bütün bir topluma yüklerken, "*Dinini ve ahlakını beğendiğiniz bir kimse size dünür geldiğinde onu evlendirin! Böyle yapmazsanız yeryüzünde fitne ve bozgunculuk çıkar.*" (Tirmizî, "Nikâh", 3) hadisi, anne-babaların bu noktadaki özel sorumluluğuna işaret etmektedir.

Diğer taraftan evlilik, hayatın bütün değerlerinin temeli ve anlam kaynağı olan dinin korunmasını sağlayan en önemli unsurdur. Bu gerçek, Allah Rasûlü'nün mübarek dilinden şöyle sâdır olmuştur: "*Kişi evlendiğinde dininin yarısını tamamlamıştır. Diğer yarısı için de Allah'tan korksun (O'na sığınsın).*" (Beyhakî, Şuabü'l-Îmân, IV, 382).

Aile aynı zamanda erdemlerin kazanıldığı, insanı insan yapan değer ve niteliklerin miras olarak alındığı bir okuldur da. Fıtrat yani insanın yaratılış ayarları ve doğası gereği belli bir zamana kadar devam mecburiyeti olan bu okulda, benimsenmek üzere faziletler, tanıyıp uzak kalmak üzere rezîletler öğrenilir. "Aile terbiyesi" denilen olgu da işte bu anlama gelir.

Normal şartlarda bu kodlara sahip olan/olması gereken aile, bazen görevlerini yapamaz hale, hatta fıtratla uyumsuz uygulamaların yerleştiği ve normalleştirildiği bir kurum haline de gelebilmektedir. Anne-baba da olsa insanoğlunun bencilliği, ihtirasları; dinin, fıkıh ve ahlakın asla onaylamayacağı kimi töreler, aile yuvasını ruhsal ve fiziksel işkencelerin de yapıldığı bir hapishaneye çevirebilmektedir. Bu hapishanede artık mutluluklar değil hüzün; umut değil karamsarlık, saygı değil korku, sevgi değil zorla katlanma daha belirgin hale gelmektedir.

Önümüzde insanlığın tarihi boyunca ortaya koyduğu tecrübe, elimizde bizim için en doğrunun ve uygun olanın reçetesini ihtiva eden Kur'an-ı Kerim, yedeğimizde hayatın her anında ideal davranış modelinin ne olduğunu gösteren Hz. Peygamber'in Sünnet'i bulunuyorken, nasıl oluyor da aile mutlu ve huzurlu bir yuva olma özelliğini kaybediyor?

Elinizdeki bu kitap, ideal aile yapısının kodlarını ve mutlu bir yuvanın özelliklerini temel kaynaklarımıza dayanarak belirlemeye ve böylece yukarıdaki soruya cevap aramaya çalışacaktır.

Başarı yalnız Allah'tandır ve her şeyin en doğrusunu da O bilmektedir.

Prof. Dr. Ahmet YAMAN
Eylül 2014, Ankara

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE KURULURKEN

I. AİLE KAVRAMI VE ÖNEMİ

Kısaca, anne, baba ve çocuklardan oluşan ve toplumun en küçük birimini meydana getiren bir kurum olarak tarif edilen aile, kuşkusuz bundan çok daha fazla bir muhtevaya sahiptir.

Aile, insanoğlunun içinde doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı en küçük sosyal topluluktur. Bu *"en küçük"*lük niteliğine rağmen toplumların temelini oluşturmada *"en büyük"* role sahiptir. Çünkü toplum, işte bu aile dediğimiz en küçük sosyal ünitelerin bir araya gelmesinden teşekkül eden insan topluluğudur.

Yeryüzüne ilk insanın ayak basmasından itibaren aile kurumu da oluşmuştu. Bazı sosyologların iddia ettiği gibi ilk aile, içgüdüsel ve rastlantı sonucu oluşmuş değil; tersine Yaratıcı'nın iradesiyle ilk insan, bir aileye sahip olarak yaratılmıştı. Kur'an-ı Kerim, yeryüzünde yaşayan insanların atası olan Hz. Âdem'in (a.s.) bir eşe sahip olduğunu ve bu ilk karı-kocanın çocuklarıyla beraber bir aile yuvası kurduğunu haber vermektedir.[1]

Bireyin mutluluğunu temin eden, toplumla birey arasını bağlayan ve onu topluma kazandıran ailenin kurumsal önemini şu ayet-i kerime çok beliğ bir tarzda ortaya koymaktadır: "*Allah'ın varlığının belgelerinden biri de, içinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesidir. Bunlarda düşünen bir toplum için dersler vardır.*"[2]

Öyleyse aile, öncelikle insanın huzur bulacağı bir yuvadır. Beden ve ruh sağlığı için huzurun vazgeçilmez işlevi hatırlanınca bu yuvanın insan için nasıl bir önem taşıdığı ortaya çıkacaktır. Yapılan araştırmalar ve resmî istatistikler de insanın mutluluk kaynaklarının başında ailenin geldiğini teyit etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre:

---

[1] Bakara 2/35; Mâide 5/27; A'râf 7/19, 23; Tâhâ 20/117–119.
[2] Rûm 30/21.

Mutluluk kaynağı olan kişiler Persons as source of happiness	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Tüm aile **Family**	69,5	68,2	67,3	69,5	70,1	71,2	70,9	73,8	69,6	73,0
Çocuklar **Children**	13,2	13,9	14,0	12,0	14,0	12,7	13,2	12,2	13,9	12,9
Eş **Spouse**	8,2	9,3	9,4	9,3	7,2	6,9	7,5	6,2	7,0	5,2
Anne/Baba **Mother/Father**	3,1	3,1	3,8	3,6	3,1	3,2	3,1	2,9	3,5	2,9
Kendisi **Himself/Herself**	2,0	1,7	1,5	2,2	2,0	2,4	1,9	1,8	2,2	2,5
Torunlar **Grandchildren**	1,8	1,7	1,5	1,6	1,7	1,5	1,2	1,4	2,0	1,7

Bunun yanında aile, insanca yaşamanın ortamını hazırlamaktadır. Yaratılışı itibariyle yalnız başına yaşayamayan insan, aile ortamının sıcaklığında terbiye edilmekte, hemcinsleriyle ilişki kurabilmekte ve şahsiyetini kazanmaktadır. *"Aile terbiyesi", "aile görgüsü", "aile şerefi"* gibi sık kullandığımız deyimler ailenin bu önemli işlevini dile getirir.

Yine hem ayetlerden hem gerçek hayatın verilerinden anlaşılan bir diğer nokta da, ailenin sadece insan neslinin devamını ve kişilerin himayesini amaçlayan bir kurum olmadığıdır. Aile, bu önemli hedeflerin yanında, çok daha kapsamlı bir biçimde dünyayı imar etmenin ve yaşanılır hale getirmenin de vazgeçilmez kurumudur.

Bunun içindir ki, mahiyeti ve bakış açıları değişmekle beraber bütün hukuk düzenleri, aile kurumunun hem iç hem dış ilişkilerini düzene koymaya çalışmış, bunun için *Aile Hukuku* dediğimiz bölümü geliştirmiştir. Hukukun temel görevi toplum düzenini temin etmek olduğuna göre, Aile Hukuku'nun görevi de toplum içinde aile nizamını sağlamak, aileyi her yönüyle güçlendirerek toplumun temelini sağlamlaştırmaktır.

Gerek kurum olarak bizzat ailenin, gerekse Aile Hukuku'nun günümüzde arz ettiği önem, son iki yüzyılda dünya ölçeğinde bu kuruma verilen zarar düşünüldüğünde daha da belirginleşmektedir. Zira bireyi, hem toplum hem de aile içindeki bağlardan kurtararak ona siyasî, ekonomik ve kişisel bütün hürriyetini sağlamak hedefini güden endividüalizm [bireycilik] akımı ve bu akımın Batı'ya olan hâkimiyeti, aileyi eski anlamından soyutlamıştır.

Oysa İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ayetleri ve Peygamber tatbikatına baktığımızda, aileye kurumsal varlık kazandırmanın ve onun üzerine titremenin aslî bir görev olduğunu görürüz. Zaten ilk insanın dünyadaki serüvenine ailesiyle başlamış olması, bu kurumun onun doğasında/fıtratında yer tuttuğunu gösterir.

Diğer taraftan; "*İçinizdeki bekârları ve erkek-kadın hizmetçilerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler Allah onları kendi lûtfuyla zenginleştirir. Allah; her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir.*"[3] ayeti, aileyi oluşturmayı bir toplumsal görev olarak Müslümanlara yüklemektedir.

Hz. Peygamber de (s.a.s.): "*Ey gençler! Evlilik yükümlülüğüne gücü yetenleriniz hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve ırzı harama karşı daha fazla korur...*"[4] ile; "*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir...*"[5] sözleriyle evlenerek aile kurmanın önemini vurgulamaktadır. Bu önem öyle boyutlara ulaşır ki, aileyi korumak ve bu uğurda can vermek Hz. Peygamber tarafından şehitliğin bir türü olarak sayılmıştır: "*Ailesini koruyup savunurken ölen kişi şehittir.*"[6]

Evlilik aynı zamanda hayatın bütün değerlerinin temeli ve anlam kaynağı olan dinin korunmasını sağlayan en önemli unsurdur. Bu

[3] Nûr 24/32.
[4] Buhârî, "Nikâh", 2; Müslim, "Nikâh", 1; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 1; Tirmizî "Nikâh"", 1.
[5] Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5; Nesâî, "Nikâh", 4; İbn Mâce, "Nikâh",1.
[6] Nesâî, "Muhârebe", 23.

gerçek, Allah Rasûlü'nün mübarek dilinden şöyle sâdır olmuştur: "*Kişi evlendiğinde dininin yarısını tamamlamıştır. Diğer yarısı için de Allah'tan korksun (O'na sığınsın).*"[7]

İslam âlimleri, ailenin hem kendi üyeleri hem de toplumla ilişkilerini inceleyip aile hukukunun hükümlerini tespit ederken bir inceliğe işaret etmişlerdir. Müslümanların nazarında ailenin oturduğu temeli gösteren bu incelik, nikâha kısmen *ibadet* anlamı da yüklemektir. Yani aile kurumunun kurulmasının hukuken ilk adımı ve meşruiyet vasıtası olan *nikâh,* normal bir akit/sözleşme olmanın ötesinde Allah'a yakınlaşma demek olan ibadet mahiyetine de bürünmektedir. Hanefî hukukçuları *ed-Debûsî* (ö. 430/1039) ve *İbnü'l-Hümâm* (ö. 861/1457), "Nikâh ibadetlere daha yakındır. Öyle ki, evlenmek, kendisini ibadete vermek kasdıyla bekâr kalmaktan çok daha üstündür. Hatta cihadla karşılaştırıldığında da böyledir." derken bu ilişkiyi dile getirir.

Allah Rasûlü'nün veda hutbesinde erkeklere yönelik olarak, "*Kadınlarınız konusunda Allah'tan korkun. Siz onları, Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onlarla beraberlik, Allah'ın kelimesi (nikâh) ile size helal oldu...*"[8] şeklindeki irşadıyla; kadınları kastederek, "*Mümin bir kişi, Allah'a takva ile bağlandıktan sonra, sâliha bir hanım nimeti kadar başka hiçbir şeyden yararlanmamıştır. Çünkü hanımından bir şey istese sözünü dinler, ona bakınca mutlu olur, adına bir söz verse yerine getirir, kocası bir yere gitse iffetini ve kocasının malını korur.*"[9] buyruğu, ailenin emanet duygusu ve iffet erdemi gibi nitelikler üzerine kurulduğunu gösterir. Bu iki olgu da zaten ailenin gerek bireysel gerek toplumsal öneminin temel taşıdır.

II. KUR'AN'IN AYDINLIĞINDA ÂDEM'İN AİLESİNDEN İNSANLIK AİLESİNE: DEĞERLER-GÖREVLER

Havva yaratılmasaydı Âdem yarım kalacaktı. Tek başına ve işlevsiz. Sırf ibadet edecekse, bunun için zaten melekler vardı. İsyansa, onun da başrolünü şeytan kapmıştı. Öyleyse onun yaratılmasının başka bir amacı vardı ve bunun gerçekleşmesi için de öncelikle Havva şarttı:

"*Allah, sizi bir tek nefisten/candan yaratan ve gönlünün ısınacağı eşini de aynı şeyden var edendir. O eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, 'Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız' diye dua ederler.*"[10]

Âdem olmasaydı Havva da yarım kalacaktı. Kiminle ne yapacak, neyi başaracak ve kendinden sonraya ne bırakacaktı? İnsan, "halife" niteliği[11] bulunan yani birbiri ardınca nesil nesil gelecek ve Yaratıcısının iradesi doğrultusunda evreni imar edecek bir varlık ise bu, onun ancak bir eşe sahip olmasıyla gerçekleştirilebilecek bir niteliktir. Onun içindir ki Yüce Yaratıcı ilk insanı eşiyle birlikte yaratmış ve onları birbiriyle tamamlamıştı:

"*Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan Rabbinizden sakının ki, o tek candan da eşini yarattı, ikisinden ise nice erkekler ve kadınlar var etti.*"[12]

"*Kadınlar sizin için bir elbise, siz onlar için bir elbisesiniz.*"[13]

Âdem'in Havva'da, Havva'nın Âdem'de huzur bulması ve aralarında sevgi ve merhamet bulunması öyle kutlu bir duygu idi ki, Yüce Allah bunu, kendisinin bir varlık işareti olarak göstermişti:

"*Allah'ın varlığının belgelerinden biri de, içinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesidir. Bunlarda düşünen bir toplum için dersler vardır.*"[14]

Huzursuz, sevgisiz ve merhametsiz, yani ailesiz bir insan düşünülemeyeceği için Yüce Allah; "*İçinizdeki bekârları ve erkek-kadın hizmetçilerinizden durumu uygun olanları evlendirin!*" emriyle aileyi oluşturmayı topluma bir görev olarak yükledi. Ardından "*Eğer onlar fakir iseler Allah onları fazl u kereminden zenginleştirir. Allah; her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir.*"[15] buyruğuyla ailenin koruyup kollayıcısının bizzat kendisi olduğunu haber verdi.

Sonra bu ikisine çocuklar nasip edilerek aile tamamlandı. Çocuklar bu dünya hayatının süsü, göz aydınlığı ve gönül sevinciydi:

"*Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan yararlı işler, Rabbinin katında sevapça ve ümit bakımından daha iyidir.*"[16]

Ama çocuk, aynı zamanda dünyada girilen imtihanın da en çetin aşamasıdır.

"*Mallarınızın ve çocuklarınızın da bir sınav olduğunu, büyük ödülün Allah katında bulunduğunu bilin!*"[17]

---

[7] Beyhakî*, Şuabü'l-Îmân*, IV, 382.
[8] Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56; İbn Mâce, "Menâsik", 84; *Müsned*, V, 73.
[9] Ebû Dâvûd, "Zekât", 32; İbn Mâce, "Nikâh", 5.
[10] A'râf 7/189; bk. Zümer 39/6.
[11] Bakara 2/30; En'âm 6/165; Fâtır 35/39.
[12] Nisâ 4/1.
[13] Bakara 2/187.
[14] Rûm 30/21.
[15] Nûr 24/32.
[16] Kehf 18/46; bk. Âli İmrân 3/14.
[17] Enfâl 8/28.

"*Ey inananlar! Mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın! Böyle olanlar ziyana uğrayanlardır.*"[18]

Anne-baba ve çocuklardan oluşan aileler yine kendileri gibi ailelerle çoğaldılar, yeryüzüne dağıldılar ve geniş insanlık ailesini oluşturdular. Bu geniş aile, "teâruf" yani bilginin paylaşılması için tanışmaya ve bilincin paylaşılması için bir araya gelmeye kodlanmıştı:

"*Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve 'teâruf' için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.*"[19]

Ama, hem ego/nefis hem de şeytan iş başındaydı. Bunların mesaisiyle ne yazık ki, aile bireyleri arasında kavgalar uç verdi ve kopmalar baş gösterdi. İnsan, aile bilincini yitirdikçe insanlığından oldu:

"*Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti…Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu.*"[20]

"*Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"[21]

"*İnsanların kendi elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı. Belki vazgeçerler diye, yaptıklarından bir kısmını Allah onlara böylece tattırıyor.*"[22]

Şimdi Âdem-Havva'nın çocukları olarak kendi çekirdek ailemizden insanlık ailesine doğru değerlerimizi ve görevlerimizi yeniden hatırlama zamanıdır.

Bu bağlamda ilk uğranılacak durak, anne-babalardır.

Kur'an, anne-babayı, üzerlerine âdeta titrenilen varlıklar olarak takdim eder. Onları incitmek, meşru çerçevedeki arzu ve isteklerini yerine getirmemek, Kur'an'ın bir Müslümanla asla yan yana görmek istemediği kusurlardır. Bu, o kadar önemli bir İslamî hassasiyettir ki, Kur'an, tevhid gerçekliği ve Allah hakkı ile ana-baba haklarını bir arada anar:

"*Rabbin, yalnız kendisine tapmanıza ve ana-babaya iyi davranmanıza hükmetmiştir. Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında yaşlanacak olursa, onlara 'öf' bile deme! Onları azarlama; onlara güzel söz söyle! Onlara acıyarak alçakgönüllülük kanatlarını ger ve: 'Rabbim! Küçüklüğümde onlar nasıl beni yetiştirmişlerse, sen de onları esirge' de*!"[23]

"*De ki: Geliniz, size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri anlatayım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Ana-babaya iyi davranın! Yoksulluktan korkarak çocuklarınızı öldürmeyin!..*"[24]

Anne-babanın yeri öylesine önemlidir ki, İslam'ın ilkelerine aykırı zorlamaları bile onlarla irtibatı kesmeyi gerektirmez:

"*Ey insanoğlu! Ana-baban, seni körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa onlara itaat etme! Dünya işlerinde onlarla güzel geçin!...*"[25]

Gelelim çocuklara. Onlar, Kur'an'a göre Allah'ın birer emanetidir. Çocuğu bahşeden, onun cinsiyetini belirleyen Yüce Yaratıcı'dır:

"*Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yahut hem erkek hem kız çocukları verir, dilediği kimseyi de kısır bırakır. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, her şeye gücü yetendir.*" [26]

Ve Yüce Allah, verdiği bu emanete sahip çıkılmasını istemektedir:

"*Beyinsizlikleri yüzünden körü körüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıkları -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar kaybetmişlerdir. Onlar şaşırmışlardır, doğru yolda değillerdir.*"[27]

Çocuklara sahip çıkmak, onları sadece beslemek ve büyütmekle olmaz. Bunlarla birlikte ihmal edilmemesi gereken, onları bilinçli ve duyarlı bir mü'min olarak yetiştirmektir. Kur'an bu eğitim modelini Hz. Lokman'ın şahsında bize öğretir:

"(Lokman öğütlerine devam ederek dedi ki): Yavrum, (yaptığın iyilik veya kötülük) hardal tanesi ağırlığınca bir şey de olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa Allah mutlaka onu getirir. Çünkü Allah'ın bilgisi her şeye ulaşır ve O her şeyi haber alır. Yavrum, namazı kıl, iyiliği tavsiye et, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Çünkü bunlar (Allah'ın yapmanı emrettiği) kesin işlerdendir. Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez. Yürüyüşünde ölçülü/doğal ol, sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."[28]

Bilinçli bir mü'min olarak yetişmede namazın ayrı bir yeri vardır. Ve namaz, eğitimin nihaî amacı olan takvanın da anahtarıdır. Onun için Kur'an "*Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Seni rızıklandıran Biziz. Hayırlı son ise takvadadır.*"[29] buyurarak aile büyüklerine görev yükler.

Görevler yerine getirilir, ama sonucu ihsan edecek olan yine Yüce Yaratıcı'dır. Bu sebeple çocuklar için O'na el açılır ve niyazda bulu-

---

[18] Münâfikûn 63/3.
[19] Hucurât 49/13.
[20] Mâide 5/27-30.
[21] Teğâbun 64/14.
[22] Rûm 30/41.
[23] İsrâ 17/23.
[24] En'âm 6/151.
[25] Lokman 31/14.
[26] Şûra 42/49–50.
[27] En'âm 6/140.
[28] Lokman 31/16–19.
[29] Tâhâ 20/132.

nulur:

"*Rabbimiz, bizi yalnız Sana teslim olmuş kullar eyle. Neslimizden de Sana teslim olan bir ümmet oluştur. İbadetlerimizin yolunu bize göster, tevbelerimizi kabul et. Çünkü Sen tevbeleri çok kabul edersin ve çok merhametlisin*."[30]

"*Rabbimiz, bize göz aydınlığı olacak eşler ve nesiller bağışla; bizi takva sahiplerine öncü yap.*"[31]

"*Bana ve anne-babama lütfettiğin nimetlerin şükrünü yerine getirmeyi ve Seni hoşnut kılacak salih amel/güzel işler yapmayı bana nasip eyle; soyumu da salih kimseler yap. Ben Senin kapına döndüm ve Sana teslim oldum*."[32]

Artık sıra, anne-baba ve çocuklardan oluşan bu huzurlu yuvanın dışına, insanlık ailesine doğru açılmaya geldi.

Tabii öncelikle akrabalar. Bir Müslüman ailenin, kendi dışında sorumluluk taşıdığı ilk grup, onlardır çünkü. Gerek anne gerek baba tarafından aynı sülale içinde büyük aile onlarla meydana gelir. Hem aile hem de onun bireyleri bir Allah emri olarak akrabaya kol kanat germek ve onların hem sevincine hem üzüntüsüne ortak olmak durumundadır:

"*Kuşkusuz Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir*."[33]

Sıla-i rahim denilen akrabalık bağlarının muhafaza edilmesi, iyi bir Müslümanın vazgeçilmez vasfı olarak nitelenirken, tersine bu bağa riayet etmeyip akraba sorumluluğunu göz ardı edenler "hüsrana uğrayanlar", "yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, lanetlenip cehenneme gidenler" olarak kınanır:

"*Onlar, Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten (akrabalık bağlarını koparmayıp onlara iyilik eden), Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir*."[34]

"*Onlar öyle fâsık kimselerdir ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler; Allah'ın, ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten hüsrana uğrayanlardır*."[35]

Bir aile, hiç komşusuz olur mu? Öyleyse Kur'an'ın aydınlığında geniş insanlık ailesine doğru bu durağa da uğrayalım:

"*Allah'a kulluk edin ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın. Anne ve babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındaki hizmetçi ve kölelere iyilik edin. Şu bir gerçek ki, Allah kendini beğenenleri ve böbürlenenleri hiç sevmez*."[36]

Âdem ile Havva'nın çocukları, okumuştuk ya yukarıda, Yüce Yaratıcı'nın muradı doğrultusunda çoğalıp toplumları, kabileleri ve milletleri oluşturdu. Ama bu insanlık ailesinin büyük kısmı Rablerini unuttu ve O'nun buyruklarını göz ardı ederek Hak'tan ayrıldı. Batıla yöneldi. Aralarında Müslümanlara dinleri dolayısıyla işkence eden ve onları yurtlarından çıkaranlar da oldu. Kur'an, bu büyük insanlık ailesinin Müslümanlar dışında kalan üyelerine nasıl davranılacağını da beyan etti:

"*Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara adil davranmaktan menetmez. Şüphesiz Allah adil davrananları sever. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten meneder. Kim onları dost edinirse işte onlar zalimlerin ta kendileridir*." [37]

Hal böyleyken kendi evimizde de yangın çıkabilir.

Aile hayatı "*Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde meşru hakları vardır.*"[38] düsturunca devam ederken, olur ya, aile içinde kırgınlıklar olabilir, gerilimler yaşanabilir hatta birlik, bozulmanın eşiğine dahi gelebilir. İnsanız ve imtihandayız. İnsanız ve zaaflarımız var. İnsanız ve şeytanımız da yanı başımızda. Böyle bir durumda Kur'an önce: *"Ey inananlar! Kadınlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir."*[39] diyerek aile birliğinin devamından yana tavır alır. Bunun için kadının kulağına da "*Allah'ın bazılarını bazılarından üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından harcamalarından dolayı, erkekler kadınları kollayıp gözetirler. İyi kadınlar, gönülden saygılı olup Allah kendilerini nasıl korudu ise, onlar da kocalarının yokluğunda onların hukukunu/namusunu korurlar ..*."[40] küpesini takar. "*Bir kadın eğer kocasının geçimsizliğinden veya ihmalinden korkarsa, anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisi için de bir günah yoktur. Anlaşma/sulh elbette daha hayırlıdır. Zaten nefislerde kıskançlık hazırdır. Eğer güzel geçinir, sakınırsanız Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*"[41] ayetiyle de her iki tarafa sorumluluklarını bir kere daha hatırlatır.

Alınan bütün tedbir ve yapılan uyarılara rağmen karı-koca arasındaki fırtına dinmemişse, bu defa son çare olarak aile yakınları ıslah görevine çağrılır: "*Eğer karı koca arasında ayrılıktan endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem*

---

[30] Bakara 2/128.
[31] Furkân 25/74.
[32] Ahkâf 46/15.
[33] Nahl 16/90.
[34] Ra'd 13/21.
[35] Bakara 2/27; bk. Ra'd 13/25.
[36] Nisâ 4/36
[37] Mümtehıne 60/8-9.
[38] Bakara 2/228.
[39] Nisâ 4/19.
[40] Nisâ 4/34.
[41] Nisâ 4/128.

gönderin.”[42]

Ailenin dağılmaması için halisane yapılacak çalışmalara Cenab-ı Hak yardım edeceğini ve başarıyla sonuçlandıracağını aynı ayette haber verir:

“*Onlar karı kocanın arasını bulmak isterlerse Allah onları muvaffak eder. Gerçekten de Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”*

Yine de sonuç alınamamışsa, misak-ı ğalîz/çok ağır bir sözleşmeyle kurulan aile, erdemli bir güzellikle sona erdirilir. Kuruluşu gibi sonlandırılması da ihsan üzere olmalıdır:

“*Boşama iki defa olur; ondan sonrası ya iyilikle geçinmek ya da ihsanla/güzellikle bırakmaktır. Kadınlara vermiş olduğunuz şeyden hiçbirini geri almak size helal olmaz*.”[43]

Yazının sonunda, ister Ömer, Zeynep vb. gibi Âdem ailesinin, ister Türk, İngiliz, Japon vb. gibi insanlık ailesinin birer ferdi olalım, gelin vaktiyle verdiğimiz bir sözü hatırlatan şu uyarıya bir kez daha kulak verelim:

“*Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın insanlar arasında kurulmasını ve korunmasını emrettiği bağları koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya, işte lanet onlara, yurdun kötüsü (olan cehennem) de onlaradır*.”[44]

III. MÜSLÜMAN AİLENİN BAZI TEMEL NİTELİKLERİ

A. “Anne, baba ve çocuklardan oluşan topluluk; evlilik ve kan bağına dayanan, karı-koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.” Sözlükler aileyi böyle tanımlıyor. Bu tanımlar içinde aileyi aile yapan sıcaklığı ve yakınlığı bulmak büyük çaba gerektiriyor. Aile gerçekten basit bir topluluktan mı ibarettir? Acaba aile olarak sadece belli bireyler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplumun en küçük birliğini görmek yeterli midir?

Doğal olarak sözlükler bir olgunun, bir kurumun, bir olayın ve niteliğin sadece dışa yansıyan belli başlı özelliklerini temel alarak tanımlar yapacaklardır. Fakat bu tanımlar o olgu, kurum, olay ya da niteliğin kabaca kuşatılması olduğundan çoğu zaman asıl kimliğe yer vermezler. İşte aile de bu *talihsizliği* yaşayan kavramlardan birisidir.

İnsan kaynaklı zaaflar taşıyan bu kategorilendirmeye karşı İslam'ın aile anlayışına baktığımızda, kurum olarak ailenin üzerine bina edildiği temel bir ruhun öne çıkarıldığını görürüz. Bu ruh, *“huzur, sevgi* ve *rahmet”*tir.

İnsanı var eden ve onun hemen yanı başında olan Yüce Yaratıcı, Kur'an'da bu gerçeği şu cümleyle belirtiyor:

“*İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda düşünen bir toplum için dersler vardır.*”[45]

Öyleyse bir İslam ailesinin en temel niteliği, o ailenin bir huzur yuvası ve bir sevgi-rahmet pınarı olmasıdır. Bu ailede anne ile baba birbirleri dolayısıyla huzura kavuşurlar; çocuklar bu huzurlu havada dünyayı tanırlar ve hep beraber karşılıklı sevgi-rahmet vasatında şahsiyet kazanırlar.

B. İslam ailesinde anne-baba, üzerlerine âdeta titrenilen değerlerdir. Onlara üzüntü verilmemeye çalışılır. Meşru çerçevedeki arzu ve istekleri derhal yerine getirilir, incitmemeye azami gayret gösterilir. Bu o kadar önemli bir İslamî hassasiyettir ki, Kur'an, tevhid gerçekliğinin yanında hemen ana-baba haklarına, bir başka ifadeyle kişinin anne-babasına karşı taşıdığı sorumluluğa işaret etmiştir:

“*Rabbin, yalnız kendisine tapmanıza ve ana-babaya iyi davranmanıza hükmetmiştir. Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında yaşlanacak olursa, onlara 'öf' bile deme! Onları azarlama; onlara güzel söz söyle! Onlara acıyarak alçakgönüllülük kanatlarını ger ve: 'Rabbim! Küçüklüğümde onlar nasıl beni yetiştirmişlerse, sen de onları esirge' de*!”[46]

“*De ki: Geliniz, size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri anlatayım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Ana-babaya iyi davranın! ...*”[47]

Hatta şükrün sadece kendisine yapıldığı Yüce Allah, bir yerde anne ve babaya da şükredileceğini bildirerek, üstelik bunun için emir de vererek onların derecelerinin ne yükseklikte olduğunu göstermiştir:

“...Biz, 'Bana ve ana-babana şükret.' diye insana öğütte bulunmuşuzdur.”[48]

Az önce “ana-babanın her isteği yerine getirilir” derken, bunu “meşru çerçevede” şartıyla kayıtlamıştık. İşte Kur'an'da bu meşru çerçeve en genel biçimde *“İslamî değerler ve hükümler”* olarak belirlenmiş ve şöyle buyurulmuştur: *“De ki: 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden evler size Allah'tan, elçisinden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah, yoldan çıkan toplumu doğru yola koymaz.*”[49]

Öyleyse Allah ve elçisinin düzenlemelerine ve bu uğurda cihad etmeye ters düşen ebeveyn istekleri Müslümanı bağlamayacaktır. Konuyla ilgili bir başka ayette de şu buyruk yer almaktadır:

“*Ey insanoğlu! Ana-baban, seni körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa onlara itaat etme! Dünya işlerinde onlarla güzel geçin! Bana*

[42] Nisâ 4/35.
[43] Bakara 2/229; bk. Ahzâb 33/49; Talak 65/2.
[44] Ra'd 13/25.
[45] Rûm 30/21.
[46] İsrâ 17/23.
[47] En'âm 6/151.
[48] Lokman 31/14.
[49] Tevbe 9/24.

yönelen kimsenin yoluna uy; sonunda dönüşünüz banadır. O zaman yaptıklarınızı size bildiririm."[50]

Her iki ayet, aslında ailenin gerek kendi iç hayatını gerekse dış ilişkilerini yani toplumsal ilişkilerini İslamî değer ve hükümlere göre düzenlemesini öngörmektedir. Bu da şu demektir: İslam ailesi, Allah ve Rasûlü'nün istediği gibi yaşayan bir ailedir.

C. İslam ailesinde çocuklar Allah'ın bir emaneti olarak değer taşır. Çocuğu bahşeden, onun cinsiyetini belirleyen Yüce Yaratıcı'dır: *"Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır; dilediğini yaratır. O, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir yahut hem kız, hem erkek çocuk verir; dilediğini de kısır bırakır. O bilendir, her şeye gücü yetendir."*[51]

O, ana-babadan bu yavrunun korunmasını, iyi yetiştirilmesini ve cehenneme düşme tehlikesinden kurtarılmasını istemektedir: "*Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun!*"[52]

Ailenin moral gücü, neşesi ve hayat kaynağı olan çocuklar, aslında dünyada girilen büyük bir sınavın da konusudur. Çocuklara verilen terbiye, onlara kazandırılan kimlik, ana-babanın ahiretteki başarılarının en büyük belirleyicilerindendir. Ayetleri bir kere daha okuyalım: "*Mallarınızın ve çocuklarınızın da bir sınav olduğunu, büyük ödülün Allah katında bulunduğunu bilin!"*[53]

"*Ey inananlar! Mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın! Böyle olanlar ziyana uğrayanlardır*."[54]

"*Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan yararlı işler, Rabbinin katında sevapça ve ümit bakımından daha iyidir.*"[55]

İşte İslam ailesi bu bilinçle yavrusunu eğitir, onu İslam şahsiyetinin canlı bir örneği yapmaya çalışır. Lokman'ın (a.s.) çocuğuna bu yönde yaptığı şu tavsiyeler, Kur'an tarafından örnek alınmak üzere bize de bildirilmiştir: *"(Lokman öğütlerine devam ederek dedi ki): Yavrum, (yaptığın iyilik veya kötülük) hardal tanesi ağırlığınca bir şey de olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa Allah mutlaka onu getirir. Çünkü Allah'ın bilgisi her şeye ulaşır ve O her şeyi haber alır. Yavrum, namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Çünkü bunlar (Allah'ın yapmanı emrettiği) kesin işlerdendir. İnsanlara yanak büküp yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez. Yürüyüşünde tutumlu ol, sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."*[56]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "*Hiçbir (anne) baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır.*"[57] buyruğu da aynı tespite vurgu yapmaktadır.

D. İslam ailesinin bir diğer özelliği, bu yuvaya mensup herkesin üzerine düşen görevleri bir ibadet vecdiyle yerine getirmesidir. İbadet vecdi diyoruz, çünkü aile bireylerinin görevleri, kısmen Kur'an-ı Kerim'de, büyük ölçüde Peygamberin sünnetinde dinî-şer'î bir muhteva ile duyurulmuş ve bu konuda Müslümanlar uyarılmıştır. Nisâ Suresi'nde yer alan bir ayet-i kerime söz konusu görevleri en genel çerçevesiyle şöyle belirlemektedir:

"*Allah'ın bazılarını bazılarından üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından harcamalarından dolayı, erkekler kadınları kollayıp gözetirler. İyi kadınlar, gönülden saygılı olup Allah kendilerini nasıl korudu ise, onlar da kocalarının yokluğunda onların hukukunu/namusunu korurlar* ..."[58]

Hz. Peygamber'in meşhur; *"Hepiniz çobansınız/sorumlusunuz."* hadisi de bu bağlamda hatırlanmalıdır:

"Sizden her biriniz birer sorumlusunuz ve her biriniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet yöneticisi yönettiği kişilerden sorumludur. Evin erkeği aile bireylerinden sorumludur. Evin hanımı, kocasının evi içinde bir sorumludur ve yönetimi altındakilerden mesuldür. Hizmetçi, efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve bunun yönetiminden mesuldür."[59]

Bir başka sözünde *"Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olandır. Ben de aileme karşı hayırlıyım."*[60] şeklinde konuşan sevgili Peygamberimiz hem ahlaki ve hukuki, hem cinsel ve bedeni hem de medeni gereklerin topluca yerine getirilmesini, *"hayırlı olmak"* gibi bir vasıfla nitelendirmiştir.

Eşlerin arasında zaman zaman baş gösterebilecek kırgınlıklar hem bu görevlerin ihmaline hem de aile yuvasının dağılmasına bir sebep teşkil edemez: *"Ey inananlar! Kadınlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir."*[61] ayeti yanında şu ayetler de eşler arasında çıkabilecek uyuşmazlık ve dargınlıkların hemen bir ayrılış vesilesi yapılmamasını, aksine yaraların sarılmasını istemektedir: "...*Sorumsuz davranmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) onlara sert davranın/vurun. Eğer size itaat ederlerse, aleyhlerine başka bir yol aramayın. Allah yücedir, uludur. Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Eğer onları düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur. Allah bilendir, haberdardır."*[62]

[50] Lokman 31/14.
[51] Şûra 42/49–50.
[52] Tahrîm 66/6.
[53] Enfâl 8/28.
[54] Münâfikûn 63/3.
[55] Kehf 18/46.
[56] Lokman 31/16–17.
[57] Tirmizî, "Birr", 33; *Müsned*, IV, 77.
[58] Nisâ 4/34.
[59] Buhârî, "Cumu'a", 11; Müslim, "İmâra", 20; Ebû Dâvûd, "İmâra", l, 13; Tirmizî, "Cihad", 27; *Müsned*, 2/5, 54.
[60] Tirmizî, "Menâkıb", 63; İbn Mâce, "Nikâh", 50.
[61] Nisâ 4/19.
[62] Nisâ 4/34–35, 29.

"*Ve eğer bir kadın, kocasının huysuzluğundan yahut kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur. Barış daima iyidir. Zaten nefislerde kıskançlık hazırdır. Eğer güzel geçinir, sakınırsanız Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*"[63]

E. Aile dışında kalan insanlara, kısaca topluma yönelik görev ve sorumluluklara duyarlı olmak, İslam ailesinin bir diğer temel niteliğini oluşturmaktadır. Nasıl Müslüman birey sadece kendisini düşünen bencil bir varlık değilse, Müslüman aile de kendi topluluğu dışında diğer topluluklara karşı belli bir ahlaki-hukuki sorumluluk altında olduğunu bilir.

Bir Müslüman ailenin, kendi dışında sorumluluk taşıdığı ilk grup, akrabalardır. Gerek anne gerek baba tarafından aynı sülale içinde bulunan insanlar, yekdiğerinin sevincine ve üzüntüsüne ortak olmak durumundadırlar.

"*Kuşkusuz Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.*"[64] buyruğuyla Yüce Allah bu noktaya dikkat çekmektedir. Sıla-i rahim dediğimiz akrabalık bağlarının muhafaza edilmesi, Kur'an-ı Kerim'de iyi bir Müslümanın vazgeçilmez vasfı olarak nitelenirken, tersine bu bağa riayet etmeyip akraba sorumluluğunu göz ardı edenler "hüsrana uğrayanlar", "yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, lanetlenip cehenneme gidenler" olarak nitelendirilmiştir. Şu ayet-i kerimeleri okuyan akıllı ve bilinçli bir Müslüman, tercihini herhalde birinciler yönünde kullanacaktır:

"*Onlar, Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten (akrabalık bağlarını koparmayıp onlara iyilik eden), Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir.*"[65]

"*Bu fasıklar o kimselerdir ki, Allah'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşerî ve ahlaki bütün ilişkileri) koparır ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte onlar gerçekten hüsrana uğrayanlardır.*"[66]

"*Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar ve Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri (bağları koparıp) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar, işte lanet onlar içindir ve kötü yurt onlarındır.*"[67]

Müslüman ailenin topluma karşı sorumluluğu elbette yakın akraba ile sınırlı değildir. Nisâ Suresi'ndeki şu ayet söz konusu sorumluluğun çerçevesine komşuları, yetimleri, yoksulları, dostları vb. kimseleri de dâhil etmektedir: *"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve daima böbürlenen kimseyi sevmez."*[68]

F. İslam ailesinin özellikle günümüzde göz ardı edemeyeceğimiz bir temel niteliği de ilim, kültür ve sanat bakımından sürekli kendisini geliştirmek olmalıdır. Bu son husus, bir taraftan dünyanın imar edilmesi için gerekliyken, diğer taraftan Müslümanların dünyanın geri kalmış toplumları olmaktan kurtulması için önemlidir. Zaten beşikten mezara kadar bilgi ve kültür peşinde koşmayı bir erdem olarak sunan Hz. Peygamber'e, ilim nasipleri kıt aileler, ümmet olarak yaraşmaz. Müslüman aile, Hz. Ali'nin (r.a.) tavsiyesine uyarak çocuklarını yarının bilgi ve tekniğiyle donatmalıdır. Böyle olduğu zaman toplum nitelikli, Müslümanlar başı dik hale gelirler.

Ana hatlarıyla çizdiğimiz işte bu İslam ailesi modeli üzerine şekillenen toplumlar, moral değerlerin alabildiğince tahrip edildiği, iffetsizliğin çağdaşlık ambalajıyla sunulduğu, nikâhsız birlikteliklerin aslında tam bir sorumsuzluk vesilesi iken özgürlük diye pazarlandığı günümüzde, insanlığın devamı için bir şanstır. Daha insanca bir hayat, daha huzurlu bir dünya umudu taşıyanlara düşen görev ise anılan bu niteliklerin kendi ailesinde hangi oranda bulunduğunu sorgulamaktır.

IV. MUTLU BİR YUVANIN TEMELİ EVLİLİK ÖNCESİNDE ATILIR

Her birey huzurlu bir aile ortamında yaşamak istediği gibi, her anne-baba da kendi ciğerparelerinin mutlu bir yuva kurmasını arzu eder. Ailenin esasen bu özelliklere sahip bir kurum olması "*İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, Allah'ın varlığının belgelerindendir. Bunlarda düşünen bir toplum için dersler vardır.*"[69] ayetiyle de beyan buyrulduğu üzere Yaratıcımızın bir muradıdır.

Böyle olmakla birlikte değerler dünyamızla ilgili kimi ihmallerimiz, kalıcı ve sürekli kazanımlar yerine peşin hazları tercih eden yapımız, bireyselliği-bencilliği ve dolayısıyla kişisel mutluluğu önceleyen modern hayat anlayışımız, tahammülsüz ve sabırsız tavrımız yukarıdaki niteliklere sahip aile yuvalarının kurulamamasına ya da kısa zamanda dağılmasına sebep olmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun şu verileri durumun nezaketini göstermeye yetecektir:

---

[63] Nisâ 4/128.
[64] Nahl 16/90.
[65] Ra'd 13/21.
[66] Bakara 2/27.
[67] Ra'd 13/25.
[68] Nisâ 4/36; ayrıca bk. Bakara 2/177.
[69] Rûm 30/21.

	Evlenme Sayısı	Kaba Evlenme Hızı (Binde)[70]	Boşanma Sayısı	Kaba Boşanma Hızı (Binde)
2011	592.775	8,02	120.117	1,62
2012	603.751	8,03	123.325	1,64
2013	600.138	7,89	125.305	1,65

Gelişmiş[70] Batılı ülkelere göre teselli edici gibi görünse de tablodan izleneceği üzere kaba boşanma oranları, kaba evlenme hızlarıyla orantısız bir biçimde yıldan yıla artış göstermektedir. Aynı hususun önceki yıllardaki durumuna baktığımızda sorunun önemsenmesi gerektiği görülecektir. Boşanma hızı mesela 1935'te binde 0.15; 1955'te 0.44; 1975'te 0.32 iken 2000 yılında 0.46 olmuştur.

Diğer taraftan son yıllardaki boşanmaların önemli bir oranının evliliklerin ilk beş yılı içinde gerçekleşmiş olması da düşündürücüdür:

[70] Kaba evlenme hızı: Belli bir yıl içinde her 1000 (bin) nüfus başına düşen evlenme sayısıdır. Kaba boşanma hızı: Belli bir yıl içinde her 1000 (bin) nüfus başına düşen boşanma sayısıdır.

YIL				
	2012		2013	
EVLİLİK SÜRESİ(YIL)	SAYI	%	SAYI	%
TOPLAM	123 325	100,0	125 305	100,0
1 yıldan az	4 080	3,3	4 385	3,5
1-5	44 797	36,3	46 094	36,8
6-10	26 144	21,2	26 938	21,5
11-15	18 225	14,8	17 696	14,1
16-20	12 750	10,03	12 934	10,3
21-25	8 159	6,6	8 086	6,5
26+	8 863	7,2	8 918	7,1
Bilinmeyen	307	0,3	254	0,2

Bu tablolar, insanın yetişkinlik döneminin belki de en önemli evresi olan aile hayatının her yönden sağlıklı ve mutlu geçmesi için hem bireysel hem toplumsal hem de kamusal/siyasal duyarlılık gerektirdiğini göstermektedir. Burada, bu üç duyarlılık düzeyiyle ilgili bazı noktalara işaret edelim:

1. Bir aile kurma olgunluğuna erişmiş bireyler, şu özelliklerin mutluluğu yakalamanın önünde birer engel olduğunu artık fark etmelidirler:

Sadece kendisi için yaşamak,
· Kendi isteklerini öncelemek,
· Heveslerini gerçekleştirmek için meşruiyet sınırını alabildiğine genişletmek,
· Sadece bu dünyadaki acil hazlar peşinde koşmak, bunun için de "özgür ve mutlu" olmayı yegâne amaç edinmek,
· Sorumsuz ve hesapsız bir tüketim çılgınlığına kapılmak,
· Dinî ve aklî temele oturmayan yanlış örf ve âdetlerin esiri olmak,
· Sabırsız, sorumsuz ve tevekkülsüz olmak..

2. Bireyler, ödevin haktan önce geldiğini bilmeli ve karşıdakinden hakkını istemeden evvel kendisine "Acaba ben görevlerimi yerine getirdim mi?" sorusunu sormalıdır. Modern zamanların "insan hakları" vurgulu değerler dizgesinin aksine İslam, öncelikle ödevlerini bilen ve yerine getiren bir insan-toplum modeli öngörür. Kur'an'da neredeyse bütün geçtiği yerlerde imana bitişik olarak takdim edilen "amel-i sâlih" gerçeği, hakları talepten önce ödevleri yerine getirme borcuna işaret etmektedir. Ödevlerini yapan birey, aslında başkasının hakkını gözetmektedir. Tersinden bir bakışla, insanın hakkı aslında bir başkasının vazifesidir. Herkesin böylece ödevini yerine getirdiği bir ortamda hakkı çiğnenen, dolayısıyla hak talebinde bulunan kimse de kalmaz. "*Siz kendinizi unutarak diğer insanlara erdemli olmayı mı*

öğütlüyorsunuz- hem de ilahî kelâmı okuyup durduğunuz halde? Siz hiç aklınızı kullanmaz mısınız?"[71]; "*Ey iman edenler! Siz önce kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah, size yaptıklarınızı haber verecektir.*[72]" ayetleri, sorgulamaya öncelikle kendimizden başlamamız gerektiğini vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) her gün yaptığı bir duada önce kendi görevine, sonra muhatabından beklentisine yer vermesi de bu noktada manidardır: "*Allahım! Sapmaktan ve saptırılmaktan, zillete düşmekten ve düşürülmekten, haksızlık yapmaktan ve haksızlığa uğramaktan, cahillik etmekten ve bana karşı cahillik edilmesinden sana sığınırım.*"[73]

3. Aile büyükleri, çocuklarını hayata fıtrat yani insan doğası ve yaratılışımızdaki temel değerler doğrultusunda hazırlamalıdırlar. Kadın ve erkeğe, modern hayat algısının dayattığı rekabetçi, hırslı, yargılayıcı, hükmedici, bencil, uçarı, sınırsız özgürlükçü rolleri değil, ilk insandan bu yana değişmeyen faziletlerle örülü rolleri benimsemeleri gerektiği hatırlatılmalı ve bir elmanın iki yarısı oldukları bilinci verilmelidir.

4. İnsanları güdüleyen ve davranışa sevk eden en etkili araç din olduğu için gerek söz konusu bilincin kazanılması gerek diğer bütün faziletlerin elde edilebilmesi için erken yaşlardan itibaren din ve ahlak eğitimi verilmelidir. Mütefekkir şairimiz merhum Mehmet Akif'in diliyle:

"Ne irfandır veren ahlaka yükseklik ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havf-ı Yezdân'ın…
Ne irfânın kalır tesîri kat'iyyen, ne vicdânın."

5. Evlenecek bireylerin evlenme ehliyetine sahip olduklarından emin olunmalıdır. Daha açık ifadesiyle tarafların, akıl ve ruh sağlıkları yanında evliliğin gereklerini yerine getirebilecek bir bedenî gelişmişliğe sahip olup olmadıklarına dikkat edilmelidir. Bu ilke bize, söz konusu nitelikleri taşımayan akıl hastalarının ve özellikle de küçüklerin evlendirilmesinin doğru olmadığını söylemektedir.

Sağlayacağı bazı toplumsal ya da özel bireysel faydalar göz önüne alınarak küçüklerin velileri aracılığıyla evlendirilmeleri, eski toplumlarda yer yer görülen bir uygulamadır. Fakat küçüklerin evlendirilmelerinin çok doğru olmadığı şu gerekçelerle anlaşılabilir:

a. Öncelikle bu uygulama, evliliğin esaslı hedefleriyle uyumlu değildir. Zira evlenmenin esas hedefi, mutlu bir aile yuvası kurarak birlikte huzur içinde yaşamak ve nesli devam ettirmektir. Küçüklerin evlendirilmesi bunların hiçbirini gerçekleştirmeyeceği gibi birçok sorunu da ortaya çıkaracaktır.

b. "*Yetimleri nikâhlanma olgunluğuna gelinceye kadar deneyin. Onların reşid olduklarını anlarsanız mallarını artık kendilerine verin.*" (Nisâ 4/6) ayeti, nikâh için belli bir olgunluğun bulunduğunu bildirmektedir ki, bu da küçüklük devresinden sonra gelen erginlik dönemidir.

c. Evliliğin hukuki ve ahlaki çerçevesini çizen ayet ve hadislere bakıldığında onların yetişkin bireyleri hedef aldığı ve bireye sorumluluk yüklediği görülür. Buradan hareketle küçüklerin evlendirilmelerinin, makâsıd-ı şerîa denen İslam'ın genel amaçlarıyla uyumlu olmadığı söylenebilir.

d. Küçüklerin evlendirilmeleri, onları genellikle ekonomik, biyolojik ve psikolojik açılardan kaldıramayacakları bir yükün altına sokmaktadır ki, buna kimsenin hakkı olmasa gerektir.

e. Bu tür evliliklerin günümüz şartlarıyla da uyumlu olmadığı ve birçok haksızlıklara zemin hazırladığı ortadadır.

6. Evliliğin huzurlu, mutlu ve dolayısıyla sürekli olabilmesi için evlenecek adayların birbirlerinin dengi olmalarına özen gösterilmelidir. Fıkıh dilinde *kefâet* olarak ifade edilen denklik, evlenecek kişiler arasında dinî, iktisadi ve sosyal bakımlardan belli bir yakınlığın bulunmasıdır. *"Üç şeyi geciktirme: Vakti geldiğinde namazı, hazır olduğunda cenazeyi ve dengini bulunca evlenecek kızı."*[74]; "*Beraber olacağınız eşler konusunda seçici davranın! Denginizle evlenin! İnsanları da kendi emsalleriyle evlendirin!*"[75] hadisleri, eşler arasında denkliğin gözetilmesini önermektedir.

Gerçekten de denklik, hem bizzat evlenecekler için hem de onların aileleri için kaynaşmayı ve ülfeti daha çabuk temin edecek, üstelik bunu sürekli kılacak bir unsurdur. Bunun için fakihler, kendi dönemlerinin şartları içinde eşlerin hangi yönlerden denk olmaları gerektiği üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Denkliğin son tahlilde dindarlık, iyi ahlak ile ekonomik ve sosyo-kültürel seviye yakınlığı olmak üzere üç noktada aranacağı söylenebilir.

7. Evlenecek kişiler, eşlerini özgür iradeleri ve rızalarıyla seçmelidirler. "*Rızası alınmadan bekâr kız evlendirilemez*."[76] hadisi, rızası olmadıkça hiç kimsenin zorla evlendirilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

İslam âlimlerinin çoğunluğu ikrah, tehdit ve zorlama altında yapılan nikâh akdinin geçerli olmayacağını söylemişlerdir.

Evlilik herhangi bir sözleşme olmanın ötesinde anlamlar taşıdığı, hayat boyu huzurlu bir birliktelik arzu edildiği için taraflar kendi rıza

---

[71] Bakara 2/44.

[72] Maide 5/105

[73] Ebû Dâvûd, "Edeb" 103; Tirmizî, "De'avât" 28; Nesâî; "İsti'âze" 30, 65; İbn Mâce, "Dua" 18.

[74] Tirmizî, "Salât", 13; İbn Mâce, "Cenâiz", 17, 18; Müsned, I, 105.

[75] İbn Mâce, "Nikâh", 46.

[76] Buhârî, "Nikâh", 40–41; Müslim, "Nikâh", 64, 66–68; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 23; Muvatta, "Nikâh", 4. Ayrıca bk. Tirmizî, "Nikâh", 18; Müsned, VI, 368.

ve seçimleriyle karar vermelidirler. Hz. Peygamber'den nakledilen birçok hadis[77] bunun önemini vurgulamaktadır. Mesela Hz. Âişe'nin (r.a.) bildirdiğine göre; "*Ensar'dan Hizam kızı Hansa, Hz. Âişe'ye gelip, 'Babam aile şerefini artırmak için beni kardeşinin oğlu ile evlendirdi. Oysa ben bu evliliği istemiyorum.' dedi. Hz. Âişe ona Allah Rasûlü gelinceye kadar beklemesini söyledi. Nebî (s.a.s.) gelince Âişe durumu kendisine anlattı. O da kızın babasını çağırdı ve onun yanında kıza tercih hakkı verdi. Bunun üzerine o da, 'Ya Rasûlallah! Ben babamın akdettiği nikâhı kabul ettim. Fakat böyle davranmakla kadınlara, babalarının evlilikte böyle bir yetkilerinin bulunmadığını bildirmek istedim.' dedi.*"[78]

8. Yukarıdaki ilke gereği eş seçiminde karar öncelikle evlenecek kişilerindir; fakat bu kişiler de aile büyüklerinden habersiz, onlarla istişare etmeden ve onaylarını almadan bu kararı vermemelidirler. Zira evlilik sadece evlenecek bireyleri değil bütün bir aileyi ve hatta sülaleyi ilgilendiren bir çerçeveye sahiptir. Aileden habersiz evlenmeler, sadece ana-baba hakkını ihlal eden boyutuyla değil, daha başka birçok açıdan mahzurlar ve hatta telafisi bazen imkânsız sorunlara yol açması yönüyle de çok sakıncalıdır. Böyle olduğu içindir ki Hz. Peygamber (s.a.s.) de, *"Veli olmadıkça nikâh olmaz."*[79] buyurarak, özellikle kızlar için velilerinden yani aile büyüklerinden habersiz yaptıkları nikâhların geçerli olmayacağına işaret etmiştir.

İslam âlimlerinin çoğunluğu bu ve benzeri hadislere ve fıtrat denen yaratılış kodlarına dayanarak yetişkin (bulûğa ermiş) kızların da ancak velileri vasıtasıyla evlenebileceklerini söylerken; Hanefîler yetişkinlerin veliye danışmadan da kendi başlarına nikâh akdinde taraf olabileceklerini kabul etmiştir.

İlk bakışta insan şahsiyetine ve onun tasarruf hürriyetine önem verir gibi görünen bu içtihat, toplumların büyümesi ve bozulması sonucunda bazı sakıncalı sonuçları da beraberinde getirmiştir. Duygusal yönelişlerle özellikle kızlar, tedbirsiz davranarak kendilerine ve ailelerine zarar verecek evlilikler yaptıkları için bunun kontrol altına alınması gerekmiştir. Bu sebeple olsa gerek Osmanlı toplumunda 16. yüzyıldan itibaren velisiz nikâhlar onaylanmamıştır. 1917 tarihli *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* de aynı konuda şu düzenlemeyi yapmıştır: Evlenme ehliyeti için erkeklerin 18, kızların 17 yaşını bitirmeleri şarttır. Evlenme ehliyetine sahip erkekler diledikleri gibi evlenebilirler. Fakat kızlar için hâkim durumu velisine bildirip bir itirazı olup olmadığını sorar. Veli itiraz etmez ya da yaptığı itiraz yerinde bulunmazsa hâkim tarafları evlendirir. Günümüz şartlarında da bu düzenleme esas alınmalıdır.

Şu halde kişiler velilerinin baskısıyla zorla evlendirilemeyeceği gibi, gençler de ailelerinden habersiz böyle önemli bir sözleşmeye taraf olamazlar.

9. Eş seçiminde geçici ve sadece fani dünya hayatı açısından değerli sayılabilecek ölçüler belirleyici olmamalıdır. Değer, kişilik ve karakter öncelikli bir belirleme sadece dünya değil, ahiret hayatı bakımından da daha anlamlı olacaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) erkeklere yönelik gibi görünse de işin doğası gereği iki tarafı da ilgilendiren şu tavsiyeleri, her iki dünyadaki bereket ve hayır kaynağının nerede olduğunu göstermektedir: "*Kadınlarla evlilikte dört özellik etkilidir: Malı, soy asaleti, güzelliği ve dindarlığı. Sen dindar olanı tercih et ki, mesut olup bereket bulasın.*"[80]; "*Kadınlarla sırf güzellikleri sebebiyle evlenmeyin! Zira güzellikleri onları helâk edebilir. Onlarla zengin oldukları için de evlenmeyin! Zira malları onları taşkınlığa sevk edebilir. Fakat kadınları dindarlıkları sebebiyle tercih edin! Burnu kesik, kulağı delik zenci dindar bir cariye, böyle olmayandan daha üstündür.*"[81]

Yüce Allah'ın şu buyrukları ise daha geniş planda evli kimselerin hangi niteliklerinin övgüye değer olduğuna ve dolayısıyla öncelenmesi gerektiğine işaret etmektedir:

"*Kötü kadınlar kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır.*"[82]

"*Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, özü-sözü doğru erkeklerle özü-sözü doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkeklerle, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*"[83]

"*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara ayetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.*"[84]

10. Nikâh akdinden önce geçirilen *nişanlanma* dönemi yanlış uygulamalara zemin hazırlamamalıdır. Nişanlanma, daha sonraki bir zamanda gerçekleşecek olan evliliğe dönük bir vaat yani söz verme olduğu için onu bizzat evlenme demek olan nikâh ile karıştırmamak gerekir. Zira her ikisi de ayrı hükümlere sahip ayrı süreçlerdir. Bu sebepledir ki, nişanlanmış kişiler nikâh kıyılıncaya kadar birbirlerine

---

[77] Mesela bk. Buhârî, "Nikâh", 42; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 25; Tirmizî, "Nikâh", 18; Nesâî, "Nikâh", 35; Muvatta, "Nikâh", 25; Müsned, VI, 328.

[78] Buhârî, "Nikâh", 42; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 25; Tirmizî, "Nikâh", 18; Nesâî, "Nikâh", 35; Muvatta, "Nikâh", 25; Müsned, VI, 328.

[79] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 19; Tirmizî, "Nikâh", 14; İbn Mâce, "Nikâh", 15; bk. Buhârî, "Nikâh", 36.

[80] Buhârî, "Nikâh", 15; Müslim, "Radâ", 4, 6, 8; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 2; Tirmizî, "Nikâh", 4.

[81] İbn Mâce, "Nikâh", 6.

[82] Nûr 24/26.

[83] Ahzâb 33/35.

[84] Bakara 2/221.

yabancıdırlar. Sadece nişanlanmakla nikâh meydana gelmeyeceğinden kız ve erkek nişanlılık devresinde iken birbirlerine helal olmazlar.

11. Aile büyükleri ve özellikle ebeveynler, çocuklarının evliliğinin kendileri için olmadığını bilmelidirler. Kurulan aile çocuklarının yeni yuvasıdır; bu yuvanın hem iç hem de dış işleri ve ilişkileri de öncelikle onların sorumluluğundadır. Yol gösterme ve tecrübe paylaşma adı altında yeni evlileri yönetmeye kalkışmak, özellerine müdahale etmek, her evde yaşanabilecek bazı olumsuzlukları bahane ederek diğer tarafa karşı kendi çocuğunu kışkırtmak, huzur yuvası olması gereken haneyi "kazan kazan" amaçlı bir şirket gibi görmek onlara yapılacak en büyük haksızlık olacaktır. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.s.) ayrı bir eve gelin ettiği sevgili kızı Hz. Fâtıma'nın (r.a.) hayatına bu anlamda hiçbir müdahalesinin olmaması, aksine şu örneklerde olduğu gibi dengeyi ve fıtratı esas alan telkinleri herhalde başka söze hacet bırakmayacaktır:

Çalışmaktan yorulan, değirmen çevirmekten eli yaralanan Fâtıma, Hz. Peygamber'den bir hizmetçi istemiş, Efendimiz ise şöyle buyurmuştur: "*Ey Fâtıma, Allah'a karşı muttakî ol, Rabbinin farzlarını eda et, ailenin işlerini yap, yattığında otuz üçer defa sübhânallah, elhamdülillah ve Allahu ekber de! Bu, hizmetçiden daha iyidir*."[85]

Rasûlullah (s.a.s.) bir gün kızı Fâtıma'nın evine geldiğinde damadı Ali'yi orada göremedi. 'Amcanın oğlu nerede?' diye sorunca, sevgili kızından 'Aramızda bir şeyler geçti. Bunun üzerine gündüz uykusunu yanımda uyumadı da çıkıp gitti' cevabını aldı. Bunun üzerine Rasûlullah oradaki birisine, 'Git bak bakalım, Ali neredeymiş?' buyurdu. Mescidde uyuduğu haberini alınca, oraya gitti. Ali'yi yan tarafına yatmış, gömleği bir yanından sıyrılmış ve vücudu toprağa bulanmış şekilde buldu da, şefkatle 'Ebû Turâb kalk, Ebû Turâb kalk' diye bedenindeki toprağı silkelemeğe başladı.[86]

Dikkat edilirse bir kayın peder olarak Hz. Peygamber (s.a.s.), kızıyla damadı arasındaki tartışmanın ne kaynağını sordu, ne kimin haklı olduğunu araştırdı, ne de taraf oldu. Sadece olgun bir baba ve bir büyük olarak şefkat ve muhabbetle eşlerin aralarını bulmuş oldu. İşte bu örnekler, ana-babalara kendi ciğerparelerinin kişiliklerine ve tercihlerine saygı göstermeleri; kayınpeder ve kayınvalidelere de "gelin hanımı" kendi öz kızı, "damat beyi" kendi öz oğlu gibi görmeleri gerektiğini göstermektedir.

12. Nikâh ve düğün öncesindeki süreçte gerek çeyiz hazırlama ve mehir tespitinde, gerek ev eşyası ve nişan-kına-düğün etkinlikleri için yapılan harcamalarda dengeli olunmalıdır. Nice nişanların sırf bu tür harcamalardaki tartışmalar sebebiyle bozulduğu gerçeği bu ilkenin ne denli önemli olduğunu kanıtlayacaktır. Önemli olan iki gönlün birliği ise samanlık seyran olacak; nikâhtaki keramet, eksiklikleri zaman içinde tamamlayacaktır. Yüce Allah'ın (c.c.) verdiği şu güvenceden daha kuvvetlisi olabilir mi?: "*İçinizdeki bekârları ve erkek-kadın hizmetçilerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler Allah onları kendi lûtfuyla zenginleştirir. Allah; her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir.*"[87]

Aynı konuda Allah Rasûlü (s.a.s.) de şu uyarılarda bulunmaktadır: "*Nikâhın en hayırlısı en kolay olanıdır*."[88]; "*En bereketli nikâh, külfeti en az olanıdır*."[89]

13. Evlenerek yeni bir hayatın kapısını açacak olan taraflar, her bakımdan tam ve mükemmel bir eş hayaline kapılmamalıdırlar. Hatasız, kusursuz ve her alanda kabiliyetli olmak, insanlar için geçerli özellikler değildir. Böyle olduğu içindir ki Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) şu uyarıda bulunmuştur: "*İnançlı bir kimse, inançlı olan eşine kötü duygular beslemesin! Çünkü onun bir huyundan hoşlanmasa da mutlaka hoşlanacağı başka bir huyu vardır*."[90]

Buna göre eşler birbirlerinin hatalarını örtecek, kusurlarını görmeyecek, eksiğini tamamlayacaktır. Tıpkı "… *Kadınlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur…*"[91] ayeti ile "… *Kadınlar sizin için (ayıbınızı örten) bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz*…"[92] ayetinde vurgulandığı gibi.

V. NİKÂHA DOĞRU

Nikâh terimiyle ifade edilen evlenme akdi, birbirleriyle evlenmelerine hukuken bir engel bulunmayan bir erkek ile bir kadının sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarını birleştiren ve bunun için karşılıklı hak ve görevler belirleyen bağdır.

Şu halde bir evlenme akdinin meydana gelebilmesi için şu unsurlar gerekmektedir:

a. Cinsiyetleri ayrı iki taraf. Yani evlenme, nikâh ehliyeti taşıyan ve evlenmelerine herhangi bir engel bulunmayan bir erkek ile kadın arasında olur.

b. Hayat beraberliği için ortak rıza. Tarafların böyle bir akde gönülden razı olmaları, onları sadece cinsel ilişkide değil, hayatın acı-tatlı her anında ortak yapmaktadır. Zaten evlilik akdinin esas konusu da budur.

c. İlke olarak devamlılık. Daha sonra baş gösterecek bazı sebeplerle evliliğin sona ermesi de mümkün olmakla beraber evlilik akdinde

[85] bk. Buhârî, "De'avât", 11; "Nafakât", 6.

[86] Buhârî, "Salât", 58; Müslim. "Fedâilü's-sahâbe", 38 . Hz. Ali (r.a.) "toprak sahibi, toprağa bulanmış"gibi iltifat anlamı olan bu künyeyi çok sevdiğini söylemiştir.

[87] Nûr 24/32.

[88] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 30-31

[89] Müsned, VI, 83.

[90] Müslim, "Radâ", 61.

[91] Nisâ 4/19.

[92] Bakara 2/187.

devamlılık esastır. Belli bir süre devam ettirilmek veya bir tecrübe devresi geçirmek maksadıyla geçici evlilikler yapılamaz.[93]

d. Hukukilik. Yukarıdaki unsurların mevcudiyetine rağmen bu akit, ayrıca hukuk tarafından da tanınan bir akit olmalıdır. Bu sebeple mesela metreslik anlayışına "evlilik" denmez. Evlilik akdinin taraflara sağladığı haklar ve karşılıklı sorumluluklar hukuk nazarında geçerli olan bir nikâhta söz konusu olabilir

Yukarıdaki nitelikleri taşıyan bir evlilik akdinin acaba hukuki mahiyeti nedir? Bir başka ifadeyle evlilik, iki iradenin bir noktada birleşmesinden ibaret bir medenî hukuk akdi midir, yoksa bundan daha fazla bir şey midir?

Hemen söyleyelim ki, İslam'ın nikâha bakışı ve fakihlerin yaklaşımları, nikâhın basit bir akitten daha fazla bir şey olduğu izlenimi vermektedir.

Kur'an'da, nikâh akdi *mîsâk-ı ğalîz*/çok büyük sorumluluğu olan bir söz olarak nitelenmiş[94], yüze yakın ayet aile hukuku meselelerini kapsamış; Hz. Peygamber de (s.a.s.) onu kendisinin sünneti olarak takdim etmiştir. *"Şu nikâhı etrafa duyurun, onu mescidlerde yapın ve nikâh dolayısıyla tefler çalın."*[95] hadisi nikâhta, basit bir akitte rastlanmayan bazı niteliklerin bulunduğunu göstermektedir.

Bu bilgilerden hareketle nikâhın ne sırf bir medenî muamele, ne de hukuki yönü olmayan sırf bir ibadet değil, aksine iki niteliğin de içinde bulunduğu özel bir akit olduğu söylenebilir. Bunun içindir ki bazı fakihler, aile hukuku meselelerinin incelendiği bölümü, ibadet ile hukuk bölümleri arasına yerleştirmişlerdir.

Evliliğin hükmü konusuna gelince, bütün bir toplumu düşünerek insan neslinin devamını sağlamak amacıyla evlenmenin bir toplumsal görev "*farz-ı kifâye*" olduğunu söyleyebiliriz. Tek tek bireylere göre ise bazı detaylar bulunmaktadır. Şöyle ki:

a. Cinsel yönden iradesine sahip olup zinaya düşme tehlikesi bulunmayan kimseler için *sünnettir.*

b. Yaşlılıktan veya bedenî kusur ve hastalıktan dolayı cinsel gücünü kaybetmiş kimseler için *mubahtır.* Böyle kimseler evlenmekle, aile kurumunun cinsellik dışında kalan diğer faydalarından istifade ederler.

c. Evlenmediği takdirde zina yapacağı korkusu taşıyanlara *farz* ya da *vaciptir.*

d. Eşine eziyet çektirme ve haksızlık yapma ihtimali bulunan kimselerin evlenmesi *mekruh*tur. Söz konusu zulüm ihtimali kesinlik taşıyorsa o takdirde de *haram*dır.

Nikâh sözleşmesiyle bir evliliğin tarafı olacak kişiler, önce birbirlerini tanıma ihtiyacı duyarlar. Bunun yolu da din, ahlak ve örfün çizdiği çerçevede gerçekleştirilen görüşmelerdir. Görüşülüp karar verilince sıra nişanlanmaya ve ardından düğüne gelir. Şimdi sırasıyla bu üç konuyu yakın plana alalım:

A. Görüşme

Hayat boyu beraberlik hedefiyle bir araya gelecek olan kişilerin birbirlerini görmeden, tanımadan evlenmeleri düşünülemez. Tarafların birbirlerini tanımadan yapacakları bir evlilik, aile kurumunun esas maksatlarını da gerçekleştiremez.

Evlilik ilişkisini daha sağlam bir zemine oturtmak için İslam, önceden görmeyi ve bir dereceye kadar görüşmeyi önermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir kadınla evlenmek isteyen *Muğîre b. Şu'be*'ye onu görüp görmediğini sormuş, görmediğini öğrenince, "*Git onu gör. Çünkü bu, ileride mutlu olabilmeniz/birbirinize ısınabilmeniz için en iyisidir.*"[96] buyurmuştur. Yine bir mübarek sözünde daha belirgin bir biçimde şöyle buyurmuştur: "*Bir kadınla evlenmek istediğiniz zaman onun sizi celbeden niteliklerine/yerlerine bakabilirseniz bakın.*"[97]

Hadislerin erkeklere hitap etmesi, görmenin sadece erkek tarafının hakkı olduğu anlamında algılanmamalıdır. Evlilik rızaya dayanan bir akit olduğuna göre, kadının da neye razı olduğunu bilmesi tabiî hakkıdır. Dolayısıyla kadının da evleneceği erkeği görmesi, aynı kapsamda değerlendirilmelidir. Hatta bazı âlimlerin yorumu benimsenerek kadının evleneceği kimseye bakmasının erkeğin bakmasından daha önemli ve anlamlı olduğu bile söylenebilir. Çünkü onların boşanma yetkileri diğer tarafa göre daha sınırlıdır.

Diğer taraftan, her ne kadar kocası öldüğü için dul kalmış bir bayanla ilgili olsa da, "*Kadınlara evlenme niyetinizi hissettirmenizde veya onu içinizde gizli tutmanızda size bir günah yoktur. Çünkü Allah sizin onları anacağınızı bilir. Ama yine de onlarla en uygun ve makul şekilde konuşun; sakın onlarla gizlice buluşma yönünde sözleşmeyin!.*."[98] ayeti, marûf olma kaydıyla karşılıklı konuşmaya izin vermektedir.

Evlilik niyeti taşımayan normal durumlarda birbirleriyle evlenmeleri hukuken mümkün olan karşı cinslerin birbirlerinin mahrem yerlerine bakmaları, ilgili naslar ile haram kılınmışken,[99] samimi evlenme niyeti bulununca belli sınırlamalarla buna izin verilmiştir.

Fukahanın, sadece el ve yüze bakılabilir şeklindeki içtihadı ile bütün bedenine bakılabilir şeklindeki iki farklı içtihadı arasında, evlenilmesi planlanan karşı cinse bakmanın ve onunla görüşmenin ölçüsü hakkında özetle şunlar söylenebilir: Taraflar birbirlerinin fizikleri hakkında fikir verecek yerlere bakabilirler. Evliliğin asıl maksadı cinsellik olmadığına göre, görme konusunda haddi aşmak da doğru değildir.

Evlilik öncesi görüşme konusuna eklenecek bir önemli nokta da bu görme veya görüşmenin, tarafları rencide etmeyecek tarzda olması ve bir de tarafların yalnız başlarına bırakılmamalarıdır. Bu iş, yakınlarında üçüncü kişilerin bulunduğu ortamlarda yapılmalıdır. Bu hassasiyete dikkat edilmesi şartıyla tarafların görüşüp konuşmaları caiz olacaktır. Zira yukarıda yer verdiğimiz "…*sakın onlarla gizlice buluşma*

[93] Nisâ 4/19.

[94] Nisâ 4/21–24.

[95] Tirmizî, "Nikâh", 6.

[96] Müslim, "Nikâh", 74; Tirmizî, "Nikâh", 5; Nesâî, "Nikâh", 17; İbn Mâce, "Nikâh", 9; *Müsned*, IV,/245.

[97] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 18; Tirmizî, "Nikâh", 5; *Müsned*, III, 334, 360.

[98] Bakara 2/235.

[99] Nûr 24/30–31; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 43.

yönünde sözleşmeyin!.." ayeti yanında, Hz. Peygamber de (s.a.s.), "*Sizden kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, yanında mahremi (kendi yakını) olmayan bir kadınla baş başa kalmasın. Çünkü bunu yaparsa üçüncü kişileri şeytan olur.*"[100] buyurmuştur.

Bu aşamada söz konusu olabilecek bir ahlaki ilke de kendisine dünür gidilmiş, bir başka ifadeyle evlenme teklifinde bulunulmuş olan bir kadına, ilk dünürcüye olumsuz cevap verilmedikçe bir başkasının talip olmamasıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Birinci talip vaz geçmeden veya sizin istemenize izin vermeden dünürcü olmayın!*"[101] buyurarak bir kadına aynı anda iki kişinin talip olmasını doğru bulmamıştır.

B. Nişanlanma

Nikâh akdinden önce geçirilen bir evre olan *nişanlanma,* birbirlerini gören iki tarafın karşılıklı olarak evlenme vaadinde bulunmasıdır. Eskiden "*namzet olmak*" tabiriyle ifade edilen bu işlem, namzet olanların birbirlerine nişan olmak üzere verdikleri yüzük, küpe vb. takılar dolayısıyla sonraları "*nişanlanma*" kavramıyla anılmıştır. Bir erkekle bir hanım ileride birbirleriyle evleneceklerine dönük niyetlerini dile getirince nişanlanmış olurlar. Böylece nikâh anına kadar sürecek olan nişanlılık hali de hukuken başlamış olur.

Nikâhtan önce böyle bir ara dönemin meşru kılınmasındaki maksat, ileride bir yuva kuracak olan iki tarafın yekdiğerini tanıması ve doğru karar verebilmek için bir düşünme fırsatını kullanmalarıdır. Bu maksat, ailenin daha sağlam temellerle kurulmasına fayda sağlayacaktır.

Nişanlanma, daha sonraki bir zamanda gerçekleşecek olan evliliğe dönük bir vaat yani söz verme olduğu için onu bizzat evlenme demek olan nikâh ile karıştırmamak gerekir. Zira her ikisi de ayrı hükümlere sahip ayrı süreçlerdir. Bu sebepledir ki, nişanlanmış kişiler nikâh kıyılıncaya kadar birbirlerine yabancıdırlar. Sadece nişanlanmakla nikâh meydana gelmeyeceğinden kız ve erkek, nişanlılık devresinde iken birbirlerine helal olmazlar.

Düğün merasimine kadar geçecek zaman diliminde kız ve erkeğin günaha girmeden görüşmelerini sağlamak amacıyla günümüzde nişanın hemen arkasından nikâh da kıyılmaktadır. Bir mahzurdan kurtulmak için yapılan bu muamele, telafisi çok güç zararlara sebep olduğundan doğru bir uygulama değildir. Çünkü nişanlılık, İslam hukukuna göre taraflara evlenme mecburiyeti yüklemediğinden her an bozulma ihtimaline açıktır. Dolayısıyla şu veya bu sebeple nişan bozulduğunda nişanla beraber yapılan nikâh, genellikle resmî kaydı olmadığından aileler ve taraflar arasında husumete ve inatlaşmaya kurban verilmektedir. Bu sebeple nişan ve nikâh birbirinden bağımsız düşünülmeli ve nikâh ilerideki merasime kadar ertelenmeli veya derhal tescil edilmelidir.

"Söz kesme, şerbet içme, mehir üzerinde konuşup tesbit etme vs." gibi örfe dayanan hususlar dışında nişanlanma konusunda İslam hukuku iki noktada düzenleme getirmiştir. Birisi "kimlerle nişanlanılabileceği", diğeri ise "nişanın bozulmasından doğan neticeler"dir.

Birinci meseleyle ilgili olarak kısaca evlenmelerinde hukuken sakınca bulunmayan kimselerin nişanlanabileceklerini söyleyebiliriz. İleride ele alınacak olan evlenme manilerinden/engellerinden birine sahip olan taraflar birbirleriyle nişanlanamazlar da. Buna bir de Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "*... Sizden biriniz kardeşinin söz kesip nişanlanmasının üzerine nişan yapmasın!*"[102] buyruğuyla nişanlanmış kız veya kadınların istenmeyeceğini eklemeliyiz.

İkinci meseleye gelince, ulvi bir gayeye sebep olduğundan nişanın gerekçesiz olarak bozulması doğru bir davranış değildir.[103] Bununla beraber her iki taraf da nişanı bozma hakkına sahiptir. Nişan bozulduğu anda taraflar birbirlerinden bağımsız hale gelirler ve nişan süresinde alınan-verilen hediyeleri aynen iade ederler. Verildikten sonra değişikliğe uğramış hediyeler, değişikliğe uğramış şekliyle iade edilirken, harcanmak veya yenmek suretiyle elden çıkan hediyeler var ise onların iade sorumluluğu da düşer.

Bu arada mehir olmak üzere nişanlılık devresinde kıza verilen şeyler de erkeğe aynı biçimiyle iade edilir. Kullanılmış veya elden çıkarılmışsa bedeli ödenir.

Nişanlılardan birinin ölümü halinde de mehir hakkında aynı hükümler geçerlidir; fakat hediyeler kabzedildikten sonra iade edilmez.

Nişanlanma sırf bir evlilik vaadi olduğundan ve bozulması da eski toplumlarda önemli zararlara sebep olmadığından, önceki İslam âlimleri nişanın bozulması halinde söz konusu olabilecek bir tazminattan bahsetmemişlerdir. Günümüzde ise önemli bazı âlimler, bir zarar doğurması halinde nişanı bozan taraftan tazminat istenebileceğini söylemişlerdir.

C. Düğün Merasimi

Yuvanın kuruluşunu âdeta bir bayram olarak telakki eden İslam Peygamberi, bunun bir merasimle kutlanmasını istemiştir: "*Haram olan ilişki ile helal olan arasındaki ayırıcı özellik, def çalarak ve ezgi okuyarak duyurmaktır.*"[104] Böylece herkes bu sevince ortak olacaktır.

Günümüzdeki zevksiz, renksiz ve donuk anlayışa karşı asr-ı saadet düğünleri çok şenlikli ve canlı icra edilirdi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) aşağıda vereceğimiz tatbikatı, günümüzün bir uçta matem havası estiren neşesiz, kuru ve soğuk; diğer uçta kimliğimizle hiç ilgisi olmayan danslı, balolu düğün anlayışının nasıl olması gerektiğine ışık tutacaktır.

Yetim kalmış bir kızı himaye edip büyüten Hz. Âişe (r.a.) daha sonra onu evlendirmiş ve kendi eliyle gelin gittiği eve yerleştirmişti. Döndüğünde merasimin nasıl yapıldığını Hz. Peygamber'e anlatınca Efendimiz farklı rivayetlerle şöyle buyurmuştur:

"- *Ey Âişe! Sizin eğlenceniz yok mu? Çünkü Ensar eğlenceden hoşlanır.*"

---

[100] Buhârî, "Nikâh", 111; Müslim, "Hac", 424; Tirmizî, "Radâ", 16.

[101] Buhârî, "Nikâh", 46.

[102] Buhârî, "Nikâh", 5; Müslim, "Nikâh", 49; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 17; Tirmizî, "Nikâh", 38; *Muvatta*, "Nikâh", 1.

[103] İsrâ 17/34.

[104] Tirmizî, "Nikâh", 6.

“- *Gelinle birlikte tef çalıp şarkı söyleyecek bir cariye göndermediniz mi?*”[105]

Ma'bed el-Kays'ın düğününde Hz. Peygamber (s.a.s.) damadın yanına gelerek, *“Bir eğlence var mı?”* diye sormuştu.

Rubeyyi' isminde bir sahabî hanım anlatıyor:

“Zifafa gireceğim zaman Rasûlullah gelip içeri girdi ve sedirimin üstüne oturdu. Genç kızlar tef çalıp Bedir'de öldürülen atalarımın iyiliklerini dile getiren şeyler söylemeye başladılar. O arada birisi, ‘İçimizde yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var.’ diye ikaz edince, Rasûlullah, *‘O konuyu bırak, söylemekte olduğunu söylemeye devam et.’* buyurdu.”

Şunu da Muâz b. Cebel anlatıyor:

“Hz. Peygamber (s.a.s.) Ensar'dan birisinin düğünündeydi. Kısa bir konuşma yapıp nikâhı kıydı ve *“Ülfet, hayır, bereket ve uğur üzere arkadaşınızın başı üzerinde tef çalın.”* buyurdu. Onun üzerine tef çalındı. Genç kızlar, içinde badem ve şeker bulunan kaplarla gelip onların üzerine saçtılar. Oradakiler geri durup ellerini tabaklara uzatmayınca Hz. Peygamber, *‘Ne duruyorsunuz, kapışmıyor musunuz?’* buyurdu.”

Bu nakiller düğünün neşe içinde eğlence ile geçirilmesinin işaretini vermektedir. Tabiatıyla bunlar bağlayıcı şekiller değil, sadece örnek konumunda bilgilerdir. Her toplum kendi eğlence örfü ve düğün âdetlerini meşru çerçevede yaşatacak, mahallî zevkler ve canlılıklar muhafaza edilecektir. Hz. Peygamber'in günlerce düğün yemeği vermesi, Sudan'dan gelen halk oyunları ekibini eşi Hz. Âişe ile seyretmesi[106], O'nun bu noktalara gösterdiği yaklaşımı yeterince belirlemektedir.

Tabiatıyla İslam'ın kesin yasakları olan alkollü içkilerden, birbirine yabancı (nâmahrem) erkek ve kadınların dans etmek, el ele birlikte halay çekmek, horon tepmek ya da benzeri müşterek eğlencelerinden, İslam'ın benimsemediği kılık ve kıyafetlerle arz-ı endam etmekten, gayrimüslimlere özgü kültür ve uygulamaları sahnelemekten, her türlü israftan, can ve mal güvenliğini tehdit eden silahlı gösterilerden kesinlikle uzak durmak kaydıyla.

Düğünün vazgeçilmez bir unsuru da velime denen düğün yemeğidir. Herkesin az veya çok, kendi imkânına göre mutluluğunu etrafla paylaşmasına vesile olan bu yemeğin verilmesi Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiştir. “*Hiç olmazsa bir koyun keserek düğün yemeği ver!*”[107] diyerek buna teşvik eden Hz. Peygamber (s.a.s.), “*İlk günkü velime, olması gereken bir iştir; ikinci günkü âdettendir, üçüncü günkü ise riya ve gösteriştir.*”[108] buyurarak da düğün yemeğinde israfı, aşırılığı ve gösterişi nehyetmiştir.

[105] Buhârî, “Nikâh”, 63; İbn Mâce, “Nikâh”, 21.

[106] Buhârî, “Îdeyn”, 2; Müslim, “Îdeyn”, 19; Nesâî, “Îdeyn”, 34.

[107] Buhârî, “Büyû”, 1.

[108] İbn Mâce, “Nikâh”, 25.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAHATLARIYLA MÜSLÜMAN AİLENİN HUKUKU

GİRİŞ

İnsanoğlunun içinde doğduğu, büyüdüğü ve hayata katıldığı en küçük sosyal ünite olan aile, bu özellikleri yanında aynı zamanda bir ahlaki ve hukuki yapıdır da. Genel olarak bütün hukuk sistemleri, toplumun bu en küçük yapı taşının iç ve dış münasebetlerine ilişkin hükümleri, öteden beri tespit edegelmişlerdir. Esasen hukukun vazgeçilmez fonksiyonu, toplum düzenini temin etmek olduğuna göre toplumun çekirdeği olan ailenin bu düzenleme görevinin dışında kalması düşünülemezdi. İşte bunun için bütün hukuk düzenleri, temel hareket noktaları ve bakış açıları farklılıklar taşısa da kendi bünyeleri içinde Aile Hukuku denen bölüme yer verip geliştirmişlerdir.

İslam hukuku da daha ilk teşekkül anından itibaren asli kaynaklarında bulunan ve büyük bir yekûn teşkil eden bilgileri işleyerek hukukun bu bölümünü geliştirmiş ve sistemleştirmiştir.

Çerçevesini Kur'an ile Hz. Peygamber'in sünnetinin belirlediği ve müçtehit fakihlerin de bu iki kaynağa getirdikleri yorumlarla geliştirip sistemleştirdikleri İslam Aile Hukuku'nun temel esprisi, aile bireylerinden hiç kimsenin haksızlığa uğramadığı, fıtrattaki kadın-erkek niteliklerine uygun ve sevgi temeline dayalı bir aileyi kurmak ve yaşatmaktır.

Bu bölümde işte bu eksene oturan İslam Aile Hukuku'nun bazı konularını tanımaya çalışacağız.[109]

I. EVLENME ENGELLERİ

Bir evlilik akdinin kurulabilmesi için tarafların birbirleriyle evlenmelerine engel bir durumun bulunmaması gerekmektedir. Kimlerle evlenilemeyeceği (*muharramât*) , bir başka ifadeyle hangi özelliklerin evlenme engeli sayılacağı Kur'an ve Sünnet tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır:

"*Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin! Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Çünkü bu bir fuhuş ve iğrenç bir şeydi, ne kötü yoldu.*"; "*Sizlere analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz hanımlarınızdan olup yanınızda kalan üvey kızlarınız -ki onlarla (anneleriyle) gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur-, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek haram kılındı. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder… Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı…*"[110]; "*Allah'a eş koşan kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin…*"[111]; "*Mümin kadınlar inkârcılara helal değildir, o inkârcı erkekler de bu mümin kadınlara helal değildir…*"[112]; "*Kan hısımlığından haram olanlar, süt yönüyle de haram olurlar.*"[113]

Bu naslara göre evlenme engelleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

A. Devamlı Evlenme Engelleri

Hiçbir durumda ortadan kalkmayan bu çeşit evlenme engelleri Kur'an'ın açıkladığı şekilde üç gruptur:

1. Doğumdan meydana gelen kan hısımlığı: Bu gruba giren engeller şu dört derecede kendisini gösterir:

- *Usûl:* Ana, nine, baba, dede.
- *Furû:* Oğul, kız ve bunların çocukları (torunlar).
- *Ana-babanın furû'u ve bunların çocukları:* Kardeşler ve kardeş çocukları (yeğenler).
- *Dede-ninenin furû'u:* Amca-hala, dayı-teyze. Bunların çocuklarına gelince; onlar ikinci derecede oldukları için evlenme engeline dâhil olmazlar.

[109] Bu bölüm, *İslam Aile Hukuku* (12. baskı, İstanbul 2013) isimli kitabımızdan özetlenerek alınmıştır.
[110] Nisâ 4/22–24.
[111] Bakara 2/221.
[112] Mümtehine 60/10.
[113] Buhârî, "Nikâh", 20; "Şehâdât", 7; Müslim, "Radâ", l; *Muvatta*, "Radâ", 1.

2. Evlenme sebebiyle meydana gelen hısımlık: Aralarında evlenmeden doğan hısımlık (kayın hısımlığı) bulunan şu dört grupla, bu hısımlık ölüm veya boşanma ile sona ermediği için ebediyyen evlenilemez:

- *Usûlün eşleri:* Baba veya dedenin hanımları yani üvey anne ve nineler.
- *Furû'un eşleri:* Çocuk veya torunların eşleri yani gelinler.
- *Hanımın usûlü:* Yani kayınvalide ve nineler.
- *Hanımın furû'u:* Yani üvey kızlar.

İlk üç grupta evliliğin yasak hale gelmesi için sadece nikâh akdinin yapılmış olması yeterli iken, son grupta nikâhın yanında cinsel birleşmenin varlığı da şarttır. Daha açık bir ifadeyle, nikâhtan sonra eşle cinsel birleşme olmadan ayrılma söz konusu olmuşsa, o eşin başka evlilikten olma çocuğu ile evlenmek mümkündür. Fakat eşle cinsel birleşme olursa artık üvey çocuklarla hiçbir şekilde evlenilemez.

3. Süt emzirmeden doğan hısımlık: "*...Sizi emziren sütanneleriniz ve sütkardeşleriniz size haram kılındı...*"[114] ayeti ile süt emzirmenin ve emmenin bir evlilik engeli olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) daha genel bir ifade ile sütten dolayı kimlerle evlenmenin haram olacağını şöyle formülleştirmiştir: "*Kan hısımlığından (nesepten) haram olanlar, süt hısımlığından da (radâ') haram olurlar.*"[115]

Zikredilen hadisteki formülü açacak olursak, sütten dolayı evlenme engeline giren hısımları şöyle belirleyebiliriz: Süt emen çocuğu süt emziren kadının öz çocuğu gibi kabul ettiğimizde, öz çocuk o aileden kimlerle evlenemezse süt emen çocuk da aynı kişilerle evlenemez. Sütanne, sütkardeş, süthala, sütteyze, sütamca... gibi.

Âlimler, şu iki sınıfın bu kapsama girmediğini yani onlarla evlenmenin mümkün olduğunu söylemişlerdir:

- Sütkardeşin asıl annesi ve kardeşi,
- Sütoğul veya kızın asıl kardeşi.

Çoğunluğa göre emilen süt miktarının haram kılmada bir önemi yok iken, İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Hanbelîler, aralıklı olarak beş defa, üstelik doyuracak nitelikte tekrarlanmayan emzirmelerin haram kılmayacağını söylemişlerdir. Hadis kaynaklarında yer alan sahih rivayetler[116] bu son içtihadı desteklemektedir.

Yine İslam hukukçularının çoğunluğuna göre süt hısımlığının oluşabilmesi için emmenin ilk iki yaş içinde gerçekleşmesi gerekmektedir.

Akrabalığın tespiti ise, ya tarafların ikrar ve itirafıyla ya da emzirme olayını görüp bilenlerin tanıklıklarıyla gerçekleşir. Tanıklık nisabında Hanefîler, diğer bütün adli-mali konularda olduğu gibi iki erkek veya bir erkek iki kadın şartını koşarken; Şâfiîler dört erişkin ve güvenilir kadın şahidi yeterli saymışlardır.

B. Geçici Evlenme Engelleri

Bu türdeki evlenme engelleri belirli hallerde ortadan kalkabilir ve dolayısıyla daha önce evlenemeyen taraflar evlenebilir hale gelebilirler. Şu altı şekil bu tip evlenme engellerini göstermektedir:

1. Din farkı: Müslüman erkek veya kadınlar müşriklerle evlenemezler.[117] Müslüman bir kadın ehlikitap olan gayrimüslimlerle de evlenemez.[118] Fakat bir Müslüman erkek, ehlikitap bir kadınla evlenebilir.[119] Din farkı geçici bir engeldir. Eğer yukarıdaki ihtimallerde Müslüman olmayanlar İslam'ı kabul edecek olurlarsa engel de ortadan kalkar.

2. Üç kere boşanma: Hanımıyla üç kere boşanan bir erkek artık onunla evlenemez. Ancak o kadın bir başkasıyla normal bir evlilik yapıp tekrar boşanır ya da ikinci kocası ölürse o zaman ilk kocasıyla tekrar evlenebilir.[120]

3 İddete bağlı evlenme engeli: Evliliğin boşanma, ölüm veya fesih sebeplerinden biri ile sona ermesi halinde kadın belli bir süre iddet bekleyecektir. İşte bu bekleme süresi içindeki kadın başka bir erkekle evlenemeyecektir. Süre dolduktan sonra ise dilediğiyle evlenebilecektir.

4. Kadının başkasıyla evli olması: Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesi haram olduğundan evli bir kadınla nikâh yapılamaz.[121] Kadın, mevcut kocası tarafından boşanmadıkça ya da kocası ölmedikçe bir başkasıyla evlenemez.

5. Zevcenin hısımı olma: Birden fazla evlilikte söz konusu olan bu engel, aynı anda iki hısımın bir nikâh altında buluşamayacağı anlamına gelmektedir. İki kız kardeşle birlikte evli olmak gibi. Kadınlar arasında hangi derecedeki hısımlığın böyle bir evlenmeye engel olacağı hususundaki ölçü şudur: Evlenilmek istenilen kadınlardan her birisi erkek olarak varsayıldığında diğeri ile evlenmesi yasak ise onların ikisini bir nikâh altında birleştirmek de yasaktır.

---

[114] Nisâ 4/23.
[115] Buhârî, "Nikâh", 20; Müslim, "Radâ", 1; *Muvatta*, "Radâ", 1; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 6; İbn Mâce, "Nikâh", 34; *Müsned*, I, 275.
[116] Müslim, "Radâ", 25; Muvatta, "Radâ", 18; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 9–10; Tirmizî, "Radâ", 3; *Müsned*, VI, 201, 255.
[117] Bakara, 2/221.
[118] Mümtehine 60/10. Ayetin söz konusu hükme delaleti her ne kadar kat'î değilse de, Beyyine 98/1; Nisâ 4/141; Mâide 5/5 gibi ayetlerden ve bu yönde yerleşen uygulamadan hareketle Müslümanlar ilk dönemlerden itibaren bu nokta üzerinde icmâ etmişlerdir.
[119] Mâide 5/5.
[120] Bakara 2/228–229.
[121] Nisâ 4/24.

II. EVLİLİĞE DÖNÜK İRADE BEYANI VE ŞARTLARI

Evlilik akdinin üçüncü unsuru, *tarafların evliliğe dönük rızalarının göstergesi olan irade beyanları*dır. Evlenmenin meydana gelebilmesi için evlenecek olan şahısların iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun bir tarzda beyan etmeleri gerekir. Bu beyan sözlü olabildiği gibi yazılı da olabilir.

İslam hukukçularının *icâb* (ilk teklif) ve *kabul* (ilk teklife cevaben onay ya da red) ismini verdikleri irade beyanı vekiller aracılığıyla da olabilir. Beyanlar taraflarca işitilecek ya da anlaşılacak tarzda açıklanmalı ve araya fasıla girmeden birbirini takip etmelidir. Ayrıca irade beyanında kullanılan ifadeler, yapılan işin bir evlenme akdi olduğunu kesin ve açık bir şekilde göstermelidir.

İrade beyanı sırasında taraflar, akdin ruhuna uygun ve evlilik düzenine aykırı olmayan birtakım kayıtlandırıcı şartlar da ileri sürebilirler. Mesela kocanın ikinci bir eş almaması şartıyla veya kocanın ayrı bir ev açması şartıyla nikâha evet demek gibi. İslam hukukçuları içinde özellikle Hanbelîlerin kabul ettiği bu görüş *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* tarafından da benimsenerek kurallaştırılmıştır.

III. EVLENME AKDİNİN GEÇERLİLİK (SIHHAT) ŞARTLARI

Evlenme akdinin hukuki sonuçlarını tam olarak doğurabilmesi için bazı sıhhat şartlarının da bulunması gerekmektedir. Bunlardan birincisi karı-koca adayının, yapacakları evliliğe razı olmaları yani zorlama ve şiddet olmaksızın kendi hür iradeleriyle evet demeleri, diğeri de nikâh akdinin şahitler huzurunda aleni olarak yapılmasıdır.

Birinci şarta önceki bölümde eş seçimi bağlamında değindiğimiz için burada şahitlik meselesini kısaca açıklayacağız.

Evliliği zinadan ayıran ölçü akde bağlı açıklıktır. Evlilik açık ve aleni, zina ise gizli ve kapalıdır. Evliliğin açıklığı da şahitler ile sağlanır.

Buna göre nikâh akdi akıl ve ruh sağlığı yerinde, ergenlik çağına gelmiş ve Müslüman olan iki erkek şahidin veya bir erkek, iki kadın şahidin huzurunda[122] yapılmalıdır. Evlenecek kadının gayrimüslim olması durumunda bazı âlimler bu akde gayrimüslimlerin de şahitlik edebileceklerini söylemişlerdir.

Yapılan bu akdin açıklığını tam olarak temin edebilmek için günümüzde ilanın da büyük önemi bulunmaktadır. Bir evlilik akdinde sadece iki şahitle yetinilip etrafa duyurulmaması, geniş toplumlarda nikâhın varlığının ispatını da güçleştirmektedir. Bu sebeple olsa gerek Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Veli ve iki adaletli şahit olmadıkça nikâh olmaz."*[123] buyurarak şahidin varlığına, *"Nikâhı ilan edip duyurun..."*[124] sözleriyle de ilanın gerekliliğine işaret etmiştir.

Evliliğin toplumsal meşruiyete kavuşabilmesi için evlenen kişilerin yakın çevreleri yanında yaşadıkları mahalle veya çevrenin de bu akitten haberdar olması önemlidir. Günümüzde olduğu gibi, akdin resmî kayıtlara geçirilmesi de bir tür ilan ve meşruiyet gerekçesi sayılacaktır.

IV. GEÇERLİLİK BAKIMINDAN EVLENME AKDİNİN ÇEŞİTLERİ

Evlenme akdi, bir önceki bahiste zikredilen *kuruluş, geçerlilik, yürürlük* ve *bağlayıcılık* şartlarının tam ya da eksik oluşuna göre çeşitli şekillere ayrılmaktadır. Muteberlik yönüyle yani akdin sonuçları ve hukuki niteliği açısından evlilik akdi; *sahih, fâsit, bâtıl, mevkûf* ve *gayrı lâzım* şeklinde tasnif edilmektedir. Aşağıda bu şekillerden ilk üçü ve sonuçları hakkında kısa bilgiler verilecektir:

A. Sahih Evlenme Akdi

Unsur ve şartları tam olarak mevcut bulunan evlenme akdidir. Hiçbir eksiği bulunmayan böyle bir akit, evliliğin bütün hukuki sonuçlarını doğurur. Buna göre eşler cinsel ilişki kurabilir, kadın nafakaya ve belirlenen mehre hak kazanır, eşler arasında evlenmeden doğan sıhri hısımlık meydana gelir, çocukların nesebi sabit olur ve karşılıklı mirasçılık cereyan eder.

B. Fâsit Evlenme Akdi

Kuruluş şartları tam olmakla beraber daha önce geçen sıhhat yani geçerlilik şartlarında bir eksiklik bulunan evlilik akdi fâsittir. Bu açıdan bakıldığında şahitsiz yapılan nikâh akdi ile ikrah (zorlama) altında yapılan akitler fâsittir. Bunun yanında muvakkat diye nitelenen ve süresi, eşlerin üzerinde anlaştıkları bir süreyle sınırlı olan nikâh akdi de fâsittir.

Fâsit evlenme akdinde tarafların evliliği sürdürmeleri caiz değildir. Aksine derhal ayrılmaları gerekir. Eğer kendiliklerinden ayrılmazlarsa adli makamlar bu evliliği sonlandırırlar.

Cinsel birleşme olmadıkça fâsit evlilik hiçbir hukuki netice doğurmaz. Eğer eşler arasında birleşme olmuşsa şu sonuçlar doğar:

a. Ortalama mehir ile taraflar arasında belirlenmiş olan mehirden hangisi az ise kadın ona hak sahibi olur.

b. Akit tarihinden başlamak üzere en az altı ay, en fazla bir yıl geçtikten sonra doğan çocuğun nesebi sabit olur.

c. Evlenmekten doğan hısımlık oluşur.

[122] Bk. Bakara 2/282.

[123] İbn Hıbbân, *Sahîh*, IX, 386; Dârakutnî, *Sünen*, IV, 315, 322; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 201-203, 231; X, 249.

[124] Tirmizî, "*Nikâh*", 6; İbn Mâce, "*Nikâh*", 20; *Müsned*, IV, 5.

d. Eğer ayrılma olursa iddet ve iddet süresince nafaka da gerekir.

C. Bâtıl Evlenme Akdi ve Müt'a Nikâhı

Kuruluş şartlarında bir eksiklik bulunan akde, *bâtıl evlenme akdi* denmektedir. Birbirleriyle evlenmelerinde engel bulunan iki kişinin evlenmeleri; bir çocuğun ya da akıl hastasının kendi başına evlenmesi gibi.

Noksanlık, ana unsurlarında bulunduğundan böyle bir akit hiçbir anlam ve hüküm ifade etmez. Cinsel birleşmenin olup olmaması da bu sonucu değiştirmez. Tarafların derhal birbirlerinden ayrılması gerekir. Kendiliklerinden ayrılmazlarsa mahkeme zorla ayırır. Diğer taraftan mehir, nafaka, nesep, iddet ve miras da söz konusu değildir.

Bâtıl evlenme akitlerinden birisi de "müt'a nikâhı" olarak bilinen sözleşmedir. Evlenmeleri hukuken caiz olan kişilerin bir ücret karşılığında belli bir süre birbirlerinin cinselliklerinden yararlanmak amacıyla yaptıkları evlenme akdi olan müt'a nikâhı, sahâbe çoğunluğuna ve dört mezhep imamına göre bâtıldır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu sözleri, müt'a nikâhının hükmü konusunda tartışmaya yer bırakmayacak ölçüde açıktır: "Hz. Ali'nin bildirdiğine göre, Nebî (s.a.s.) 7/628 yılındaki Hayber Savaşı sonrasında müt'a nikâhını ve evcil eşek etini yasaklamıştır."[125]

"*Ey insanlar! Ben size kadınlarla müt'a nikâhı yapmanız konusunda izin vermiştim. Şüphesiz Allah bunu kıyamete kadar haram kılmıştır. Kimin yanında müt'a nikâhıyla bulunan bir kadın varsa onu bıraksın...*"[126]; "*Allah Rasûlü, veda haccında müt'a nikâhını yasaklamıştır.*"[127]

V. EVLENME AKDİNİN SONUÇLARI

Usulüne uygun olarak kurulmuş olan evlilik akdi artık sonuçlarını doğurmaya hazırdır. Böyle bir evlilik akdi taraflara bazı haklar tanıdığı gibi, kimi sorumluluklar da yükler. Aşağıda, *şahsi sonuçlar* ve *mali sonuçlar* biçiminde iki başlık altında konu özetlenecektir.

A. Evlenme Akdinin Şahsi Sonuçları: Karı-Kocanın Hakları ve Görevleri

Bir yuvayı beraberce kurmak ve bu yuvanın ocağını tüttürmek üzere bir araya gelen eşlerin harcı sevgi, sadakat ve fedakârlık olursa böyle evlerde hak-hukuk arayışı bir yana, bunlar gündeme bile gelmez. Çatısı altında, "*Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle!*"[128] duasının yapıldığı; "*En hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır.*"[129] buyruğunun kulaklara küpe edildiği; kendisine *"... Allah rızasını umarak ailen için yaptığın her harcamadan muhakkak ecir alırsın, eşinin ağzına koyduğun bir lokmadan bile*."[130] müjdesinin verildiği, ve "*Sizden her biriniz birer sorumlusunuz ve her biriniz yönettiklerinizden mesulsünüz... Evin erkeği bir sorumludur ve aile bireylerinden mesuldür. Evin hanımı kocasının evi içinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür...*"[131] uyarısının yapıldığı bir ailede, haksızlığa uğrayan bir üyenin bulunması düşünülemez.

İdeal bu olmakla birlikte insan unsuru ve kalitesinden kaynaklanan sebeplerle aile içinde hak ihlali veya görev ihmali olabilir. İşte böyle sıkıntıların olduğu yerde hukuk da çözüm aracı olarak devreye girer.

Hukuki norm kadar ahlaki düşünce ve davranışa da büyük önem veren İslam hukukçuları, ahlaki niteliği daha ağır bassa da evliliğin karı-koca üzerinde doğurduğu şahsi sonuçlara işbu sebeple değinmişlerdir. Kur'an'da da, *"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler..."*[132]; "... *Hanımlarınızla güzel bir şekilde geçinin; çünkü onlardan hoşlanmıyor olsanız bile, olabilir ki hoşlanmadığınız bir şeyi Allah büyük bir hayra vesile kılmış olabilir*."[133] ayetleri ile "*Bilin ki, sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır*."[134] hadisinde evliliğin şahsi sonuçlarına ilke düzeyinde işaret edilmiştir.

Karı-koca arasındaki haklar ve sorumluluklar bağlamında öne çıkan bazı hükümleri sıralayalım:

Evin reisi ve ilk plandaki temsilcisi kocadır. Az önce yer verilen ayet ve hadisler yanında, "*Allah'ın bazılarını bazılarından üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından harcamalarından dolayı erkekler kadınları kollayıp gözetirler. İyi kadınlar gönülden saygılı olup Allah kendilerini nasıl korudu ise, onlar da kocalarının yokluğunda onların hukukunu/namusunu korurlar* ..."[135] ayeti de bu sorumluluğun kocada olduğunu göstermektedir.

Eğer mehrini almışsa kadın eşinin belirlediği eve gider ve ona tabi olur. Normal hayatın akışı içinde ve dinin izin verdiği durumlarda

---

[125] Buhârî, "Nikâh", 31; Müslim, "Nikâh", 29–32; İbn Mâce, "Nikâh", 44.
[126] Müslim, "Nikâh", 22; *Müsned*, III, 406.
[127] Buhârî, "Meğâzî", 38; Müslim, "Nikâh", 25–30; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 14; *Müsned*, III, 404.
[128] Furkân 25/74.
[129] Tirmizî, "Menâkıb", 63; İbn Mâce, "Nikâh", 50.
[130] Buhârî, "Cenâiz", 36.
[131] Buhârî, "Cumu'a", 11; Müslim, "İmâra", 20; Ebû Dâvûd, "İmâra", l, 13; Tirmizî, "Cihad", 27; Müsned, II, 5, 54.
[132] Bakara 2/228.
[133] Nisâ 4/19
[134] Tirmizî, "Radâ", 11.
[135] Nisâ 4/34.

kocanın rızası gerekmeden evin dışına çıkabilir; bunun dışındaki hallerde ancak kocasının rızasıyla çıkabilir.[136]

"...*Hanımlarınızla iyi geçinin*..."[137] ; "*Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır...*"[138] gibi temel naslar, kadınların kocalarından iyi muamele görme haklarına işaret etmektedir.

İslam'ın öngördüğü hukuk anlayışına uygun olan noktalarda kadın eşinin isteklerini yerine getirmek zorundadır. Yine kocasının yokluğunda evine ve onun haklarına sahip çıkıp korumak kadının görevleri arasındadır.[139]

"*... Kişi, saliha olan hanımından bir şey istese sözünü dinler, ona bakınca mutlu olur, adına bir söz verse yerine getirir, kocası bir yere gitse iffetini ve kocasının malını korur.*"[140] hadisi, kadının evlilik içindeki sorumluluklarını veciz bir biçimde özetlemektedir.

Evlilik içinde kocanın en önemli görevi hanımına iyi muamele etmektir. Cinsellikten adalete kadar kocalık görevlerini yerine getirmeli, hanımıyla beraber yaşamalıdır.

"*Hanımlarınızla güzel bir şekilde geçinin; çünkü onlardan hoşlanmıyor olsanız bile, olabilir ki hoşlanmadığınız bir şeyi Allah büyük bir hayra vesile kılmış olabilir.*"[141]; "*Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun! Kuşkusuz siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onların cinselliklerini Allah'ın kelimesiyle (nikâh akdi ile) kendinize helal kıldınız.*"[142]; "*İyi kulak verin! Kadınlara hayrı tavsiye edin, onlar üzerinde hayırdan başka bir şeye sahip değilsiniz...*"[143] gibi ayet ve hadisler bu konudaki temel İslami yaklaşımı sunmaktadır.

Bu görevlerine karşılık kocanın da hanımı üzerinde bazı hakları vardır. Yukarıda kadının sorumlulukları sadedinde söylenenler, burada kocanın hakları olarak karşımıza çıkacaktır. Onlara ek olarak burada şu hakları da sayabiliriz:

Koca, eve ziyaretçi kabulünü sınırlayabilir, kadını kendi memleketi dışında bir yere götürebilir. Koca bir dereceye kadar hanımını te'dib hakkına da sahiptir. Şu ayet-i kerime söz konusu te'dib hakkının mahiyetini şöyle belirlemektedir:

"... *Sorumsuz davranmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) onlara sert davranın/vurun. Eğer size itaat ederlerse, aleyhlerine başka bir yol aramayın…*".[144]

Ayette ifade edilen *"vurmak"* fiili, kadına karşı şiddet kullanma, beden üzerinde iz bırakacak ve hasar meydana getirecek tarzda dövme anlamında değildir. Buradaki maksat, evliliğin devamını temin için başka yol kalmamışsa biraz sert davranma ve bu meyanda hafifçe vurma seçeneğinin kullanılmasıdır. Zaten Hz. Peygamber (s.a.s.), bu amacın dışındaki şiddet içerikli dövmeleri şu sözleriyle yasaklamıştır:

"*Kadınları dövmeyin!*"[145]; "*Sizden biriniz gece beraber olacağı eşini köleye vurur gibi dövmesin*!"[146]

Eşler birbirlerinin zevklerine saygı duymalı ve gerektiğinde kendi istek ve zevklerinden vaz geçmeyi bilmelidir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) aslında kendisi çok arzu etmediği halde eşi Hz. Âişe'nin isteği üzerine bir halk oyunları ekibini izlemeye gitmesini[147] hatırlatmak bu noktada yeterli olacaktır.

Eşler, bakımlı olmaya özen göstermeli ve birbirleri için süslenmelidirler. Cinsel beraberliği ihmal etmeme yanında bu husus da tarafların karşılıklı hak ve sorumluluklarına dâhildir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisi eşlerini ziyaret etmeden önce güzel kokular sürdüğü[148] gibi ümmetinin erkeklerinden de bakımlı olmalarını istemiştir.[149] Aynı şekilde kadınların kendi evleri içinde olmak kaydıyla süslenmelerini ve güzel kokular kullanmalarını onaylamıştır.[150]

Aile mahremiyetini ve sırlarını korumak da bu başlık altında hatırlanması gereken bir hak ve sorumluluktur. *"… Kadınlar sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz…"*[151] ayeti, eşlerin birbirlerinin hem sırlarına hem de kusurlarına perde olmaları gerektiğine işaret ederken Rasûl-i Ekrem (s.a.s.); "*Kıyamet günü Allah katında hesabı sorulacak en büyük emanetlerden birisi, kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesidir.*"[152] uyarısında bulunmaktadır.

B. Evlenme Akdinin Mali Sonuçları

Anlatılan şahsi sonuçlar yanında evlilik akdi birtakım mali sonuçlar da doğurur. Mehir ve nafaka olarak iki alt başlıkta değineceğimiz bu mali sonuçlar kocanın sorumluluğu altındadır. Bu sebeple kadın evin masraflarına ortak olmaya hukuken zorlanamaz.

[136] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40; İbn Mâce, "Nikâh", 4.
[137] Nisâ 4/9.
[138] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 14; Tirmizî, "Îman", 6; "Menâkıb", 63; İbn Mâce, "Nikâh", 50.
[139] Buhârî, "Ahkâm", 1; Müslim, "İmâra", 20.
[140] Ebû Dâvûd, "Zekât", 32; İbn Mâce, "Nikâh", 5.
[141] Nisâ 4/19.
[142] Müslim, "Hac", l 47; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56; İbn Mâce, "Menâsik", 84; Müsned, V, 73.
[143] Buhârî, "Enbiyâ", 1; "Nikâh", 80; Müslim, "Radâ", 62.
[144] Nisâ 4/34.
[145] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 41, 42; İbn Mâce, "Nikâh", 52.
[146] Buhârî, "Nikâh", 93; Müslim, "Cennet", 49.
[147] Buhârî, "Îdeyn", 2; "Cihad". 81; Müslim, "Îdeyn", 19.
[148] Buhârî, "Gusül", 12; Müslim, "Hac", 33.
[149] Buhârî, "Cumu'a", 8, 12; Müslim, "Cumu'a", 9; "Tahâret", 42; Ebû Dâvûd, "Teraccül", 3; Tirmizî, "Libâs", 23.
[150] Ebû Dâvûd, "Teraccül", 4; Tirmizî, "Nikâh", 1; Nesâî, "Zînet", 64.
[151] Bakara 2/187.
[152] Müslim, "Nikâh", 124; Ebû Dâvûd, "Edeb", 32.

“*Erkekler kadınlara karşı güçlü ve sorumludurlar. Bunun nedeni, Allah'ın onlardan kimini kiminden üstün kılması ve erkeklerin (evin geçimini sağlamak üzere) mallarından sarf etmeleridir.*”[153] ayeti, mali sorumluluğun kimde olduğunu göstermektedir.

Evliliğin mali sonuçları bağlamında burada, mehir ve nafaka sorumluluğu hakkında kısa bilgiler vereceğiz.

1. Mehir

Erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya paraya *mehir* denmektedir. Verilen şeyler tamamen kadının olup onda hiç kimsenin ortaklığı yoktur.

Şu ayet-i kerimeler, evlilikte mehrin mutlaka gerekli olduğunu göstermektedir:

“*Evlendiğiniz kadınların mehirlerini gönülden isteyerek ve bir bağış olarak verin! Eğer onlar size gönül rızasıyla bir şey bağışlarlarsa onu da afiyetle yiyin!*”[154]; “...*Haram olanlar dışındaki kadınlarla evlenmeniz, iffetli kalarak ve zinaya düşmeden yaşamak ve mallarınızdan onlara mehir vermek şartıyla size helal kılındı. Onlardan yararlanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin! Mehir miktarını belirledikten sonra karşılıklı rıza ile indirim yapmanızda bir sakınca yoktur.*”[155]

Mehir, nikâhın şartlarından değil de sonuçlarından birisidir. Bu sebeple, nikâh sırasında mehir konuşulmuş olmasa, hatta mehir verilmeyeceği açıkça söylenmiş olsa bile bu durum, nikâh akdinin gerçekleşmesini engellemez. Böyle bir durumda kadın, yine de emsâl (misil) mehre hak kazanır.

Akit esnasında belirlenip belirlenmemesine göre mehir, *mehr-i müsemmâ* ve *mehr-i misil* şeklinde ikiye ayrılır. Tarafların konuşarak üzerinde anlaştıkları mehre, “belirlenmiş mehir” anlamında *mehr-i müsemmâ* denir. Eğer böyle bir belirleme olmamışsa o zaman kadının yakın akrabası içinde kendi özelliklerine yakın birisi için belirlenmiş olan mehir dikkate alınır ki, buna da “benzer mehir” anlamında *mehr-i misil* denir.

İslam hukukçuları, mal denebilecek her şeyin veya maddi geliri ve değeri olan her menfaatin mehir olabileceğini söylemişlerdir.

Mehrin en çok ne kadar olacağı hususunda bir üst sınır yokken[156], en az ne kadar olabileceği noktasında farklı içtihatlar bulunmaktadır. Bu miktar, yaşanılan döneme ve tarafların içinde bulunduğu şartlara göre değişim gösterebilir.[157]

Bununla beraber Hanefî mezhebi kaynakları en az mehrin “on dirhem” yani yaklaşık iki kurbanlık koyun değeri olacağını yazarlar.

Mehir bütünüyle peşin verilebileceği gibi, bir kısmı peşin verilip bir kısmı daha sonraya da bırakılabilir. Birincisi “peşin mehir” anlamında *mehr-i muaccel,* ikincisi “ertelenmiş mehir” anlamında *mehr-i müeccel* olarak isimlendirilir.

Kadının mehrin tamamına hak sahibi olabilmesi için şu üç durumdan birisinin gerçekleşmesi gerekir:

a. Cinsel birleşme olursa,

b. Henüz birleşme olmadan önce koca vefat ederse,

c. “Sahih halvet” meydana gelirse. Sahih halvet, cinsel eksiklik veya hastalık gibi hissî, oruç tutuyor veya ihramda bulunuyor olmak gibi şer'î bir engelin bulunmaması şartıyla eşlerin, kimsenin göremeyeceği ya da ansızın gelemeyeceği bir yerde baş başa kalmalarıdır.

Usulüne uygun bir nikâh akdinden sonra henüz birleşme olmadan veya sahih halvet gerçekleşmeden önce bir boşanma söz konusu olursa, o zaman kadın, şu ayetin hükmü gereğince konuşulan *(müsemmâ)* mehrin yarısına hak kazanır:

“*Eğer siz onları kendileriyle cinsel ilişkide bulunmadan önce boşar; üstelik önceden mehir de tesbit etmiş olursanız, bu mehrin yarısı onlarındır*...”[158]

Bu son durumda eğer daha önce belirlenmiş (müsemmâ) bir mehir yoksa o takdirde, sembolik de olsa maddi bir destek sağlama ve gönül alma amacıyla kadına bazı hediyeler verilir. *Müt'a* denen bu hediyeler eskiden beri başörtüsü, elbise, pardesü vb. giysiler olarak takdir edilmiştir.

Kadının mehre tümüyle veya yarısıyla hak kazandığı bu durumlar yanında hiç kazanamadığı durumlar da vardır:

a. Fâsit bir evlenme akdinde cinsel ilişkiden önce boşanma gerçekleşirse, erkek mehir vermek zorunda değildir.

b. Evlenme akdi sahih olur fakat ilişki veya sahih halvetten önce kadının sebep olmasıyla ayrılık vaki olursa kadının mehir hakkı da düşer.

2. Nafaka

Evlilik içinde kocanın eşi ve çocukları için yüklendiği geçim masraflarına *nafaka* denmektedir. Kocanın eşine olan nafaka sorumluluğunun içine, kocanın durumuyla orantılı ve normal miktarlar içinde olmak üzere yiyecek, giyecek, mesken, tedavi ve ilaç giderleri ile gerektiğinde hizmetçi masrafları girmektedir.

Kocanın nafaka borcuyla yükümlü olabilmesi için temelde üç şart gerekmektedir:

a. Evlilik sahih bir akit ile kurulmuş bulunmalıdır. Bu sebeple fâsit nikâh akitleri nafaka mecburiyeti doğurmaz.

b. Kadın evliliğe hazır bir fizik olgunluğuna sahip olmalıdır. Bu sebeple evlilik için elverişli beden gelişimine sahip olmayan eşe karşı

---

[153] Nisâ 4/34.

[154] Nisâ 4/4.

[155] Nisâ 4/24.

[156] Nisâ 4/20.

[157] Nisâ 4/4, 24; Buhârî, “Nikâh”, 34–51.

[158] Bakara 2/237.

nafaka sorumluluğu yoktur. Fakat gönüllü ödemeler her zaman mümkündür.

c. Kadın, kocasının istifade edeceği bir durum ve yerde bulunmalıdır. Bu şarttan hareketle kocasının evine taşınmayan ya da kocasından izinsiz evi terk eden kadın nafaka hakkını kaybeder.

Bu şartların beraberce varlığı anından itibaren koca nafaka ile sorumlu olur. Eğer koca bu sorumluluğunu kasten yerine getirmezse, kadın yargıya müracaatla kendisine nafaka takdir ettirebilir. Aynı şekilde koca nafaka bırakmadan yolculuğa çıkar veya kaybolursa, kadının müracaatına binaen mahkeme belli bir nafaka belirler ve kocası hesabına borçlanma hakkı verir.

Buradaki nafaka anlaşılacağı üzere evlilik nafakasıdır. Bunu, yakından uzağa söz konusu olan akrabalık nafakası ile karıştırmamak gerekir. *Usûl* (ana-babalar*...), furû'*(çocuk-torunlar...) ve diğer akrabalar arasında bir nafaka sorumluluğundan bahsedebilmek için genel hatlarıyla şu şartlar oluşmalıdır:

Nafaka alacak kimse fakir ve kazanma imkânından mahrum bulunmalı; nafaka verecek kişi başkasına muhtaç olmamalı; nafaka alacak kişi, eş, usûl ve furû dışında kalan diğer akrabalardan ise Müslüman olmalıdır.

Söz konusu umumi şartlar ışığında bazı detaylara değinecek olursak:

a. Furûun yani çocuk ve torunların nafakası, onların usûlüne yani baba ve dedelerine aittir. Bunun için çocuk ve torunların fakir ve kazanmaya da güç yetiremez olmaları şarttır. Hastalık, küçüklük, kız olmak ve öğrenci olmak gibi nitelikler de güç yetirememe sayılır.

b. Fakir olan usûlün nafakalarını temin onların çocuklarına düşer. Usûlün çalışmaya güç yetirebilir olması nafaka almalarına engel değildir; fakirlik yeter sebeptir.

c. Ana-babanın nafakasını teminde erkek çocuklar ile kız çocuklar arasında bir fark yoktur.

d. Aralarında evlenme yasağı bulunacak derecede birbirlerine yakın olan kan hısımları karşılıklı olarak birbirlerinin nafakalarından sorumludurlar. Bunun için ek olarak aralarında mirasçılık bağının mevcut olması ve din birliğinin bulunması gerekir.

VI. Doğum ve Sonuçları

Evliliğin en tabii sonucu ve belki de esas gayelerinden birisi doğum ve çocuktur. Çocuğun doğması aile ve toplum içinde nesepten terbiyeye kadar bazı meseleleri de beraberinde getirir. Bu başlık altında *nesep, emzirme* ve *hısımlık nafakası* üzerinde duracağız.

A. Nesep: Subûtu ve Evlat Edinme Meselesi

Soy, hısımlık gibi sözlük anlamları olan *nesep, bir* hukuki terim olarak çocuğu ana-babasına bağlayan kan ve soy bağı olarak tanımlanmaktadır. Yani *nesep*, çocukla ana-baba arasında doğumla meydana gelen tabii ve hukuki bağı ifade etmektedir.

Çocuğun, doğduğu kadınla *nesep* bağı sabittir ve bunun için doğumda etkili olan birleşmenin meşru ya da gayrimeşru olmasının bir etkisi yoktur. Çünkü doğum, başka bir ispat vasıtasına gerek kalmaksızın apaçık bir tarzda çocukla onu doğuran kadın arasındaki bağı ortaya koyar.

Nesep konusunda asıl önemli olan husus, çocuğun babası ile olan bağının tespitidir. İlke olarak evlilik içinde doğan çocuk o evlilikteki kocaya bağlanır.

"Çocuk, yatak sahibi olan kocaya aittir. Zina eden kimse için ise mahrumiyet vardır."[159] hadisi, bir taraftan bu ilkeyi tespit ederken, diğer taraftan da zina sonucu doğan çocuğun nesebinin zinakâr erkeğe bağlanmayacağını açıklamıştır.

Çocuğun babaya nispeti için, bir başka ifadeyle nesebin sahih olabilmesi için dört kaynak vardır:

1. Sahih Evlilikte Nesep

Evlilik içinde doğan çocuk, kadının evli bulunduğu erkeğe bağlanır. Bunun için çocuğun evlilikten itibaren hamileliğin en az müddeti olan altı aylık bir sürenin geçmesinden sonra doğmuş olması, erkeğin baba olabilecek bedensel nitelikleri taşıması ve nikâh akdinden sonra eşlerin bir araya gelme imkânlarının bulunması şarttır.

Kocası vefat eden veya boşanıp da iddet bekleyen kadın, vefat ya da boşanma tarihinden itibaren en uzun hamilelik süresi olan bir yıl içinde doğum yaparsa doğan çocuğun da nesebi sahihtir. Fakat bir yılı geçtikten sonra doğan çocuk o kocaya bağlanmaz.

2. Fâsit Evlilikte Nesep

Fâsit evlilikten doğmuş bir çocuğun nesebinin sahih olabilmesi için de tıpkı sahih evlilikteki şartlar aranır. Şu farkla ki, burada nikâh akdinin varlığı ve eşlerin bir araya gelebilme imkânları yeterli olmayıp fiilî birleşmenin bizzat bulunması gerekmektedir.

3. Evlilik Şüphesi ile Birleşmede Nesep

Ne sahih ne de fâsit bir nikâh akdine dayanmayan, ama tarafların sanki böyle bir akit varmış zannederek birleşmeleri de söz konusu olabilir. Mesela erkeğin daha önce görmeyip vekil aracılığıyla evlendiği bir kadın yerine yanlışlıkla başka bir kadınla veya üçüncü defa boşandığı eşiyle iddet içinde helal olduğunu sanarak ilişkide bulunması şüpheye dayalı birleşme örnekleridir.

Böyle birleşmelerden doğan çocuğun nesebi de, tarafların iyi niyetine ve çocuğun nesebini koruma ilkesine dayanarak sahih sayılmıştır.

---

[159] Buhârî, "Husûmât", 6; Müslim, "Radâ", 36, 38; Ebû Dâvûd, "Talak", 34; Tirmizî, "Radâ", 8; Nesâî, "Talak", 48–49; *Muvatta*, "Akdiye", 20.

4. İkrar ve Dava ile Sabit Olan Nesep

Bir kimsenin, "Bu çocuk benimdir." veya "Bu benim babamdır." diye birini kendisine nispet etmesi ile de *nesep* sabit olur. Yalnız bunun için şu şartların da beraberce bulunması gerekir:

a. Baba ile çocuk arasında bu iddiaya uygun bir yaş farkı bulunmalı,

b. Çocuğun nesebi önceden meçhul olmalı,

c. Çocuğun zina sonucu doğmuş olduğu söylenmemiş olmalı,

d. Eğer çocuk mümeyyiz ise yani genelde 6–7 yaşlarında kendisini gösteren iyi-kötü, doğru-yanlış ayırımını yapabilecek akli gelişmişlikte ise bu ikrarı kabul etmelidir.

Anılan bu dört yolla sabit olan nesebin hukuki sonuçları arasında bir fark yoktur. Bu dört yolun yanında bazı toplumlarda ve Türk Medeni Kanunu'nda (md. 305-320, 500) görülen evlatlık müessesesini İslam bir *nesep* kaynağı olarak tanımamıştır.

"*Allah, oğulluk edindiğiniz kimseleri size öz oğul kılmadı. Bunlar sizin ağızlarınızla söylediğiniz sözlerdir. Allah size sözün doğrusunu söyler ve doğru yolu gösterir. O oğulları kendi öz babalarına nisbetle çağırın! Bu, Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır.*"[160] ayeti ile; "*Bile bile babasından başkasına nesep iddiasında bulunan kimseye cennet haramdır*."[161] hadisi, evlatlık ile evlat edinen arasında hiçbir nesep bağının mevcut olmadığını ve buna bağlı olarak da aralarında mirasçılık ve evlenme engellerinin bulunmadığını açıkça göstermektedir.

B. Emzirme (Radâʿ) Sorumluluğu

Kur'an-ı Kerim'de birden çok ayette emzirme konusuna değinilmiş, bazı farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte emzirmeyi veya emzirtmeyi öncelikle çocuğun anne-babasına, eğer onlar yoksa babanın varislerine bir görev olarak yüklemiştir:

"*Anneler çocuklarını, emzirmeyi tamamlatmak isteyen baba için tam iki sene emzirirler. Annelerin yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuğun babasına borçtur. Herkese ancak gücü oranında teklifte bulunulur. Anne çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın. (Baba ölmüşse onun yerine) vâris olana da aynı şeyi yapmak borçtur. Ana-baba, aralarında danışarak ve anlaşarak sütten kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur. Çocuklarınızı sütanneye emzirtmek isterseniz, vereceğinizi örfe uygun bir şekilde ödediğiniz takdirde size sorumluluk yoktur...*"[162]

Çocuğu emzirmenin anne için sadece dinî-ahlaki bir ödev mi, yoksa daha ötede hukuki bir yükümlülük mü olduğu konusunda fıkıh bilginleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Süt emzirmeyle ilgili hükümleri düzenleyen ayetlerin ait olduğu bağlamı gözden kaçıranlar, emzirme yükümlülüğünün anne için sadece dinî ve ahlaki boyutta kalıp, bir yargı mecburiyeti yükleyecek tarzda hukuki olmadığını savunmuşlardır. Oysa Kur'an'ın annelere emzirmeyi mecbur etmez gözüken ifadeleri[163] evlilik birliğinin sona erdiği durumlarla ilgilidir.

Esaslı bir gerekçe olmadıkça çocuğun gereksiniminin bizzat kendi annesinin sütüne daha çok olduğu, yaratılış özelliği dolayısıyla annelerin emzirmeye hazır olmaları gibi ek sebeplere dayanarak belirtilmelidir ki, evlilik birliği devam ederken anne, çocuğunu emzirmek zorundadır. Çeşitli sağlık sorunları veya yeni doğan çocuğun kendi annesini emmemesi gibi arızi hallerde baba, bir sütanne bularak çocuğun emzirilmesini, eğer bu mümkün olmazsa endüstriyel sütler veya mamalarla bebeğin beslenmesini temin edecektir. Nitekim yukarıda geçen Bakara Sûresi'nin 233. ayeti, üç konuda emredici bir lafız dizgesine sahiptir:

1. Anne, kendi çocuğunu emzirmek zorundadır,
2. Baba, ilk iki yıl boyunca emzirme giderlerini karşılamak zorundadır,
3. Baba istemese bile, emzirme öncelikle annenin hakkıdır.

VII. EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

Evlilik kurulurken prensip itibariyle bir ömür boyu devam edecek bir hukuki beraberlik olarak kabul edildiği için, bu birlikteliğin ölüm dışında bir sebeple sona ermesi pek düşünülmez. Bu beraberlikte eşler kadar toplumun da büyük yararı vardır. Çünkü toplumun en küçük birliğinin dağılması, onun dirlik ve düzenini de yakından etkileyecektir.

Diğer taraftan bir huzur ve mutluluk ikliminde yaşansın diye kurulan evlilik bağı, bazı sebepler dolayısıyla bu ortamı oluşturmayabilir. Hatta daha da ileri boyutta, evliliğin devamı bazen üzüntü, sıkıntı ve işkence anlamına da gelebilir. Böyle bir durumda da evliliğin sona erdirilmesi ihtimali düşünülebilir.

İşte bu iki farklı yaklaşım, tarih boyunca evliliğin sona ermesiyle ilgili olarak farklı düşünceler doğurmuştur. Mesela X. yüzyıldan itibaren Hristiyan Katolik Kilisesi, *"Tanrı'nın birleştirdiği insan ayrılmamalıdır."* şeklindeki İncil buyruğundan hareketle hayatta iken evlilik bağının bozulmayacağını kararlaştırmıştır. Bunun karşısında Roma, Cermen ve İbranî hukukları boşanmanın serbest olması görüşünü benimsemiş, günümüz modern hukuk sistemleri de belli sebeplerin mevcudiyetine binaen hâkim kararıyla evliliğin sona erdirilebileceğini kabul etmişlerdir.

İslam hukuku ise bu noktada iki temel yaklaşım sergilemektedir. Öncelikle evlenme akdinin sürekli olmasını arzu edip sebepsiz yere

[160] Ahzâb 33/4–5.
[161] Buhârî, "Ferâiz", 29; Müslim, "Îman", 112.
[162] Bakara 2/233.
[163] Bakara 2/233; Talak 65/6.

bozulmasına bazı ağır manevî yaptırımlar getirmekle bu beraberliğin devamını temin etmekte; diğer taraftan da karşılıklı rıza ile veya ileride değinilecek belli sebeplere bağlı olarak ya da gerektiğinde yargı yoluyla sona erebileceğini de kabul etmektedir.

Evliliğin sona ermesinde daha çok rastlanılan şekil kocanın boşaması demek olan *talak*tır. Bunun yanında *muhâlaʻa* ya da *hul'* denen karşılıklı rıza ile boşanma, *tefrik* denen adli boşanma, *irtidât* diye ifade edilen dinden çıkma sonucu meydana gelen boşanma gibi şekiller de bahis mevzuudur.

Bu noktadan itibaren taraflardan sadece birisinin iradesiyle meydana gelen ayrılığa *"boşama"*, her iki tarafın iradesini gerektiren ayrılıklarla hâkimin ayırmasına *"boşanma"* diyerek bu şekiller ele alınacaktır.

A. Boşama (Talak)

Bağı çözmek, ayırmak, serbest bırakmak gibi kök anlamları bulunan *"talak"* kelimesi, bir hukuk terimi olarak şu anlama gelmektedir: Nikâh akdini çözmek ve kaldırmak amacıyla kullanılan belli sözlerle erkeğin evlilik bağını ortadan kaldırmasıdır.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere *talak* terimi, fesih ve tefrikten farklıdır. Zira *fesih,* kuruluşu sırasında bulunan veya eşlerden birisinin dinden çıkması gibi sonradan meydana gelen bir bozukluk sebebiyle evlilik akdinin iptali demekken; *tefrik* ise hâkimin evliliğe son vermesi demektir.

İslam hukuku kaynakları, Kur'an ve Sünnet metinlerindeki kullanımdan hareketle talak terimi ile sadece erkeğin tek taraflı iradesi ile evliliğe son vermesini kastetmişlerdir.

Az önce de ifade edildiği gibi İslam, boşamaya baştan yasak koymamış, ama gerekçesiz boşamaya da müeyyideler getirmiştir.

"*Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek vardır. Kadınlara verdiklerinizden bir şey almanız size helal olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam olarak yerine getirememekten korkarlarsa bu durum müstesnadır.*"[164]; "*Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu yeniden alması kendisine helal olmaz. Şayet bu kişi de onu boşarsa her ikisi de Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde yeniden evlenmelerinde bir sakınca yoktur*."[165] ayetleri bir taraftan boşamanın meşruluğunu gösterirken, diğer taraftan da Allah'ın sınırlarına dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber de (s.a.s.), "*Meşru olduğu halde Allah nezdinde en sevimsiz olan şey boşamadır.*"[166] buyurarak boşama yetkisinin uluorta kullanılmasının manevi sorumluluğuna vurgu yapmıştır.

İslam hukuku, "aslında bir nimet ve saadet vesilesi olduğu halde artık çekilmez bir yük haline gelen evlilik bağını çözmek ve eşlerin anlaşabileceği kimselerle yeni aile yuvaları kurmalarına imkân vermek" için talakı meşru saymış, ama onun gerçekte istenen ve sevilen bir husus olmadığını, hatta sırf zevk için yapılan boşamaların Allah'ın lanetini çekeceğini de beyan etmiştir.

1. Boşama Salahiyeti

İlke olarak boşama salahiyeti kocaya verilmiştir. Bunun niçin böyle olduğunun, İslam hukukunun sistem bütünlüğü içinde mantıklı izahları yapılmıştır. Onlara değinmeden önce söz konusu salahiyetten bahseden birkaç ayet meâlini görelim:

"*Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın*…"[167]

"*Kendilerine mehir belirleyerek evlendiğiniz kadınları cinsel ilişkiden önce boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısı onlarındır*."[168]

"*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da henüz cinsel beraberlikten önce onları boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur*."[169]

Benzer meâldeki birçok ayetin yanında sünnet verileri de açıkça "kocanın salahiyet sahibi" olduğunu göstermektedir.[170]

Bununla beraber koca boşama salahiyetini hanımına devredebilir. İleride "Boşamayla İlgili Bazı Özel Durumlar" başlığında ele alınacak olan ve *tefvîdu't-talak* (boşama hakkının devri) denen bu uygulama ile koca, gerek akit anında gerekse akitten sonraki herhangi bir zamanda boşama salahiyetini hanımına vermektedir. Bu takdirde kadın da boşama salahiyetine sahip olmaktadır.

İslam'ın boşama salahiyetini bazı istisnalar dışında ilke olarak erkeğe vermiş olması tenkit konusu yapılmıştır. İslam hukukçuları bu tenkitlere özetle şu cevapları vermişlerdir:

a. Böyle olması kadının hiçbir surette boşanma hakkının bulunmadığı anlamına gelmez. Zira gerek *tefvîdu't-talak* yoluyla, gerekse icap ettiği zaman mahkemeye müracaatla evliliğe son verme salahiyeti vardır.

b. Kadınlar, psişik özellikleri ve fıtratları gereği erkeğe göre daha duygusal ve kırılgandır. Kendilerine tam boşama/boşanma yetkisi verilirse basit sebeplerden dolayı evliliğe son verebilirler.

c. Boşama sonrasında devreye girecek mali külfetlerle beraber aile kurumunun bütün maddi yükü kocanın üzerinde bulunduğu için, boşama konusunda erkek daha temkinli davranır.

d. Yetkinin bir kişiye verilmiş olması, iki kişiye tanınması halinde meydana geliş ihtimalini yarı yarıya azaltacağından yuvanın dağıl-

---

[164] Bakara 2/229.

[165] Bakara 2/230.

[166] Ebû Dâvûd, "Talak", 3; İbn Mâce, "Talak", 1.

[167] Talak 65/1.

[168] Bakara 2/237.

[169] Ahzâb 33/49. Ayrıca bk. Bakara 2/226–232.

[170] Mesela bk. Buhârî, "Talak", 1–3; Müslim, "Talak", 1–5; Ebû Dâvûd, "Talak", 4, 38; Nesâî, "Talak", 86; *Müsned*, II, 42, 157.

ması da o oranda zorlaşır.

e. Yetki, eşlerin dışında bir başkasına, mesela yargıca verilse, duruşmalar sırasında aile içinde kalması gerekli sırlar ifşa edilebilir, ispat için haksız itham ve uydurma deliller devreye girebilir ki, bunlar da karşılıklı nefret ve kin duygularına sebep olur.

2. Boşama Ehliyeti

Boşama salahiyetinin kullanılabilmesi için bu hakka sahip kişinin belli nitelikleri taşıması gerekecektir. Talakın muteber olabilmesi için kocada boşama ehliyetinin, karşı tarafta (kadında) da boşanma ehliyetinin bulunması şarttır.

Koca, boşayabilmek için *fiil* (eda) *ehliyetine* sahip olmalı yani aklı başında ve büluğa ermiş bulunmalıdır. Bu bakımdan çocuğun ve akıl hastasının boşamaları geçerlilik kazanmaz. Bunun yanında boşama fiili bizzat kocadan veya boşama vekâletini verdiği vekili ya da elçisinden sadır olmalıdır.

Şu halde henüz ergin olmayan küçüklerin, akli melekeleri yerinde olmayan akıl hastası ve bunakların, uyur halde ya da baygın olanların, bir de boşama vekâleti bulunmayan kimselerin yapacakları boşamalar hukuken geçerli değildir.

Kocada aranan bu boşama ehliyeti yanında boşamanın asıl konusu (mahall-i talak) olan kadında da bazı şartlar aranır. Öncelikle boşamaya muhatap olan kadın boşayanın eşi olmalıdır. Hz. Peygamber'in, "*Nikâhtan önce talak yoktur.*"[171] ve "*İnsanoğlu sahip olmadığı bir şeyi adar, azad eder ve boşarsa bunlar hükümsüzdür.*"[172] şeklindeki buyruklarından da anlaşılacağı üzere, bir kimse henüz evlenmediği birisini boşayamaz.

Ric'î talak[173] iddeti bekleyen bir kadının iddet içinde kocası tarafından tekrar boşanabileceğinde görüş birliği içinde olan İslam hukukçuları, *bâin talak*[174] iddeti bekleyen kadın hakkında yeni bir talakın vaki olup olmayacağında farklı görüşlere sahiptirler. Çoğunluk, bâin talakla evlilik bağı kopmuş olduğundan ve ancak yeni bir akitle tekrar kurulabileceğinden bunun iddetinde yeni bir talakın geçerli olmayacağını söylerken; Hanefîler iddet, nafaka, süknâ ve başkasıyla evlenememe gibi hususların ilk nikâha bağlı olarak devam edeceği gerekçesine binaen geçerli saymışlardır.

Beynûnet-i kübrâ (büyük ve kesin olarak ayrılma) denen üçüncü yani son defa boşama sebebiyle iddet bekleyen kadın da tekrar boşanamaz. Çünkü koca, o eş üzerindeki boşama haklarının tamamını zaten kullanmış bulunmaktadır. Hangi tür boşama olursa olsun iddetini bitiren ve bu arada kendisini boşayan koca ile tekrar evlenmeyen bir kadın da artık yeniden boşanamaz.

3. Boşama Ehliyeti ile İlgili Bazı Özel Durumlar

Boşama ehliyetine sahip olabilmek için kocada ittifakla aranan ve yukarıda değinilen şartların yanında bazı özel durumlar söz konusu olabilir. Mesela sözlerinde ciddi olmama veya sinir krizi içinde olma, sarhoş veya hasta iken boşama ya da tehdit altında bulunma gibi özel haller boşama ehliyetini acaba engeller mi? Bu hallerde yapılan boşamalar hukuken yürürlük kazanır mı? Aşağıda bu sorulara cevap aranacaktır.

a. Ciddi olmayan boşama

İslam hukuk kaynaklarında *"hezl"* olarak tabir edilen, boşama niyeti olmaksızın sırf şaka ve eğlence olsun diye yapılan ciddiyetten uzak boşamalar hakkında hukukçular farklı kanaatlere sahiptirler.

"*Kadınları boşadığınızda iddetleri sona ererken onları güzellikle tutun ya da güzellikle bırakın. Haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın. Böyle yapan şüphesiz kendine yazık etmiş olur. Allah'ın ayetlerini de alaya almayın.*"[175] ayeti ile; "*Üç şey vardır ki; bunların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Evlenme, boşama ve ric'î boşamada eşine dönme.*"[176] hadisine dayanan Hanefî ve Şâfiîler hâzilin boşamasını geçerli saymışlardır. Buna karşılık Mâlikî ve Hanbelîler ise boşamanın geçerli olabilmesi için niyet ve kastın bulunmasını şart koştuklarından gayrı ciddi boşamaları geçersiz sayarlar. "...*Eğer onlar boşamaya karar verirlerse*..."[177] ayetinden hareketle boşamanın ancak azimle ve niyetle olacağını söyleyen bu iki mezhep, amellerin ancak niyetlere göre değerlendirileceğini bildiren hadisi de[178] delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Aile gibi önemli bir kurumun şakaya alınacak tarafı yoktur. Bu bakımdan aklı başında müminlerin şaka yollu da olsa ağızlarını boşama lafızlarına alıştırmamaları gerekir. Bu hassasiyeti göstermekle birlikte, hakikaten hiç boşama kastı ve niyeti yokken biraz da dil sürçmesiyle meydana gelmiş boşamalar konusunda, aile kurumunun günümüzdeki konumu ve problemleri de dikkate alınarak son görüşle amel edilebileceği kanaatindeyiz.

---

[171] Buhârî, "Talak", 9; Ebû Dâvûd, "Talak", 7; İbn Mâce, "Talak", 17; *Müsned*, II, 110, 189.

[172] bk. Ebû Dâvûd, "Talak", 7; İbn Mâce, "Talak", 17; Müsned, II, 110.

[173] İddet içindeyken dönülebilir boşama demek olan ric'î talak, ilerleyen sayfalarda ele alınacaktır.

[174] Ayırıcı ve ancak yeni bir akitle birleştirici boşama demek olan bâin talak, ilerleyen sayfalarda ele alınacaktır.

[175] Bakara 2/231.

[176] Ebû Dâvûd, "Talak", 9; Tirmizî, "Talak", 9; İbn Mâce, "Talak", 3; Muvatta, "Nikâh", 56.

[177] Bakara 2/227.

[178] Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1; "Talak", 11; Müslim, "İmâra", 155; Ebû Dâvûd, "Talak", 11; Tirmizî, "Fedâilu'l-Cihâd", 16; Nesâî, "Talak", 24.

b. Sinir krizi içindeyken boşama

İnsanın mantıklı düşünme kabiliyetini yitirdiği aşırı sinirlilik halindeki boşamalar geçerli değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "*İğlâk halinde boşama yoktur.*"[179] buyruğundaki *"iğlâk"* kelimesi, ikrah anlamı yanında aşırı kızgınlık ve sinir krizi olarak da anlaşılmıştır.[180]

Bunun yanında mantıklı düşünmeyi zedelemeyecek ölçüdeki sinirlilik hali boşamaya engel görülmemiştir.

c. Sarhoş iken boşama

Dışarıdan aldığı sarhoşluk veren maddeler sebebiyle ne dediğini ve ne yaptığını bilemeyecek durumda olan kişiye *sarhoş* denmektedir. Sarhoşluk, kişinin fiil/eda ehliyetine tesir ettiğinden boşamasını da etkilemektedir.

Bunun için mesela ilaç almak, çok fazla bal yemek veya tehdit altında zorla içki içirilmek gibi mubah vesilelerle sarhoş olanların boşamasının geçerli olmayacağında görüş birliği vardır. Buna karşılık sarhoşluk veren haram içkiler yoluyla kendi istekleriyle sarhoş olanların talakının geçerliliği hususunda İslam hukukçuları farklı içtihatlar ileri sürmüşlerdir.

Şu gerekçelere dayanarak sarhoşun boşamasının geçerli olmayacağı görüşü, İslam'ın *teklif* ve *ehliyet* anlayışı açısından daha tutarlı görünmektedir:

Mükellef yani hukuk karşısında muhatap olmak için şart koşulan akıl ve irade, sarhoşluk halinde iken yok olacağından sarhoşlar önemli bir ehliyet dayanağını yitirmiş sayılırlar. Bu bakımdan onlar uyuyan, baygın halde bulunan ya da sinir krizleri geçiren kimselere benzeyeceklerinden temyiz kudretlerinden geçici olarak mahrum kalmışlardır. Nasıl ki temyiz gücüne sahip olmayan akıl hastalarının boşamaları geçerli sayılmıyorsa, sarhoşların boşaması da geçerli sayılmamalıdır. Nitekim *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* de sarhoşun talakının muteber olmayacağı görüşünü kanunlaştırmıştır.

d. Zorla ve tehdit altında yapılan boşama

İslam hukuk kaynaklarının *"ikrah"* olarak nitelediği bu hal, kişinin canına veya malına yöneltilen ağır tehdit ve zorlamayı ifade etmektedir. *Mükreh* olan yani böyle bir zorlama altında kalan kişi, canını veya malını ancak tehdit konusu işi yaparsa kurtarabilmektedir.

Âlimlerin büyük çoğunluğu böyle bir durumda yapılan boşamayı geçersiz saymaktadır.

"Kuşkusuz Allah, ümmetimden yanılmanın, unutmanın ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır.[181] hadisi çoğunluğun görüşünü kuvvetlendirmektir. Ayrıca kişinin hiç rızasının bulunmadığı bir işe zorlanması halinde sonucun gerçekleşmeyeceğini kabul etmek, suistimallerin önünü tıkayacaktır. Nitekim Osmanlı'nın son kanun düzenlemesi de, *"İkrah ile vuku bulan talak muteber değildir."* diyerek çoğunluğun içtihadını benimsemiştir

e. Şarta bağlı boşama

"Şunu yapmazsam eşim boş olsun." yahut "Evden dışarı çıkarsan/falancayla konuşursan boş ol." gibi boşama fiilinin şarta bağlandığı ifadelerin hangi sonuçları doğuracağında, boşamayı kendisinin veya eşinin fiiline bağlayan kişinin bunu yaparken sahip olduğu niyet ve asıl amaç belirleyicidir.

Buna göre niyeti boşamak olan kişinin koştuğu şart gerçekleşince talak da meydana gelmiş sayılacaktır. Fakat niyeti ve asıl amacı kendisini veya eşini bir iş yapmaktan engellemek ya da bir işi yapmaya teşvik etmek ise bu şart yemin hükmünde değerlendirilecek, dolayısıyla kendisi veya eşi ileri sürülen şartın aksini yapmış ise boşama söz konusu olmayacak; ama yemin kefareti ödenecektir.

Karı-kocanın dışında üçüncü kişilerin bir işi yapıp yapmamasına bağlanan boşamalar ise, yemin anlamı içermediği için geçerlidir ve söz konusu şartın gerçekleşmesi ile boşama da vaki olur. Şartlı boşama ifadelerinin ikrah altında söylenmesi ise hiçbir sonuç doğurmaz.

4. Boşama İçin Kullanılan Sözler, Şekiller ve Boşama Sayısı

Sözlü bir tasarruf olduğu için boşama kural olarak her şeyden önce belli sözlerle olur. Kullanılan sözlerin boşama anlamını ifadedeki açıklığı ya da kapalılığı boşama ile ilgili hükümleri etkilemektedir.

Bunun yanında eşlerin sözlü iletişim imkânından mahrum olduğu durumlarda yazı ile boşama da mümkündür. İslam hukukçularının çoğunluğuna göre eğer koca boşama niyetiyle bir kâğıda hanımını boşadığını yazsa veya bu içerikte bir kısa mesaj ya da elektronik posta gönderse bu boşanma meydana gelmiş sayılır. Çünkü boşama niyeti ile yazılan yazı tıpkı boşama niyetiyle söylenen söz gibidir.

Daha önce de değinildiği gibi, boşama vekil veya elçi aracılığıyla da gerçekleşebilir. Ayrıca şarta ve zamana da bağlanabilir.

Boşamada kullanılan sözler mahiyetleri ve doğurduğu neticeler bakımından ikiye ayrılmaktadır: *Sarih sözler* ve *kinayeli sözler.* Boşama iradesi kendisinden açık olarak anlaşılan ve toplumun örfüne göre bu anlamı doğurmak üzere kullanılan sözlere, *sarih boşama lafızları* denmektedir. Buna karşılık hem boşamaya hem de başka anlamlara gelebilen ve gerçek maksadın ancak niyetle anlaşılabildiği sözlere de *kinayeli boşama lafızları* denmektedir.

Dilimizdeki "sen boşsun, boş ol, seni boşadım" gibi *"talak"* yani "boşama" kökünden türeyen kelimelerle, "senden ayrıldım, sen bana haramsın, şart olsun, sen bana nâmahrem oldun" gibi örfün kendilerine boşama anlamı yüklediği söz kalıpları *sarih boşama lafızları*dır. Böyle lafızlarla niyet ve ortamın delaletine (karineye) bakılmaksızın boşama meydana gelir.

"Seni terk ettim, seni serbest bıraktım, benden kurtuldun, çık git, cehenneme git, git başkası ile evlen." gibi ifadeler ise *kinayeli lafızlar-*

[179] Buhârî, "Talak", 11; İbn Mâce, "Talak", 16; *Müsned*, II, 276.

[180] bk. Ebû Dâvûd, "Talak", 8.

[181] Buhârî, "Talak", 11; İbn Mâce, "Talak", 16, 20. bk. Müslim, "Îmân", 201; Ebû Dâvûd, "Talak", 15; Tirmizî, "Talak", 8.

dır. Böyle lafızlar ancak şu hallerde boşama anlamına gelir ve eşleri ayırır:

a. Koca, bu sözleri söylerken boşama niyetiyle söylemeli,

b. Sözün kullanıldığı ortam boşama niyetinin varlığına delalet etmeli. Mesela boşama konusunun konuşulduğu bir anda bu sözler kullanılmışsa, hâlin delaleti ortada boşama niyetinin varlığını göstermektedir.

Hanefî hukukçular, sarih lafızlarla olan boşamanın *ric'î* yani iddet içinde yeni bir akde gerek kalmaksızın evliliğe dönülebilir; kinayeli lafızlarla olan boşamanın *bâin* yani ancak yeni bir akitle evliliğe devam edilebilir bir boşama olduğu kanaatindedirler.

Talakın hangi çeşidi olursa olsun, İslam hukuku boşama yetkisine sahip olan tarafa *üç boşama hakkı* vermiştir. Bir ve ikinci boşamalardan sonra, *bâin* ve *ric'î* oluşuna göre usulüne uygun bir biçimde tekrar bir araya gelme imkânı bulunmaktadır.[182] Fakat üçüncü boşama hakkının kullanılmasıyla eşler birbirlerinden tamamen ayrılırlar. *Beynûnet-i kübrâ* (büyük ayrılık) denen bu halde, kadın bir başka erkekle evlenip onunla cinsel ilişkide bulunmadıkça eski kocasına helal olmaz.[183]

B. Karşılıklı Rıza ile Boşanma

Boşanma hakkı temelde kocaya verilmiş olmakla birlikte kadının vereceği bir bedel karşılığında karşılıklı rıza ile boşanma söz konusu olabilmektedir.

İslami anlayışta evlilikler gereksiz yere bozulamayacağından kadınların da hiçbir gerekçe yokken boşanma talebinde bulunmaları doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Önemli bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu haram olur.*"[184]; "*Hiçbir mazeret olmaksızın kocasından boşanmak isteyen kadınlar münafıktır.*"[185] buyurmaktadır.

Fakat evlilik hayatında bazen karşılıklı sevgi, anlaşma sağlanamaz veya evliliğin devamı halinde kadın tahammülü güç maddi ve ruhi sıkıntılara maruz kalabilir. İşte böyle durumlarda İslam hukuku, kadına, belli bir bedel üzerinde kocasıyla anlaşarak boşanma (muhâlâ'a) hakkı tanımıştır:

"...*Karı-koca, Allah'ın yasalarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız helal değildir. Eğer Allah'ın yasaklarını ikisi koruyamayacaklar diye korkarsanız, o zaman kadının kurtulmak için bir bedel vermesinde ikisi için de bir günah yoktur.*"[186]

Rasûlullah'ın huzurunda cereyan eden bir olay da evliliğin kadın için artık çekilmez hale geldiğinde *muhâla'a* yöntemiyle sona erdirilebileceğine ışık tutmaktadır:

Sahabeden birisi eşiyle kavga etmiş ve hanımının kolunu incitmişti. Kadının kardeşi durumu Rasûlullah'a bildirince Efendimiz eşini döven sahabîyi çağırtmış ve "*Onda neyin varsa al ve kendisini serbest bırak.*"[187] diyerek bedelli boşamayı sağlamıştı.

Evlilikte mehir olarak verilebilen her şey, muhâla'ada da bedel olabilir. Buna göre taşınır-taşınmaz mallar ve bazı menfaatlerle vadeye bağlanmış mehir ve iddet nafakası da bedel olabilir.

İşte böyle karşılıklı rıza ile olan boşama bir *bâin talak* sayılmaktadır.

C. Yargı Yoluyla (Adli) Boşanma

Bunların dışında özellikle tek taraflı boşama hakkına sahip olmayan kadının bazı gerekçelere dayanarak mahkemeye müracaatı ile de boşanma gerçekleşebilmektedir. Hâkim kararıyla gerçekleşen boşanmalar *"tefrik"* terimiyle karşılanmaktadır. Başlıca tefrik sebepleri şunlardır:

1. Hastalık ve Beden Kusuru

Nikâh akdi yapıldığı sırada kocada mevcut olan veya sonradan ortaya çıkan bazı hastalık ve fizyolojik kusurlar, fakihlerin çoğunluğuna göre kadın için mahkemeye başvurma hakkı doğurmaktadır.

Mesela frengi, bel soğukluğu gibi zührevî hastalıklar; akıl hastalığı, cüzam, alaca ve saçkıran gibi diğer hastalıklar büyük çoğunluğa göre tefrik sebebidir. Hatta Hanefîlerden İmam Muhammed, sayılan hastalıkların dışında kocasıyla beraber bulunduğunda kadının zarar göreceği her tür hastalığın kadın için hâkime müracaat sebebi sayılacağı kanaatindedir.

Anılan hastalıklar yanında bedende bulunan bazı cinsel kusurlar da tefrik sebebi sayılabilmektedir. Erkekte bulunan iktidarsızlık, cinsel organın kesikliği, testislerin çıkarılmış olması, çift cinsiyetlilik gibi cinsel ilişkiye engel kusurlar sebebiyle kadın tefrik talebinde bulunabilir.

2. Kötü Davranma ve Şiddetli Geçimsizlik

Eşlerin karşılıklı nefretleşmeleri, haksız davranışları, evliliğin gereği olan hukuka riayet etmemeleri, kocanın iz bırakacak şekilde hanımını dövmesi veya onu haram bir fiili işlemeye zorlaması gibi fena muamele ve geçimsizlik *(nüşûz* ve *şikâk)* hallerinde ilk adımda ne yapılması gerektiğini Kur'an-ı Kerim şöyle açıklamaktadır:

"...*Eğer karı ile kocanın aralarının açılmasından endişelenirseniz o zaman kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir*

[182] Bakara 2/229; Nisâ 4/19; Talak 65/2.
[183] Bakara 2/230.
[184] Ebû Dâvûd, "Talak", 3; İbn Mâce, "Talak", 1.
[185] Tirmizî, "Talak", 10; *Müsned*, II, 414.
[186] Bakara 2/229.
[187] Nesâî, "Talak", 53; İbn Mâce, "Talak", 22.

hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine uyuşma lütfeder..."[188]

Ayet-i kerime eşler arasında baş gösteren geçimsizlik hallerinde hakemler aracılığıyla arayı bulmayı emrederek evliliğin devamından yana gayret sarf edilmesini önermektedir. Buna rağmen ara bulunamaz, kötü muamele ve geçimsizlik devam edecek olursa nasıl davranılacaktır?

Tercih edilen görüşe göre hem zarar gören kadının mahkemeye müracaatla tefrik talebinde bulunma hakkı hem de ıslah için görev alan hakemlerin, karı-kocanın vekâlet vermesine gerek kalmadan bedelli ya da bedelsiz onları ayırma yetkileri vardır. Nitekim *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* bu içtihadı benimseyerek şu düzenlemeyi yapmıştır:

Eşler arasında geçimsizlik çıkıp da mahkemeye müracaat edildiğinde mahkeme her iki taraftan birer hakem tayin eder. Hakemler eşlerin arasını düzeltemezse ve kusur da kocada bulunursa hâkim karı-kocayı ayırır. Kusur kadında ise, mehir miktarı üzerinden bedelli boşamaya *(muhâla'a)* hükmeder. Hakemler kararda birleşemeyecek olursa, yeni bir hakem heyeti seçilir. Hakemlerin vereceği kararlar kesindir ve onların değerlendirmelerine göre hâkimin vereceği tefrik hükmü bir *bâin talak* sayılır

3. Kocanın Nafakayı Kesmesi veya Temin Edememesi

Evlilik içinde kadının nafakasını teminle yükümlü olan koca bu yükümlülüğünü bazen fakirlik sebebiyle bazen de zengin olduğu halde ihmal ve kasıtla yerine getirmeyebilir. Böyle bir durumda kadının boşanma talebiyle mahkemeye müracaatına Hanefîler cevaz vermezken, diğer mezhepler bunu caiz görmektedirler.

"*Eğer borçlu darlık içinde ise, ona eli genişleyinceye kadar süre vermek vardır...*"[189] ayeti ve evliliğin oturduğu manevi temeller, nafakayı temin edememenin bir ayrılık vesilesi yapılamayacağını göstermektedir. Böyle bir durumda kadın bir taraftan sabrederken, diğer taraftan kocanın izniyle çalışabilir de. Üstelik kocanın aciz kaldığı durumda hâkim, talep ettiği takdirde kadına kocası hesabına borçlanma yetkisi verir.

Diğer taraftan koca varlık sahibi olduğu halde nafakadan kaçınırsa, hâkim tarafların maddi imkânlarına göre peşin nafaka takdirinde de bulunabilir. Böyle telafi yolları varken tefrik talebi gibi aileyi dağıtmayı doğuracak girişimlerde bulunmak doğru değildir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"...*Eli geniş olan bu genişliğine göre nafaka versin. Eli dar olan kimseye de Allah verdiği rızıktan fazla yük yüklemez. Allah güçlükten sonra kolaylık verir.*"[190]

4. Kocanın Kaybolması veya Evi Terk Etmesi

Kocanın kaybolmasında iki durum söz konusu olabilir: *Mefkûdluk* ve *gâiplik*.

Mefkûd, ortadan kaybolup kendisinden haber alınamayan, ölü mü diri mi olduğu bilinemeyen kimse iken; *gâip,* evini terk edip giden, hayatta olduğu bilindiği halde evine uğramayan kimseye denir.

Tercih edilen içtihada göre kocası mefkûd olan bir kadın mahkemeye müracaattan dört yıl sonra eşinden boşanmış sayılır.

Gâiplik haline gelince böyle bir durumda şu süreç işletilir: Meşru bir mazerete dayanmadan evini terk eden kimsenin yeri biliniyor ise ve hanımı da *tefrik* istemiyle mahkemeye müracaat etmişse, hâkim, belli bir süre tesbit ederek kocasına ya evine dönmesini ya da hanımını yanına almasını haber verir. Belirlenen sürenin bitiminde aynı hal devam ediyorsa hâkim evliliğe son verir. Kocanın yeri belli değilse ve ayrılık da bir yılı geçmişse kadının isteği üzerine tefrik kararı verilir. Bu karar bir *bâin talak* hükmündedir. *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* de nafaka hakkının elde edilmesini imkânsız kıldığı için evi terk etmeyi bir tefrik sebebi olarak kabul etmiştir.

5. Hanımına Zina İsnadı Sebebiyle Yeminleşme ve Lanetleşme (Mülâ'ane/Li'ân)

Hâkim kararıyla boşanma sonucunu doğuran sebeplerden birisi de *li'ândır.* Kelime anlamı itibariyle lanetleşme demek olan li'ân bir hukuk terimi olarak şöyle tanımlanmaktadır: Hanımını zina yapmakla suçlayan, ama bu suç isnadını dört şahitle ispatlayamayan kocanın mahkeme huzurunda hanımıyla özel bir şekilde ve karşılıklı olarak yeminleşmeleridir.

Şu ayet-i kerime bu uygulamanın hem delilini teşkil etmekte hem de şeklini göstermektedir: "*Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince onların her birinin şahitliği kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir. Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kadından cezayı kaldırır.*"[191]

Yeminleşmeye önce erkeğin başladığı mülâ'ane işlemi tamamlanınca hâkim eşleri ayırır. Âlimlerin büyük çoğunluğu li'ân neticesinde ayrılan eşlerin birbirlerine ebediyen haram olduğu kanaatindedir.

D. Boşanmayla İlgili Bazı Özel Durumlar

Bu başlık altında dinden çıkma ile boşama ilişkisi ve koca tarafından boşama yetkisinin hanımına verilmesi gibi özel bazı haller ele

[188] Nisâ 4/35.
[189] Bakara 2/280.
[190] Talak 65/7.
[191] bk. Nûr 24/6-9

alınacaktır.

1. Şarta Bağlı Boşama

İnsanlar evliliğin sona ermesini, bazı nedenlerle mesela "Şunu yaparsam/yapmazsam eşim boş olsun" yahut "Şu iş şöyle olursa boş ol" gibi bir şarta bağlayabilirler. Böyle şarta bağlı (muallak) talâkın geçerliliği, ilk dönemlerden itibaren tartışıla gelmiştir. Eşini bir şarta bağlı olarak boşayan kişinin niyeti ne olursa olsun, koşulan şart gerçekleştiğinde boşama da gerçekleşir, görüşünde olanlar bulunmakla birlikte bunu, kişinin niyetini esas alıp yemin kapsamında değerlendirenler de vardır.

Güvenilir kaynaklarımızın verdikleri bilgilere göre, Hz. Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme, İbn Abbas, İbn Ömer (r.a.) başta olmak üzere bazı sahabîler ile birçok tâbiîn âlimi, boşama kastı ile değil de, teşvik, tekit ve tehdit amacı ile yapılan şarta bağlı boşamaların yemin hükmünde olduğu görüşündedirler. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da bu yaklaşımı benimseyerek şu mütalaada bulunmuştur:

" 'Bu kurumdan ayrılırsam eşim boş olsun', 'Şunu yapmazsam eşim boş olsun' yahut 'Şunu yaparsan boş ol' gibi boşama fiilinin şarta bağlandığı ifadelerin hangi sonuçları doğuracağı, kullanan kişinin maksadına bağlıdır. Buna göre bu gibi sözler:

a) Eşi ile arasındaki nikâh bağını sona erdirmek kastı ile söylenirse birer boşama ifadesi olarak;

b) Söze kuvvet kazandırmak, bir işi teşvik ya da bir işe engel olmak amacı ile söylenmiş ise yemin olarak değerlendirilir.

'Falanca şu işi yaparsa boşsun' gibi karı-kocanın dışında üçüncü kişilerin fiiline bağlanan boşamalar ise yemin anlamı taşımadığı için geçerlidir. Şartlı boşama ifadelerinin ikrah altında söylenmesi ise hiçbir sonuç doğurmaz".

2. Dinden Çıkmanın (İrtidât) Nikâha Etkisi

Şu ayet-i kerimeler, benimsedikten sonra İslam'dan dönmenin ne kadar ağır bir manevi suç olduğunu göstermektedir:

"...*Sizden kim dininden döner de inkârcı olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de geçersiz sayılmıştır. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar*."[192]; "*İman ettikten, Rasûl'ün hak olduğuna tanıklık ettikten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez*."[193]

İrtidât suçunun bu manevi sonuçları yanında dünyada uygulanacak hukuki hükümler açısından da maddi sonuçları vardır. Bu sonuçlardan birisi de nikâhla ilişkisinde kendisini gösterir.

Tercih edilen görüşe göre karı-kocadan herhangi birisinin İslam'dan çıkması, mahkeme kararına gerek kalmadan nikâhı sona erdirir. Bu sona eriş *talak* değil *fesih* sayılır, dolayısıyla talak sayılarında bir eksilme olmaz. İrtidatla birlikte kadın iddet beklemeye başlar. İrtidat eden kişi iddet süresi bitmeden tekrar ihtidâ edip Müslüman olursa nikâh kaldığı yerden devam eder. İddet bittikten sonra ihtidâ edecek olursa artık iki yabancı olduklarından ancak yeni bir nikâh akdi ile birleşebilirler.

Burada yeri gelmişken bir de gayrimüslim iken Müslümanlığı kabul etme durumu ve bunun daha önce mevcut olan bir nikâha etkisi meselesine değinelim.

Eğer gayrimüslim eşlerden kadın İslam'ı kabul edip kocası gayrimüslim olarak kalırsa, öncelikle kocaya Müslüman olması teklif edilir. Teklife olumlu cevap verir ve İslam'a girerse eski nikâhları üzere aile hayatına devam ederler. Ama İslam'ı benimsemeyecek olursa hâkim aralarını ayırır. Bu ayırma bir bâin talak sayılır. Genel hüküm bu olmakla beraber bazı klasik kaynaklar gerek Hz. Ömer'in ve gerek Hz. Ali'nin böyle bir durumda eşlerin evliliği devam ettirmede veya sona erdirmede muhayyer olduğu hükmünü verdiklerini naklederler.[194] Kocanın Müslüman olması halinde ise, eğer kadın müşrik değilse yani Allah'a eş-ortak koşan bir dine sahip değilse, bir başka ifadeyle Yahudi veya Hristiyan ise evlilikleri bir zarar görmez.

3. Boşama Yetkisinin Hanıma Verilmesi

Koca kendisine ait olan boşama haklarından birisini hanımına devredecek olursa bu işleme *tefvîdu't-talak* denmektedir. İslam hukukçuları ilk planda kocaya ait olan boşamanın bu yolla hanıma da geçmesini onaylamış ve değişik şekillerine ait hükümleri tespit etmiştir.

Ahzâb Sûresi'nde bulunan şu ayet-i kerime bazı hukukçulara göre bu uygulamanın delilini teşkil etmektedir:

"*Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, elçisini ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyi davrananlara büyük ecir hazırlamıştır.*"[195]

Ayette anlatılan olayla ilgili olarak Hz. Âişe (r.a.) da şu haberi vermiştir:

"Rasûlullah bizi muhayyer bıraktı, biz de Allah ve Rasûlü'nü seçtik. Bu muhayyerlik bizim aleyhimize bir hüküm (boşanma) da meydana getirmedi."[196]

Ayet ve haberden açıkça anlaşıldığına göre Rasûlullah (s.a.s.) hanımlarına boşama yetkilerini vermiş, ama onlar tercihlerini Hz. Peygamber ile beraber yaşama yönünde kullanmışlardır. Eğer bu yetkiyi kullanarak ayrılmayı tercih etselerdi, bu da bir talak sayılacaktı.

Tefvîdu't-talak daha çok evliliğin herhangi bir döneminde koca tarafından "Boşama işi senin kendi elindedir." veya "İstersen kendini boşayabilirsin." ya da "Sen muhayyersin." gibi ifadelerle hanımına tercih hakkı vermesi şeklinde cereyan etmektedir. Bunun yanında nikâh

[192] Bakara 2/217.
[193] Âli İmrân 3/86; ayrıca bk. Nisâ 4/115; Nahl 16/106.
[194] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, VI, 84.
[195] Ahzâb 33/28–29.
[196] Buhârî, "Talak", 5; Müslim, "Talak", 26; Ebû Dâvûd, "Talak", 12; Tirmizî, "Talak", 4; Nesâî, "Nikâh", 2.

akdi sırasında çok doğru olmasa da, kadının kendi lehine bu hakkı şart koşması üzerine veya kocanın kendiliğinden devretmesi yoluyla da tefvîdu't-talak gerçekleşebilmektedir.

Boşama yetkisinin hanıma verilmesi kocanın boşamadaki hakkını düşürmez. Çünkü *tefvîd* bir tür vekâlet vermek gibidir. Vekil gibi bizzat vekâlet veren de söz konusu işlemi yapabilir. Hanefîlere göre boşama yetkisi verildikten sonra geriye alınamaz. Eğer hanım kendisine verilen yetkiyi kullanarak boşanırsa, bu boşanma açık/sarih talak lafızlarıyla olmuşsa *ric'î;* kinayeli lafızlarla olmuşsa *bâin* hükümlerine tabidir.

4. Üç Boşama Hakkının Aynı Anda Kullanılması

Bir temizlik içinde birden fazla yapılan boşamalar *bid'î*dir yani sünnete uygun değildir. Sünnete aykırı olmakla birlikte aynı anda yapılan üç boşama acaba geçerli midir? Böyle bir uygulama eşleri birbirinden kesin surette ayırır mı?

Öteden beri tartışıla gelmekte olan bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu başta olmak üzere İslam dünyasındaki önemli fetva kurulları ve önde gelen âlimlere göre böyle bir boşama hem Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir dönemindeki uygulamalara hem de göz önüne alınması gereken maslahat/yarar-mefsedet/zarar dengelerine göre sadece bir boşama sayılır.

"*Rasûlullah ile Ebu Bekir döneminde ve Ömer'in yönetiminin ilk iki yılında üç boşama bir sayılıyordu. Ömer, 'Bu insanlar düşünüp taşınarak yapmaları gereken bir işi aceleye getirir oldular. Şunu onlara geçerli saysak.' dedi ve (aynı anda yapılan üç boşamayı üç boşama olarak) uyguladı.*"[197] meâlindeki hadis ile "Rükâne b. Abdi Yezîd hanımını bir mecliste üç defa boşamıştı. Sonra buna çok pişman olarak Hz. Peygamber'e gelip durumu arz etmişti. Rasûlullah kendisine eşini nasıl boşadığını sorunca, 'Üç defa boşadım.' demiş ve *'Bir mecliste mi?'* sorusuna da, 'Evet' cevabını vermişti. Bunun üzerine Allah Rasûlü, *'Bu sadece bir boşama sayılır; istersen eşine dönebilirsin.'* buyurmuş, Rükâne de eşine dönmüştü."[198] meâlindeki hadisler bu görüşün ana dayanağını oluşturmaktadır.

Diğer taraftan bir anda verilen üç talakın hepsinin birden geçerli sayılması, geçmiş zamanlara göre çok daha önemli hale gelen aile kurumunu dağıtıp çocukları perişan edeceğinden ve Allah Rasûlü'nün diliyle lanetlenmiş bir rezalet olan anlaşmalı *hülle evlilikleri*ne kapı açacağından büyük mefsedetlere de sebep olacaktır. Öyleyse hem delilinin mevcudiyeti hem de aileyi koruyucu yönü dikkate alınarak aynı anda vaki olan üç boşamayı bir boşama olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır.

5. Boşamanın İspatı ve Tescili

Sonuçları bütün bir toplumu etkilediği için boşama ya da boşanmaların ispatı önem taşımaktadır. İslam usul/yargılama hukukunda en önemli ispat vasıtalarından birisi olan şahitlik Kur'an-ı Kerim'de boşama konusunda da gündeme getirilmiştir:

"*Boşadığınız kadınlar iddet sürelerinin sonuna ulaşınca onları ya uygun şekilde alıkoyun ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de iki adil şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın. Allah'a ve ahiret gününe inananlara böyle öğüt verilmektedir*..."[199]

Bazı fakihler ayetin emredici hükmü gereği boşamaların muteber olabilmesi için şahitlerin bulunmasını şart görmüşlerdir. Buna karşılık çoğunluk asr-ı saadetteki uygulamalara bakarak ayetteki emir kipinin tavsiye niteliğinde bulunduğunu, dolayısıyla şahitsiz boşamaların da geçerli olacağını belirtmişlerdir. Kaldı ki, ayette söz konusu edilen şahitliğin boşama anıyla değil, boşamadan sonraki süreçlerle ilgili olduğu da anlaşılmaktadır.

Bir ayrıntı olarak bu noktada bir hususu daha kaydedelim. Bazen boşamanın gerçekleşip gerçekleşmediği, sayısı ve niteliği konusunda şüpheye düşülmesi ihtimali bulunabilir. Böyle durumlarda boşamanın ispatı için şu ilkelerden hareket edilir:

Koca eşini boşayıp boşamadığından şüphe ederse boşamaya hükmedilmez. Çünkü sırf bir şüpheye dayanarak kesin olan evlilik bağı çözülmez.

Boşamanın *ric'î* mi, *bâin* mi olduğunda şüpheye düşülse ric'î olduğuna hükmedilir. Çünkü asıl olan boşama bu tür boşamadır.

Boşamanın sayısında şüphe edilse en az sayı esas alınır. Çünkü diğerlerine göre kesin olan ve normal olan boşamanın bir tek olmasıdır.

6. Üç Boşama Hakkının Kullanılmasından Sonra Eski Eşlerin Yeniden Evlenebilmesinin Şartları

Birçok hukuk sisteminde aynı erkek ve kadının evlenip boşanmasına sayı olarak bir sınır getirilmediği bilinmektedir. İslam hukuku ise hem kadının onurunu korumak hem de talak hakkının kötüye kullanılmasını engellemek için bunu üçle sınırlandırmış, üçüncü boşanmadan sonraki birlikteliği ağır şartlara bağlamıştır. Şu ayet-i kerime, bu ağır şartların temel çerçevesini çizmektedir:

"*Yine erkek karısını -üçüncü defa- boşarsa, ondan sonra kadın başka birisi ile evlenmedikçe ona helal olmaz. Eğer -bu yeni koca- kadını boşarsa Allah'ın sınırlarını gözeteceklerine inandıkları takdirde eski karı-kocanın birbirlerine dönmelerinde ikisine de günah yoktur. Bunlar, anlayan topluluğa, Allah'ın açıkladığı sınırlardır.*"[200]

Bu ayet ve ilgili hadis verilerine göre üç boşama hakkını kullanmış eşlerin tekrar evlenebilmeleri için şu şartlar gerekmektedir:

a. Üçüncü defa boşanan kadın iddetini bitirdikten sonra bir başka erkekle sahih bir nikâhla evlenmiş olacak.

b. Bu yeni evlilikte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) açıklamasına göre gerçek bir cinsel ilişki yaşanmış olacak.[201]

---

[197] Müslim, "Talak", 15, 17; Müsned, I, 314, III, 23; bk. Ebû Dâvûd, "Edeb", 49; Tirmizî, "Birr", 65.

[198] Ebû Dâvûd, "Talak", 10; Tirmizî, "Talak", 2; *Müsned*, I, 265.

[199] Talak 65/2.

[200] Bakara 2/230.

[201] Buhârî, "Talak", 4, 27; Müslim, "Talak", 2; Ebû Dâvûd, "Talak", 49; Nesâî, "Talak", 9; İbn Mâce, "Nikah", 32; *Müsned*, I, 214, II, 25; *Muvattâ*, "Nikâh", 17, 18.

c. İkinci evlilik ölüm, talak veya adli yollarla normal bir biçimde sona ermiş olacak.

d. Kadın bu son ayrılıktan kaynaklanan iddeti de bitirmiş olacak.

Söz konusu şartları taşıması gerekli yeni evliliğin, sırf kadını eski eşine helal kılmak amacıyla anlaşmalı olarak yapılması halinde acaba bu evlilik sahih sayılabilir mi?

Farklı görüşler bulunmakla birlikte büyük çoğunluk, *anlaşmalı hülle evliliğinin* haram ve fâsit olduğunu, dolayısıyla ayette şart koşulan yeni bir evlilik cinsinden sayılmayacağını söylemiştir.

"*Allah, anlaşmalı hülle evliliği yaparak kadını eski kocasına helal kılana da, bu yolla kadın kendisine helal kılınan eski kocaya da lanet etsin*!"[202]; "*Kiralık teke nedir, size bildireyim mi? O, anlaşmalı evlilikte kadını (eski kocaya) helal kılandır. Yüce Allah helal kılana da, kendisi için helal kılınana da lanet etsin!*"[203]

Hadislerin açık anlamları ve çarpıcı vurgusu çoğunluğun görüşüne destek vermektedir.

VIII. EVLİLİĞİN SONA ERMESİNDEN DOĞAN NETİCELER

Bir evlilik akdinin şu veya bu sebeple sona ermesi birtakım neticeler doğurur. Bu neticelerin bir kısmı eşleri, diğer bir kısmı da çocukları ilgilendirir. Burada kısaca *iddet* ile çocukların bakım ve terbiyesi demek olan *hadâne* üzerinde duracağız.

A. İddet

1. İddet Kavramı ve Varlık Sebebi

Sözlükte saymak, beklemek ve belirli bir sayı gibi anlamlara gelen *iddet* bir fıkıh terimi olarak şöyle tanımlanabilir: Kocası ölen ya da karı-koca hayatı yaşadıktan sonra boşanan veya evliliği feshedilmiş olan bir kadının başka birisiyle evlenebilmek için mutlaka beklemesi gereken süredir.

Tarifte geçen "karı-koca hayatı yaşadıktan sonra" kaydı, nikâh akdinden sonra cinsel ilişki veya sahih halvet denen baş başa kalma durumu olmadan meydana gelen ayrılıkları dışarıda bırakmaktadır. Böyle bir durumdaki kadın şu ayetin hükmü gereğince herhangi bir iddet beklemez: *"Mümin kadınları nikâhlayıp da sonra onları cinsel birleşmeden önce boşamışsanız, üzerlerine sayacağınız bir iddet yoktur."*[204]

İddetin gaye ve hikmeti öncelikle kadının hamile olup olmadığının anlaşılmasını sağlamaktır. Bunun yanında boşama eğer ric'î ise evlilik hayatına tekrar devam etmesi için kocaya belli bir süre düşünme fırsatı tanımak, eğer koca ölmüş ise hanımının ona olan hürmet ve vefasını göstermek için kadına belli bir süre fırsat vermek gibi noktalar da iddetin gaye ve hikmetleri arasındadır. Dolayısıyla günümüzde gelişmiş teknolojik yöntemlerle hamilelik derhal belli oluyor, bu sebeple uzun süre iddet beklemeye gerek yoktur, biçimindeki bir iddia iddetin diğer hikmetlerini göz ardı edeceğinden geçerli değildir.

2. İddet Çeşitleri

Kadının durumuna ve taşıdığı bazı niteliklere göre iddet altı çeşide ayrılmaktadır:

a. Talak veya fesih ile evliliği sona eren kadının iddeti

Boşanmış veya nikâhı feshedilmiş bir kadının beklemesi gerekli iddet, Kur'an tarafından şöyle belirlenmiştir: "*Boşanan kadınlar üç kurû' beklerler.*"[205] Ayetteki *"kurû'"* (tekili kar') kelimesi, sözlük kökeni açısından hem hayız (regl) hem de tuhr (temizlik) anlamına gelmektedir. Hanefîler ayetin lafızları arasındaki ilişkiden hareketle bu ikisi arasından *hayız* anlamını, Şâfiîler ise tuhr anlamını tercih etmişlerdir. Buna göre eğer kadın hamile değil ve normal olarak hayız görüyorsa üç hayız görme süresince iddet bekler ki, bu da yaklaşık olarak üç ayı bulur.

Boşanma veya fesih kadının hayızlı olduğu bir sırada gerçekleşmişse, bu hayız sayımda hesaba katılmaz.

b. Kocasının ölümü ile evliliği sona eren kadının iddeti

"*İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşler dört ay on gün iddet beklerler.*"[206] ayeti, böyle bir durumdaki kadının iddetini belirlemektedir. Kocası ölmüş olan bir kadın eğer hamile değilse dört ay on gün süre ile iddet bekler. Fakat hamile ise onun iddeti doğum yapıncaya kadardır. Hatta isterse doğum, kocasının ölümünden kısa bir müddet sonra olsun durum değişmez.

c. Hamile kadının iddeti

Boşandığı veya kocası öldüğü sırada hamile olan kadın doğum yapıncaya kadar iddet bekler. "*Hamile kadınların iddetlerinin sonu çocuklarını doğurmalarıdır.*"[207] ayeti, iddetin doğum ile sona ereceğini göstermektedir.

[202] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 15; Tirmizî, "Nikâh", 28; *Müsned*, I, 450.
[203] İbn Mâce, "Nikâh", 33.
[204] Ahzâb 33/49.
[205] Bakara 2/228.
[206] Bakara 2/234.
[207] Talak 65/4.

d. Hayız görmeyen kadınların iddeti

Herhangi bir sebeple hayız görmeyenlerle menopoza girdikleri için artık hayız göremeyen kadınların iddetleri şu ayet-i kerime ile belirlenmiştir: "*Kadınlarınızdan artık ay halinden ümit kesmiş olanlarla hiç ay hali görmeyenlerin iddeti, şüphe ederseniz bilin ki üç aydır*."[208]

f. Müslüman olmayan kadının iddeti

İddetin hikmet ve varlık sebebinde söylediğimiz hususlar kişilerin dinlerine göre değişmeyeceğinden ve konunun özünden kaynaklandığından bu noktada din farkının bir rolü yoktur. Müslüman olmayan bir kadın da yukarıda sayılan türlerden hangisini bekleyecekse tıpkı bir Müslüman kadın gibi iddet bekler.

3. İddetin Hukuki Sonuçları

İddet her iki taraf üzerinde de bazı sonuçlar doğurur:

a. Talak ve genel olarak fesih iddeti bekleyen kadının yiyecek, giyecek ve barınma (mesken) gibi ihtiyaçları iddet süresince kocası tarafından karşılanır. Talakın *ric'î* ya da *bâin* olmasının veya kadının hamile olup olmamasının bu konuda herhangi bir önemi ve farkı yoktur.

"*Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğiniz zaman onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın! Rabbiniz Allah'tan korkun! Apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar*!.."[209]; "*Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için zarar vermeye kalkışmayın! Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin!*.."[210]

b. Kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadın, zaten kocasının mirasından belli bir hisseye sahip olacağından ayrıca iddet nafakası söz konusu olmaz.

c. Kadın iddetini bitirmeden başka birisi ile evlenemez ve hatta nişanlanamaz. Kendilerine bu yönde teklifte de bulunulamaz. Çünkü önceki evliliğin bir kısım hükümleri iddet süresince devam etmektedir. Yalnız kocasının vefatından dolayı iddet bekleyen kadınlar için üstü kapalı bir tarzda teklifte bulunulabileceğine Kur'an izin vermektedir:

"*Vefat iddeti bekleyen kadınlara nikâh isteğinizi çıtlatmanızda veya böyle bir arzuyu gönüllerinizde saklamanızda bir sakınca yoktur*."[211]

d. Daha önce meâlini verdiğimiz Talak 65/1 ve 6. ayetlerinin emri gereğince kadın iddetini koca evinde tamamlar. Bu hüküm, iddet boyunca mesken güvencesi sağladığından kadın lehine bir hükümdür.

e. İddet bitimine kadar aynı evde kalacaklarından boşanan eşler arasındaki ilişki boşamanın türüne göre şöyledir: Boşama *ric'î* ise, yerinde de açıklandığı üzere yeni bir akde gerek olmadan birbirlerine dönmeleri mümkün olduğundan bu dönmeyi sağlayacak fiiller de caizdir. Dolayısıyla eşler birbirlerinin cinselliklerinden yararlanabilirler. *Bâin* boşamada ise evlilik bağı sona erdiğinden ve ancak yeni bir akitle bir araya gelmek mümkün olduğundan boşanmış eşlerin birbirinden faydalanmaları caiz değildir. Evin ayrı odalarında kalırlar. Ev dar olur ve koca, haram-helal hassasiyetini taşımayan biri olursa, kocanın başka bir yere taşınması uygun görülmüştür.

f. İddet içinde iken kadın doğum yapacak olursa, eğer bu doğum hamilelik için öngörülen en az süre olan altı ay ile en uzun süre olan bir yıl arasında olmuşsa nesep kocaya ait olur. Yani iddetin başladığı andan itibaren hesap edilmek üzere altı ay geçtikten sonra doğum gerçekleşirse, doğan çocuğun nesebi sahih sayılır.

g. Henüz iddet bitmeden boşanmış eşlerden birinin ölümü halinde mirasçılık da şu şekilde çözümlenir: Ric'î talaktan dolayı iddet bekleniyorsa eşler birbirlerine mirasçı olurlar. Fakat boşama bâin ise veya son boşama hakkı kullanılmış ise, iddet süresi içinde eşler birbirlerine mirasçı olamazlar. Eğer koca, peşinden öldüğü bir hastalık (maraz-ı mevt) durumunda eşini bâin talak ile boşamış ise ve kadın da bu boşamaya razı değilse, fakihlerin çoğunluğuna göre kocasına mirasçı olur.

B. Çocukların Bakımı ve Terbiyesi (Hadâne)

Evliliğin sona ermesinin bu evlilikten olma çocuklar üzerinde de birtakım sonuçları bulunmaktadır. Nesebinin sabit olması, emme döneminde ise emzirilmesi ve bakılıp büyütülmesi ile terbiye edilmesi, bu sonuçların başlıcalarını oluşturmaktadır. Bunlar içinde çocuğun bakım ve terbiyesi işi *hadâne* veya *hıdâne* terimleriyle ifade edilmiştir.

Çocuğun doğumdan itibaren beslenmesini, bakım ve temizliğini belli bir süreye kadar en iyi bir biçimde annesi yerine getireceğinden *hadâne hakkı* öncelikle anneye tanınmıştır. Annenin şefkat, merhamet ve bu işlere dönük fıtrî becerisinin bulunması da bunu gerektirmektedir.

Bir kadın Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek, "Ey Allah'ın elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor." biçiminde şikayette bulununca, Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Başkası ile evlenmediğin sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin."* buyurmuştur.[212]

Hz. Ebu Bekir de (r.a.) bir babaya karşı:

"*Annesinin okşaması, kucağına alması ve kokusu, çocuk bakımından senin yanında kalmasından daha hayırlıdır. Sonra çocuk büyüyünce*

---

[208] Talak 65/4.

[209] Talak 65/1.

[210] Talak 65/6.

[211] Bakara 2/235.

[212] Ebû Dâvûd, "Talak", 35; *Müsned*, II, 182.

seçimini yapar."[213] demiştir

Eğer anne bulunmaz veya yeterli hadâne niteliklerini taşımazsa bu hak sırayla anneanneye, babaanneye, öz kız kardeşe… geçer. Bunlardan sonra sıra babaya, dedeye, erkek kardeşe... gelir.

Çocuğun bakım ve terbiyesi sorumluluğu kendisine verilen kişinin akıllı, ergin, bu işi yapabilecek güçte ve çocuğu hayat, sağlık ve ahlaki bakımdan korumada güvenilir olması gerekir.

Hem kadın hem erkekte aranan bu ortak nitelikler yanında, sadece kadında ve sadece erkekte aranan başka şartlar da vardır. Erkeğin Müslüman olması, bakacağı çocuk kız ise ona mahrem olması; kadının çocuğa yabancı yani mahrem olmayan biriyle evli olmaması bu tür özel şartlardandır.

Söz konusu ettiğimiz hadâne, çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi demek olduğundan, bunun süresi çocuğun buna olan ihtiyacı ile orantılıdır. Hukukçular bunun süresini, çocuğun kendi başına yemek yiyip giyinebileceği yaşa ulaşmak olarak belirlemişlerdir.

Süre sona erince çocuğun sorumluluğu, hukukçuların çoğunluğuna göre babaya intikal ederken; bazı âlimler kararın çocuk tarafından verileceğini, anne-babasından hangisini seçerse onun yanında kalacağını söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), anne-babası boşanmış bir erkek çocuğu, onlardan hangisini seçeceği konusunda muhayyer bırakması[214] bu son görüşü teyit etmektedir.

Çocuğun nafaka denen zarurî giderleri dışında kalan bakım masrafları ve diğer ihtiyaçları, varsa öncelikle kendisinin malından karşılanır. Kendi malı yoksa masrafları karşılamak görevi de babaya intikal eder. Eğer baba da fakir ise, sırasıyla diğer nafaka borçlusu akrabalar bununla yükümlü olurlar.

[213] Abdurrezzâk, *el-Musannef,* VII, 153, (No: 12598).
[214] Ebû Dâvûd, "Talak", 35; Tirmizî, "Ahkâm", 21; Nesâî, "Talak", 52.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EŞLER VE CİNSELLİK

GİRİŞ

Yüce Allah insanı erkek ve kadın olarak iki farklı cinsiyette yaratmış ve insanlığın devamını bunların meşru ölçülerdeki cinsel ilişkisine bağlamıştır. Bunun için her iki cinsiyetin doğasına diğerine ilgi duymasını sağlayacak duygular ve güdüler yerleştirmiştir: "*Kadınlara, oğullara, altın ve gümüşten birikmiş hazinelere, soylu atlara, sığır-davar ve arazilere yönelik dünyevî zevkler insanoğlu için çekici kılınmıştır. Bütün bu zevkler bu dünya hayatında tadılabilir, ama hedeflerin en güzeli Allah katında olanıdır.*"[215]

İşte bu duyguların tatmin edileceği ve güdülerin kontrollü bir biçimde yönetileceği yegâne ilişki biçimi de nikâhlı beraberliklerdir: "*Kurtuluşa eren müminler öyle insanlardır ki, iffetlerini korurlar. Sadece eşleriyle … cinsel ilişki kurarlar. Onlarla ilişkilerinden dolayı da kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır.*"[216] Böyle olduğu içindir ki, Müslümanların en başta gelen görevlerinden birisi iffet ve namuslarını korumaktır: "*Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar.*"[217]; "*Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar… Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar…*"[218]

Eşiyle girdiği cinsel ilişki karı-kocaya aynı zamanda sevap kazandıran bir eylemdir. Zira bir defasında Rasûl-i Ekrem (s.a.s.), "*Birinizin eşiyle cinsel ilişkide bulunması bir sadakadır.*" buyurduğunda sahabîler, "Nasıl olur ey Allah'ın Rasûlü! Birimizin şehvetini tatmin etmesine de mi ödül var?" diye şaşırınca Rasûl-i Ekrem şöyle cevap vermiştir: "*Söyleyin bakalım, şehvetini haram yolla gidermiş olsaydı bundan dolayı ona günah var mıydı? İşte bunun gibi ihtiyacını helal yolla giderdiğinde de ona bir ödül vardır.*"[219]

İslam âlimleri, fıtrat denen yaratılış kuralları yanında bu ve benzeri ayet ve hadislere dayanarak "Cinsellikte temel ilke haram oluştur." kuralını koymuş ve bu noktadaki helalliğin nikâha bağlı ve naslarda yasaklanmayan ilişki biçimlerine özgü olduğunu belirtmişlerdir. Biz de burada karı-koca arasındaki cinselliğe dair bazı ilke, öneri ve yasakları kısaca hatırlatacağız.

I. CİNSELLİKLE İLGİLİ İLKELER VE ÖNERİLER

A. Cinselliği İhmal Etmemek

Doğal ve fıtrî bir güdü ve hatta ihtiyaç olduğu için cinsel ilişkiyi ihmal etmek Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından doğru bulunmamıştır. Çünkü bu ihmal hem yaratılışla çelişme hem de eşin hakkını çiğnemek anlamına gelmektedir. Daha dindar bir hayat adına eşini ihmal eden sahabîleri Rasûl-i Ekrem (s.a.s.), "*Yoksa benim hayat tarzımdan yüz mü çevirdiniz? Allah'tan korkun! Ailenizin sizin üzerinizde hakkı vardır, bedeninizin de sizin üzerinizde hakkı vardır.*"[220] diyerek uyarmıştır.

Aynı şekilde kocasının beraberlik isteğine herhangi bir rahatsızlığı yokken olumlu karşılık vermeyen kadınları da uyarmıştır: "*Erkek karısını ilişkiye çağırdığında kadın gelmeye yanaşmaz da bu sebeple erkek öfkeyle sabahlarsa, melekler sabaha kadar o kadını kınarlar.*"[221]

B. Eşine Karşı Alımlı Olup Süslenmek

Evli çiftler, eşlerine karşı cinsiyetlerine özgü niteliklerini tebarüz ettirmeli, bedenlerine gerekli özeni göstermeli ve bakımlı olmalıdırlar. Sağlıklı ve tatminkâr bir cinsel hayat için bu önemli bir unsurdur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımıyla beraber olmadan önce güzel kokular süründüğünü[222] daha önce nakletmiştik. Kızı Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin düğününde mehrin bir kısmıyla güzel kokular almasını istemesi

[215] Âli İmrân 3/14.
[216] Mü'minûn 23/4-7.
[217] Nûr 24/33.
[218] Nûr 24/30-31.
[219] Müslim, "Zekât", 53; *Müsned*, V, 169.
[220] Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 27; Dârimî, "Nikâh", 3; *Müsned*, VI, 267.
[221] Buhârî, "Nikâh", 85; Müslim, "Nikâh", 120-122.
[222] Buhârî, "Gusül", 12; Müslim, "Hac", 33.

bunun ne kadar önemli olduğunun bir başka göstergesidir.

Bu vesileyle belirtelim ki, eşleri dışında yabancılar için süslenip dışarı çıkan kadın Allah Rasûlü tarafından, kıyamet gününde karanlıklar içinde kaybolmuş kişiye benzetilmiştir.[223]

C. Cinsel İlişki ve Sınırları

Karı-koca arasındaki cinsellikte genel ilke serbestlik ve genişliktir. Aşağıda değinilecek bazı yasaklar dışında karı-koca bu ilişkiyi diledikleri biçim ve takvimde kurabilirler. "*Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde yaklaşın*…"[224] ayeti, bu geniş serbestlik alanına işaret etmektedir. Esasen bu ayet, karı-koca arasındaki cinselliği bastırmaya ve onu belli şekillerle kısıtlamaya çalışanlara cevap olarak inmiştir. Yahudilerin, eşiyle farklı pozisyonlarda ilişkiye girenlerin çocuklarının şaşı gözlü doğacaklarına dair fikirlerinin etkisinde kalan Medineli hanımlarla evlenen Mekkeli eşleri arasında tartışma çıkınca Yüce Allah bu ayet ile söz konusu telakkinin yanlış olduğunu beyan buyurmuştur.[225]

"*Kişinin eşiyle oynaşması boş işlerden değildir.*"[226] hadisi de geniş anlamıyla burada hatırlanabilir.

Her konuda örnek olan Hz. Peygamber, karı-koca arasındaki cinsel ilişkinin adabına yönelik uyarılarda bulunmuştur: "*Bir kimse eşiyle cinsel ilişkiye girmek isteğinde 'Bismillah. Allah'ım! Şeytanı bizden ve bize lütfedeceğin çocuktan uzaklaştır' der ve bu ilişkiyle onlara bir çocuk takdir edilirse, şeytan o çocuğa zarar veremez.*"[227] diyerek ilişkiye Besmele ve dua ile başlanmasını; "*Sizden biriniz eşiyle beraber olduktan sonra tekrar ilişkiye girmek isterse ikisi arasında abdest (gusül değil) alsın veya el ve ağız-burnunu yıkasın.*"[228] diyerek de kısmi temizliği tavsiye etmiştir.

Onun bir diğer tavsiyesi, cinsel ilişki sırasında eşlerin üzerlerine örtü almalarıdır.[229] Bu, her ne kadar oda yetersizliği ve aynı mekânda çocukların da bulunması gibi gerekçelere dayandırılabilirse de meleklerden haya etmekle de izah edilebilir. Bununla birlikte eşler birbirlerinin bedenlerindeki her yere bakabilir ve dokunabilirler.

Bazı kaynaklar, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), daha sağlıklı ve tatminkâr bir ilişki için de şu uyarılarda bulunduğunu naklederler: "*Eşinizle beraber olurken horoz gibi davranmayın. Kendiniz rahatladığınız gibi, eşinizin rahatlamasını da gözetin!*"; "*Eşinizle hayvanlar gibi ilişki kurmayın! Arada bir elçi bulunsun. O elçi de şakalaşıp oynaşma ve öpmedir.*"[230]

Cinsel ilişki bağlamında bazı yasaklar da vardır. Bunların başında âdetli veya lohusa kadınla ilişkiye girmek gelmektedir. "*Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: "O bir ezadır/rahatsızlıktır. Ay hâlindeki kadınlardan geri durun! Temizleninceye kadar onlarla cinsel ilişkide bulunmayın! Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.*"[231] ayetini açıklayan Hz. Peygamber (s.a.s.), âdet dönemlerinde kadının sadece cinsel organından (vagina) birleşmenin (duhûl) yasak olduğunu, bunun dışındaki sevişmelerin helal olduğunu bildirmiştir.[232] Haram olmasına rağmen âdet günlerinde gerçek (vaginadan) bir cinsel ilişki yaşanmışsa kefaret gerekir. İlişki, âdetin ilk günlerinde olmuşsa yaklaşık 4 gr.; son günlerinde olmuşsa yaklaşık 2 gr. altın değerinde mal veya paranın fakirlere dağıtılması gerekir.[233]

Bir diğer yasak, anal ilişkidir. Eşinin öndeki cinsel organından değil de anüsünden ilişkiye giren kimsenin Allah'ın lanetine uğrayacağı, Hz. Peygamber tarafından haber verilmiştir.[234]

Oruçlu olmak, itikafta bulunmak, hac veya umre için ihrama girmiş olmak da cinsel ilişkiyi haram hale getiren sebeplerdir.[235]

Cinsel ilişkiye giren eşlere gusül farzdır. Su bulunmadığı veya kullanılmasının mümkün olmadığı ya da havanın-suyun aşırı soğuk olması gibi sebeplerle hastalanma tehlikesinin bulunduğu durumlarda teyemmüm yapılır.[236] Guslün çok geciktirilmemesi tavsiye edilmişse de, takip eden namaz vakti girinceye kadar ertelenmesi de mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) geceleyin gereken guslü bazen sabah namazı vaktinin girmesine kadar ertelemiş ve boy abdestini şafak söktükten sonra almıştır.[237]

Eşler arasındaki cinsel ilişki konusunda ele alınması gereken bir konu da *azil* yani erkeğin dışarıya boşalmasıdır. Bir tür doğum kontrolü yöntemi olan azil, Hz. Peygamber tarafından yasaklanmamıştır.[238] Cinsel ilişki sırasında dışarıya boşalmasının sakıncası olup olmadığı-

[223] Tirmizî, "Radâ", 13.
[224] Bakara 2/223.
[225] Buhârî, "Tefsir 2",39; Müslim, "Nikâh", 117.
[226] Ebû Dâvûd, "Cihad", 23; Tirmizî, "Fedâilü'l-cihad", 11.
[227] Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 11; "Nikâh", 66; Müslim, "Nikâh", 116.
[228] Müslim, "Hayız", 27; *Müsned*, III, 7.
[229] İbn Mâce, "Nikâh", 28.
[230] Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, Beyrut 1972, V, 90.
[231] Bakara 2/222.
[232] Buhârî, "Hayız", 5; Müslim, "Hayız", 1; *Muvatta*, "Tahâret", 26.
[233] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 105; "Nikâh", 46; Tirmizî, "Tahâret", 123; İbn Mâce, "Tahâret", 23.
[234] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 45; Tirmizî, "Tahâret", 102; Müsned, I, 86; II, 182, 444.
[235] Bakara 2/187; 197; Muvatta, "Hac", 21.
[236] Nisâ 4/43; Mâide 5/6.
[237] Buhârî, "Gusül", 27; Müslim, "Hayız", 26;
[238] Buhârî, "Nikâh", 96; Müslim, "Nikâh", 125-138.

nı soran bir sahabîye, "*İstersen azil yap; ama bil ki, bu Allah'ın takdirine engel olmaz.*" cevabını vermiştir.[239] Diğer taraftan bunun, kadının onayıyla olması gerektiğini de bildirmiştir.[240]

II. CİNSEL İLİŞKİ VE ÜREMEYLE BAĞLANTILI BAZI KONULAR

A. Doğum Kontrolü

Evlenmenin önemli bir işlevi de üremeyi yani neslin devamını sağlamaktır. Yaratılış kanunlarının genel ve baskın bir karakteri olarak evli çiftler çocuk sahibi olmayı isterler. Bunu da diledikleri zamanda ve diledikleri sayıda çocuk sahibi olmak suretiyle gerçekleştirirler. Çeşitli sağlık sorunları, sosyoekonomik şartlar veya çevresel etkenler ebeveynlerin istediği çocuk sayısını belirlemede etkili olabilir. İşte bu bağlamda doğal bir yönelimle doğum kontrolüne gidebilirler.

Bilindiği üzere doğum kontrolü, hamileliği önleyici yöntem ve tedbirlere başvurmak demektir. Yukarıda yer verdiğimiz "azil" hadisinden de anlaşılacağı üzere evli çiftlerin doğum kontrolüne başvurmalarında dinî değerler açısından bir aykırılık söz konusu değildir.

Bu genel ilkesel tavrın yanında doğum kontrolünün yöntemleri ve süresi meselesinde bazı özel hükümler bulunmaktadır. Bunları kısa cümleler halinde şöyle özetlemek mümkündür:

1. Hz. Peygamber (s.a.s.) "*… Evlenin! Çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim…*"[241]; "*Sevecen (vedûd) ve doğurgan (velûd) kadınlarla evlenin. Çünkü ben kıyamet gününde diğer peygamberlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim.*"[242] buyurarak çocuk sahibi olmaya ve çoğalmaya teşvik etmiştir. Dolayısıyla gebeliği önlemek asli değil istisnaî bir durumdur.
2. Doğum kontrolü gebeliğin oluşmasına engel olmaktır; yoksa bir şekilde oluşmuş gebeliği sona erdirmek değildir. Bu ikinci konu aşağıda "kürtaj" başlığı altında ele alınacaktır.
3. Doğum kontrolünün süresine ve şekline karı-kocanın birlikte karar vermeleri uygundur.
4. İnsanın üreme kabiliyetini bütünüyle sonlandıran yani kısırlaştırma (sterilizasyon) sayılan yöntemleri kullanmak caiz değildir. Mesela tıbbî bir zaruret yoksa yumurta kanallarının bağlanması veya erkeğin sperm üretme kabiliyetinin sonlandırılması caiz değildir. Zira bu, fıtratın/yaratılışın değiştirilerek bozulması anlamına gelmektedir.
5. Kullanılacak yöntemin uzun vadede ruhi veya bedenî hastalıklara yol açmadığından emin olunmalıdır.
6. Rahme bir alet yerleştirmek ya da testislere bir ilaç zerketmek gibi, üçüncü kişilerce eşlerin avretine muttali olma sonucunu doğuran yöntemlere müracaat doğru bulunmamıştır.
7. Mesela spiral gibi gebeliği genellikle önlemekle birlikte, bazen döllenmeyi engelleyemeyip, sonuçta rahimde oluşan zigotun parçalanıp düşmesine sebep olan aletlerin kullanılması caiz değildir. Diğer taraftan rahim içi araçlar hususunda altıncı maddede dile getirilen sakınca da hesaba katılmalıdır.

B. Tüp Bebek Yöntemi

Sürekli ivme kazanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler insanlığın önüne alternatif yeni üreme yöntemlerini getirmiş bulunmaktadır. Bunlardan birisi de yapay dölleme ya da yaygın kullanımıyla tüp bebek yöntemidir. Bu yöntemle tıbbi ya da biyolojik sebeplerle normal yollardan çocuk sahibi olamayan eşlerin üreme hücrelerinin laboratuvar ortamında aşılanarak elde edilen bir veya daha fazla embriyonun anne adayının rahmine yerleştirilmesi suretiyle çocuk sahibi olunmaktadır.

Özü itibariyle bir tedavi sayılan tüp bebek uygulaması, sadece evli eşler arasında olması yani sperm, yumurta ve rahmin aynı nikâhlı çifte ait olması ve hamileliğin normal yollardan sağlanamaması halinde caiz görülmektedir.

Tüp bebek uygulaması bağlamında dikkat çekilmesi gereken iki nokta daha bulunmaktadır:

1. Tıbbi gerekliliğin üzerinde embriyo elde edilmemelidir. Eğer elde edilmişse bunlardan herhangi bir sebeple rahme yerleştirilmemiş olanlara tıbbi atık muamelesi yapılamaz. İnsan gibi mükerrem bir varlığın ilk hali olan aşılanmış bu fazla hücreler (zigot/embriyo), laboratuvar ortamında kendi haline bırakılır ve bu suretle hayatiyetini kaybetmesine kadar beklenir. Sonra da saygıyla bir mezarlığa gömülür.
2. Rahme yerleştirilecek embriyoların seçiminde cinsiyeti belirlemek veya bazı genetik özellikleri seçmek, mesela genetik hastalıkların mevcudiyeti gibi ancak bunu gerektirecek tıbbi zorunluluk hallerinde caiz olabilir.
3. Tüp bebek uygulaması sonucunda çoğul gebelik söz konusu olmuşsa, sayıyı düşürmek amacıyla ceninlerden bir kısmının hayatı sonlandırılamaz.

C. Taşıyıcı Annelik

Modern tıp ve biyoloji bilimindeki gelişmeler, normal yoldan çocuk sahibi olamayan veya bu imkâna sahip olduğu halde doğum yapmanın sıkıntılarına katlanmak istemeyen kimselerin taşıyıcı annelik diye bilinen yöntemle çocuk edinmelerine imkân sağlamaktadır.

Taşıyıcı annelik, kadının yumurtası ile erkeğin sperminin laboratuvar ortamında döllendirilmesi ile elde edilen embriyonun, başka bir

[239] Buhârî, "Nikâh", 97; Müslim, "Nikâh", 125, 133-135.
[240] İbn Mâce, "Nikâh", 30; Müsned, I, 31.
[241] İbn Mâce, "Nikâh", 1.
[242] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 3; *Müsned*, III, 159; bk. İbn Mâce, "Nikâh", 7.

kadının rahmine yerleştirilmesi, rahim sahibi kadının doğum yapmasından sonra bebeği, sperm ve yumurta sahibi eşlere teslim etmesi suretinde cereyan etmektedir.

Müslümanlar arasında taşıyıcı anneliğin şu iki yöntemi tartışma konusu yapılmaktadır:

1. Evli kadın ve erkeğin yumurta ve spermleri laboratuvar ortamında döllendirildikten sonra yabancı bir kadının rahmine yerleştirilir.
2. Evli kadın ve erkeğin yumurta ve spermleri laboratuvar ortamında döllendirildikten sonra erkeğin diğer eşinin rahmine yerleştirilir.

İslam dünyasında önde gelen fetva kurulları ile çağdaş fıkıh âlimlerinin çoğunluğu, evli eşlerin yumurta ve spermlerinin, dış ortamda döllendirildikten sonra ister erkeğin nikâhlısı olsun, ister yabancı birisi olsun, ikinci bir kadının rahmine yerleştirilmesi şeklindeki taşıyıcı annelik yöntemlerinin tamamının haram olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü bu uygulama, İslam'ın mahremiyet, evlilik, neslin korunması, şahsiyetin korunması, kişilerin ruh ve beden sağlığının korunması ve insanın saygınlığı ile ilgili bir takım ilkeleri ihlal etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili kararında da belirtildiği üzere, "insan bedeninde, kendi hemcinsi olsa bile başkalarına gösterilmesi, onlarca görülmesi ve üzerinde işlem yapılması asla caiz olmayan bölgeler vardır. Kur'an ve Sünnet'in mahremiyet, hürmet ve avret kelimeleriyle ifade ettiği ve örtülmesini emrettiği bu bölgeler ancak tıbbi zaruretler dolayısıyla açılabilir ve bir operasyona mahal olabilir.[243] Taşıyıcı annelik uygulamasında iki ayrı kadının 'mahremiyeti' ve 'avreti'nin ihlali söz konusudur. Zira yumurtanın alımı sırasında birisinin, laboratuvarda aşılanmış yumurtanın kendi rahmine yerleştirilmesi sırasında diğerinin avreti birçok kişi tarafından görülmekte ve dokunulmaktadır. Burada bunu meşru hale getiren bir zaruret de bulunmamaktadır. Zira doğal yollardan "çocuk sahibi" olamamak, "*Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir*."[244] ayetine göre dinî açıdan bir zaruret olarak değerlendirilmemiştir. Hal böyle olunca taşıyıcı annelik uygulamaları sırasındaki mahremiyet ve avret ihlalleri, haram hükmünü taşımaya devam edecektir.

Kişilerin ruh ve beden sağlığının korunması ilkesi de taşıyıcı annelik uygulamasına cevaz verilemeyeceğinin bir başka gerekçesidir. Böyle bir uygulamada hem iki kadın hem de doğan çocuğun birçok açıdan ruhi sarsıntıya maruz kalacağı, dolayısıyla ruh ve beden sağlıklarının bozulacağı, sadece bir ihtimal değil aynı zamanda yaşanan örnekler dolayısıyla zann-ı galip düzeyinde bir sonuçtur. Annelik duygusuyla çocuk üzerinde sahiplik ve öncelik iddiasında bulunmak olayın failleri olan iki kadını; iki anne arasında kalarak kime anne diyeceğini bilememek ve dolayısıyla psikolojik bölünmüşlük yaşayıp vicdani sorumluluk baskısı altında kalmak çocuğu derinden yaralayacaktır."[245]

D. Kürtaj

Hayatın korunması bütün ilahî dinlerin temel hedeflerinden birisidir. İnsanın saygınlığı ve dokunulmazlığı da onların ısrarla üzerinde durdukları bir husustur. İslam'ın ana kaynaklarına göre diğer bütün mefsedet ve yasaklar zaruret hallerinde ihlal edilebildiği halde, derecesi ne olursa olsun bir başka insanı öldürmeyi mubah kılacak bir gerekçe yoktur. Diğer bütün hakların özünü ve esasını teşkil eden "yaşama hakkı" devredilebilir veya vazgeçilebilir bir hak değildir. Birçok ayet-i kerimede ve hadis-i şerifte bu hüküm açıkça vurgulanmıştır.[246]

Kur'an ve Sünnet'in dikkat çektiği bir başka husus da insanın kendi canı ve bedeninin Yüce Yaratıcı'nın bir emaneti olduğu; hiç kimsenin kendi bedeni üzerinde mülkiyet hakkının bulunmadığıdır. İslam inancına göre insanı yoktan var eden, ona can ve beden veren Yüce Yaratıcı olduğu gibi, bir ecel takdir ederek onu sonlandıran da yine O'dur.[247]

"…*Sizi annelerinizin karnında bir yaratılıştan öbürüne geçirerek üç (kat) karanlık içinde oluşturuyor. İşte Rabbiniz olan Allah budur. Mülk (mutlak mülkiyet ve hâkimiyet) yalnız O'nundur. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur*." ayeti[248], dünyaya gelmesinde hiçbir irade, istek ve katkısı olmayan kişinin canı ve bedeni üzerinde dilediği gibi tasarruf hakkı olmadığını ifade etmektedir.

Dahası cenin, işte bedeni bile kendisinin olmayan bu insana, yine Yüce Allah'ın bir emaneti olarak tevdi edilmektedir: "*O, sizi bir tek nefisten yaratandır. (Sizin için) bir karar kılma yeri (müstekar), bir de emanet olarak konulacağınız yer (müstevda') vardır*…" ayeti[249], ilgi çekici bir üslupla bu gerçeği anlatmaktadır. Müslüman müfessirler arasında farklı yorumlar bulunmakla birlikte, ayette geçen "emanet olarak konulacak yer"in anne rahmi olduğu anlaşılmaktadır. "Karar kılma yeri"nin de yine anne rahmi olduğu başka ayetlerde açıklanmıştır: "*Andolsun, biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (menî) halinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik…*"[250]; "*Biz sizi bayağı (görülen) bir sudan (meniden) yaratmadık mı? Sonra onu belli bir süreye kadar sağlam bir yerde (ana rahminde) tuttuk.*"[251]

Bütün bu verilerden açıkça anlaşılmaktadır ki, insanın ana karnında teşekkülü bütünüyle ilahî iradenin, kudretin ve nimetin bir sonucudur. Kur'an'ın, "*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip)*

[243] A'râf 7/26; Nûr 24/31, 58; Müslim, "Hayz", 74, 78; Ebû Dâvûd, "Libâs", 34, 37; Tirmizî, "Edeb", 22, 38, 39.
[244] Şûrâ 42/49-50.
[245] Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 11.09.2014 tarihli kararı.
[246] Mâide 5/32, İsrâ 17/33; Furkân 25/68, Buhârî, "Hudûd" 9; Müslim, "Hac", 19.
[247] bk.Bakara 2/156; Hicr 15/23; Necm 44/53; Kâf 50/43; Rahmân 55/3.
[248] Zümer 59/6.
[249] En'âm 6/21.
[250] Müminûn 23/12-13.
[251] Murselât 77/21-22.

yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir." ayeti[252], ilk yaratılışa işaret ederken, "*Andolsun, biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su halinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu 'alaka'*[253] *haline getirdik. Alakayı da 'mudğa'*[254] *yaptık. Bu 'mudğa'yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir*!" ayeti[255], insanın nasıl insan haline geldiğini ve aynı zamanda rahimdeki ilk döllenmeden itibaren embriyoya, bağımsız ve her bir aşamasının diğerini tamamladığı bir yaratık olarak değer verildiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle bu ve benzeri ayetler, ana rahminde geçen cenin evresini, hiçbir dönemsel ayırım yapmadan bir bütün halinde insan hayatına dâhil etmektedir.

Hal böyle olunca rahimdeki canlı ceninin tahliyesi, ilkesel olarak ilahî iradeye aykırı bir davranış, insana karşı yapılmış bir müessir fiil ve emanete hıyanet olacaktır. Bu durumda diyanî açıdan büyük bir günah; kazâî açıdan da ağır bir suç bahis konusudur. İslam hukukçularının tamamı, ana rahminde canlı olduğu bilinen ceninin tahliyesini yani kürtajı "cinayet" olarak değerlendirmiş ve fâillerine ceza terettüp ettirmiştir. Bu hüküm fıkıh kaynaklarında bütün âlimlerin üzerinde icmâ ettiği nâdir konulardan birisi olarak kaydedilmiştir. Dikkat çekici bir ayrıntı olarak burada belirtilmelidir ki, Yahudilikte ve Hristiyanlıkta da çocuk düşürmek kesinlikle yasaklanmış ve büyük günah sayılmıştır.

Bu noktada ceninin henüz canlanmadığı bilgisine dayanarak ilk haftalarda ve hatta aylarda alınabileceği şeklindeki bazı klasik içtihatlar bu hükmü tartışmaya açmaya kâfi değildir. Zira bu görüşlerin, yaratılış evreleri ve canlılığı tespit konusunda dönemleri itibariyle son derece yetersiz bilgilere dayandıkları bilinmektedir. Yaşadıkları zamanın bilimsel verilerinin, döllenmiş yumurtanın canlılığını ve gelişim safhalarını ortaya çıkaramadığı, hatta gebeliğin bile çok ileri dönemlerde ancak birtakım somut fizyonomik değişimlerle tespit edilebildiği dönemlerde tahminlere dayanılarak yapılan bu içtihatların gerekçeleri itibariyle isabetli olmadıkları bugün anlaşılmış bulunmaktadır.

Zira günümüzün ileri bilimsel tetkik imkânlarıyla ceninin 22 günlükken kalbinin atmaya başladığı ve annesinden farklı grupta olabilen kanını vücuduna pompaladığı, 24-25 günlükken göz ve kulakla ilgili ilk oluşumlar ile kol ve bacak tomurcuklarının, 4 haftalıkken gözdeki lensin oluştuğu, 6 haftalıkken el ve ayak parmaklarını ayıran dokular ve dış kulak taslağının oluşup, elektroensefalogramla beyin dalgalarının alınabildiği, 8 haftalıkken sinir sistemi oluşmuş olduğundan ağrıyı ve acıyı hissedebildiği, kol ve bacaklarının uzamış, yüzünün artık belirginleşmiş olduğu ve kalp elektrosunun kaydedilebildiği, 9. haftada göz kırpıp dilini oynatabildiği açıkça tespit edilmiş durumdadır.

İnkârı mümkün olmayan ve her aşaması somut olarak izlenebilen bu bilimsel bilgilere rağmen, bazı hadislerde[256] geçen ve mahiyeti asla bilinemeyecek olan "ruh üflenmesi"ni canlılığın başlangıcı olarak görmek ve dolayısıyla öncesinde kürtajın suç ve günah olmayacağını söylemek göz göre göre büyük bir günaha yol vermek anlamına gelir.

Bazı rivayetlerde 120. günde, bazılarında 40. veya 42. günde üflendiği söylenen "ruh"un canlılık başlangıcı ve hatta alâmeti sayılması birçok bakımdan sorunlu bir yaklaşımdır. Muzdarip durumdaki hadislerin rivayet ilimleri açısından değeri bir yana, her şeyden önce "ruh"un ne olduğu konusundaki bilgilerimiz son derece yetersizdir. Yüce Allah'ın, "*Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.*" buyruğu[257] bu yetersizliğin asla son bulmayacağını beyan etmektedir. Diğer taraftan uyuyan insanın ruhunun bir süreliğine alındığını bildiren, "*Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır*." ayeti[258], uyuyan insan canlı olduğuna göre ruhun canlılık göstergesi olmadığına da işaret etmektedir. Binaenaleyh bilimsel verilerin hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın açıkladığı bir konuda mahiyeti, keyfiyeti ve işlevi hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğimiz, çok derinlikli metafizik anlamlar taşıyan "ruh"u beşerî değerlendirmelerimize kaynak kılmak isabetsiz olacaktır.

Bütün bunlara, hukukun, ana karnındaki canlının insan olduğu kabulüne bağlı olarak onu şahıs saydığı gerçeği de eklenmelidir. Bu gerçekliğin iki somut yansıması bulunmaktadır:

1. Bilindiği üzere İslam hukuku ve bilinen meşhur hukuk sistemleri, cenini anneden bağımsız bir kişilik olarak tanımakta ve onun sınırlı da olsa vücûb yani hak ehliyetine sahip olduğunu belirtmektedirler. Burada vücûb/hak ehliyetindeki sınırlılık, ceninin insan ve canlı olmasındaki kuşkudan değil, haklarını, onun sahip olduğu varlık düzeyinin ihtiyaç ve gerekleriyle mütenasip tutma ilkesinden kaynaklanmaktadır. Tıpkı deli, çocuk ve bunaklardaki eda/fiil ehliyetindeki eksikliğin onların insanlıklarıyla ilgisinin olmaması gibi. İşte bu eksik vücûb ehliyeti gerekçesiyledir ki, ceninin mirasçı ve vasiyet lehdarı olması başta gelmek üzere bazı hakları vardır.

2. Hangi aşamada olursa olsun dışarıdan bir etkiyle ya da müessir fiille düşürülmesi halinde fâile maddi tazminat cezası öngörülmüştür. Hz. Peygamber (s.a.s.), böyle bir fiil sonucu düşen cenin için düşüğün hangi gelişim evresinde olduğunu sormaksızın mutlak olarak

---

[252] Nisâ 4/1.

[253] "Alaka", erkeğin spermiyle döllenmiş yumurtadan bir hafta zarfında oluşan hücre topluluğunun, rahim cidarına asılıp gömülmüş şekli demektir.

[254] "Mudğa" ceninin, üzerinde diş izlerini andıran şekiller taşıyan, henüz uzuvları oluşmamış şekli demektir. Ceninin ana rahminde geçirdiği evreler için ayrıca bk: Hac 22/5.

[255] Mü'minûn 23/12-14; bk. Hac 22/5.

[256] Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6; Müslim, "Kader", 1; *Müsned*, III, 397.

[257] İsrâ 17/85.

[258] Zümer 39/42.

bir tazminat öngörmüştür.[259] Fukaha çoğunluğunca, cenin olduğu tesbit edilen her düşüğün tazminat sorumluluğu doğuracağı hükmü benimsenmiştir. Türk Ceza Kanunu da 99. maddesiyle cenini düşürten kişi hakkında on yıla; tıbbi zorunluluk olmaksızın çocuğunun düşürtülmesine rıza gösteren kadın hakkında ise bir yıla kadar hapis cezası öngörmüştür.

Hukukun kendisine böyle haklar verdiği ve varlığını ceza kurallarıyla koruduğu bağımsız bir "şahsiyeti", cansız bir et parçası olarak ya da başka birisinin, üzerinde dilediği gibi tasarruf edebileceği bir mülkü olarak görmek, din, felsefe, ahlak, tabii hukuk, vicdan, insaf ve insanlık bir tarafa, görüldüğü üzere pozitif hukuka da sığmaz.

Şu halde anne rahmine düşen bir ceninin, annenin hayatını korumak dışında herhangi bir gerekçeyle alınması caiz değildir. Ceninin gerek bedensel gerek kromozomal ve zihinsel kusur ya da sakatlığı rahmin tahliyesine gerekçe olamaz. Zira bağımsız bir hukuki kişilik kazanan canlı bir varlık üzerinde hiç kimsenin mülkiyet hakkı olmadığı için onun varlığını sonlandırma kararı verme yetkisi de yoktur. Diğer taraftan kromozom anomalisi, gen mutasyonu veya çevresel faktörlerle meydana gelebilecek özürleri tespit amacını taşıyan risksiz tetkikler en erken 11-16. haftalarda (gebeliğin 3 ve 4. ayları) yapılabilmektedir. Sonuçların kesinleşmesi de birkaç hafta sonra olabilmektedir. Bu süreler, ceninin tam bir insan formu aldığı gelişim evrelerinden sonra olmaktadır. Kaldı ki, düşüğe sebep olma, plasentayı zedeleme, ceninde kanama ve yaralanmaya veya onu çevreleyen amniyon sıvısının azalmasına yol açma gibi riskler taşıyan tetkiklerin yapılması da dinî bakımdan sakıncalı olacaktır.

Alınmaması halinde kadının ve çevresinin psikolojisinin bozulacağı iddiası ise son derece zayıf ve bir o kadar da vicdan ve insanlık dışı bir yaklaşımdır. Nasıl ve ne oranda bozulacağı bilinemeyecek muhtemel soyut sonuçlar üzerine hüküm bina edilemez.

Tecavüz veya ensest ilişki sonucu meydana gelen gebeliklerin sonlandırılması konusu ise çok boyutlu, karmaşık ve içtihada açık bir konudur. Bu yönüyle genel bir karar vermek de zordur. Her bir olayın kendi şartları ve uzantıları içinde bağımsız değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Böyle bir durumda nasıl davranılacağı hususunun öncelikle bireyin kendi dindarlık ve ahlak standartlarına ve bununla birlikte din âlimi, psikiyatrist, jinekolog, adli tıp uzmanı, sosyolog ve ilgili diğer uzmanlardan oluşan bir uzman heyetinin kanaatine havale edilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır.

[259] Ebû Dâvûd, "Diyat", 19; Tirmizî, "Diyât", 15.

GENEL DEĞERLENDİRME

Mutlu bir yuvanın kuruluşu ve ocağının yanıp dumanının sürekli tütmesi için gerekli olan ahlakın, ilke ve kuralların ele alındığı bu çalışma bize, genel hatlarıyla İslam'ın aileye bakışındaki temel bakış açısını göstermiş oldu. Bir cümleyle tekrar vurgulayacak olursak bu temel, Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle bir huzur ve sevgi kaynağı olan ailenin bireylerinden hiçbirisinin haksızlığa uğramadığı ve yaratılıştaki kadın-erkek niteliklerine uygun bir yuva olmasını sağlamaktır.

Bunun için şer'î düşünce kaynaklarının kendilerine sunduğu malzemeyi değerlendiren İslam âlimleri; adil, ihtiyaçları gideren ve sosyal-hukuki istikrarı sağlayan bir aile düzeni kurabilmeyi hedeflemişlerdir. Bunun için de aileyi sırf bir hukuki birliktelik olarak görmemiş, onun arka planında bulunan sevgi, huzur, yardımlaşma, fedakârlık ve hayatı birlikte göğüslemek gibi niteliklerini asla ihmal etmemişlerdir.

Genel değerlendirme makamında ancak verebildiğimiz şu birkaç nas örneği, bize aile gibi kutsal bir kurumun sadece hukuki bir yapı olmadığını, onun ötesinde anlamlar taşıdığını göstermektedir:

"*Kadınların hakları ma'ruf bir ölçüyle görevlerine denktir.* (Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır)..." (Bakara 2/228),

"*...Kadınlarla güzellikle geçinin...*" (Nisâ 4/19),

"*...İyi kadınlar gönülden saygılı olup, Allah kendilerini nasıl korudu ise, onlar da kocalarının yokluğunda onların hukukunu/namusunu korurlar ...*" (Nisâ 4/34),

"*Kadınlarınızın iyi olması için çaba sarf edin, onlara iyi muamelede bulunun. Çünkü onlar hakkında apaçık bir günah işlemedikleri sürece bundan başka bir hakka sahip değilsiniz... Eğer size itaat ederlerse, onların aleyhine bir yol aramayın.*" (Tirmizî, "Radâ", 11),

"*Bir kişi, sevabının verileceğini umarak ailesine harcama yaptığında, bu harcama onun için sadaka sayılır*." (Buhârî, "İman", 41; Müslim, "Zekât", 48),

"*Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter.*" (Ebû Dâvûd, "Zekât", 45),

"Şartlarının yerine getirilmeye en layık olanı, kadınları kendinize helal kıldığınız şarttır." (Müslim, "Nikâh", 63),

"*Kıyamet günü Allah nezdinde hesabı sorulacak en büyük emanetlerden birisi, kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesidir*." (Müslim, "Nikâh", 124; Ebû Dâvûd, "Edeb", 32),

"*Hz. Peygamber ev içi işlerini kızı Fâtıma'ya, dışarıdaki işleri Ali'ye vermişti*." (İbn Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye, II, 39),

"*Ey kadınlar, sizin göreviniz evinizle ilgilenmektir, cihadınız da evinizdedir*." (Müsned, VI, 68),

"*Çalışmaktan yorulan, değirmen çevirmekten eli yaralanan Fâtıma, Hz. Peygamber'den bir hizmetçi istemiş, Efendimiz ise şöyle buyurmuştur: Ey Fâtıma, Allah'a karşı muttaki ol, Rabbinin farzlarını eda et, ailenin işlerini yap, yattığında otuz üçer defa Sübhânallah, Elhamdülillah ve Allahuekber de! Bu, hizmetçiden daha iyidir*." (bk. Buhârî, "De'avât", 11; "Nafakât", 6),

"*Geçerli bir sebep olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen kadına cennetin kokusu haram olur*." (Ebû Dâvûd, "Talak", 17-18),

"*Kocası kendisinden hoşnut olarak ölen bir kadın cennete girecektir.*" (Tirmizî, "Radâ", 10),

"*Kadını kocasına karşı kışkırtan bizden değildir!*" (Ebû Dâvûd, "Talak", 1; Müsned, V, 353),

"*Hiçbir (anne) baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır*." (Tirmizî, "Birr", 33; Müsned, IV, 77).

Öyleyse, "*Allah'ın varlığının belgelerinden biri de, içinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesidir. Bunlarda düşünen bir toplum için dersler vardır.*" (Rûm 30/21) hitabına muhatap olan Müslümanlar kendi toplumlarını yukarıdaki mesajlarda sergilenmeye çalışılan model üzerine şekillendirmelidirler.

Bu niteliklerle bezenmiş aileler, ahlaki değerlerin tahrip edildiği, iffetsizliğin ve nikâhsız birlikteliklerin özgürlük diye takdim edildiği, çocukların sokağa terkedildiği, ana-baba başta olmak üzere yakın akrabanın ihmal edildiği, herkesin kendi haz, zevk ve talebini merkeze aldığı, sorumluluk duygusunun geri plana itilip hak kavgasının hâkim olduğu günümüzde insanlığın devamı için bir şanstır.

Mutlu ve huzurlu yuvalar dileğiyle…